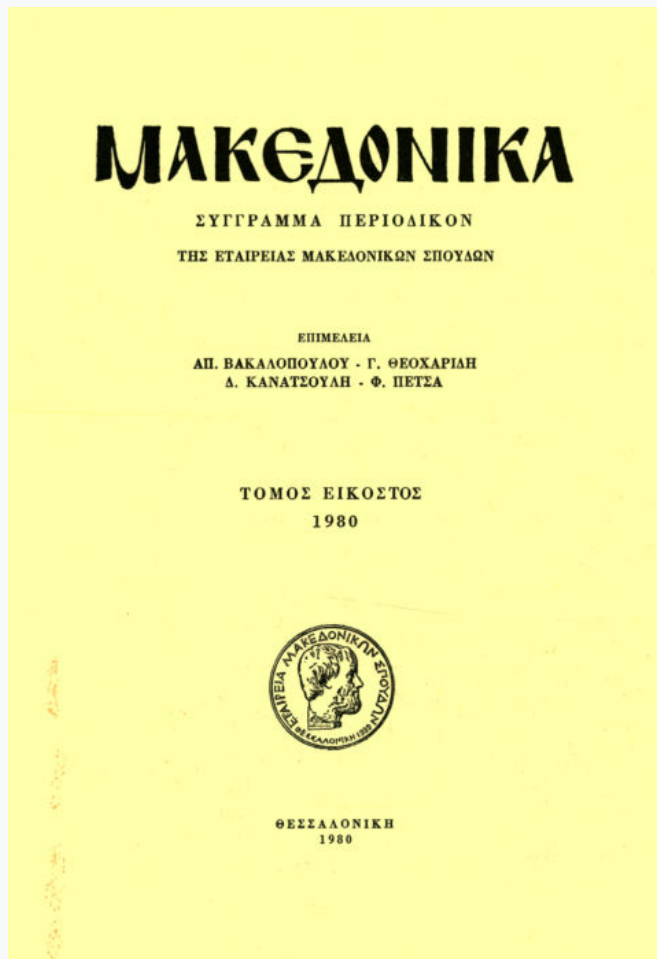

Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της
Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία

Βασίλης Δημητριάδης

doi: [10.12681/makedonika.413](https://doi.org/10.12681/makedonika.413)

Copyright © 2014, Βασίλης Δημητριάδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δημητριάδης Β. (1980). Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία. *Μακεδονικά*, 20(1), 375–462. <https://doi.org/10.12681/makedonika.413>

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Σκοπός τής μελέτης αυτής είναι να παρουσιάσει μερικά αποτελέσματα από την έρευνα των τουρκικών αρχείων, κυρίως αυτών που βρίσκονται στο 'Ιστορικό 'Αρχείο Μακεδονίας, σχετικά με τις συνθήκες ζωής στον καζά Θεσσαλονίκης κατά την εποχή τής τουρκοκρατίας¹.

Το πρόβλημα που εξετάζεται κυρίως είναι ή θέση του κάθε χωριού μέσα στο διοικητικό και φορολογικό σύστημα του οθωμανικού κράτους. Όπως είναι γνωστό, το σύστημα αυτό δεν ήταν ενιαίο σε όλη την αυτοκρατορία, ούτε και παρέμεινε το ίδιο σε όλο το διάστημα τής τουρκοκρατίας. Αυτό φαίνεται κυρίως στους kanunnâme, τις κωδικοποιήσεις δηλαδή των διαφόρων, φορολογικών ιδίως, νόμων, που ήταν διαφορετικοί για κάθε περιοχή του οθωμανικού κράτους².

Στήν αρχή, ό τρόπος με τον οποίο καταλάμβαναν οι 'Οθωμανοί έναν τόπο και οι συνθήκες που επικρατούσαν ήδη από το προηγούμενο καθεστώς καθόριζαν τον τρόπο διοικήσεως και το φορολογικό σύστημα που εφαρμόζοταν στον τόπο αυτό. Ύπηρχαν φυσικά πολλές διατάξεις ίδιες για όλες τις περιοχές, κυρίως αυτές που πήγαζαν από το Ισλαμικό Ιερό δίκαιο (seri'at)³, παράλληλα όμως υπήρχαν και διαφορές, άλλοτε μικρές κι άλλοτε σημαντικές. Αργότερα αναπτύχθηκε ή τάση για τη γενίκευση των νόμων και την αφομοίωση των διαφορετικών περιοχών διοικήσεως σε ένα ενιαίο σύστημα, οι συνθήκες όμως που επικρατούσαν σε κάθε τόπο διαφοροποιούσαν και πάλι το διοικητικό και φορολογικό σύστημα.

1. Ο καζάς (διοικητική περιοχή κάτω από έναν καθή) τής Θεσσαλονίκης κατά τον 17^ο-18^ο αί. περιελάμβανε τους ναχιγιέδες του Μικρού και Μεγάλου Βαρδάρη, του Λαγκαδά, του Μπογνιάν (τής περιοχής δηλαδή βόρεια από τις λίμνες τής Μικρής και Μεγάλης Βόλβης), του Παζαργιάχ ('Ανατολικής Χαλκιδικής) και τής Καλαμαριάς (Δυτικής Χαλκιδικής). 'Ιδιαίτερες περιοχές μέσα στον ίδιο καζά αποτελούσαν τα χωριά των Σιδηροκωσίων και τής Κασσάνδρας, καθώς και οι μονές του 'Αγίου Όρους.

2. Βλ. σχετικά Ö. L. B a r k a n, XV ve XVI'nci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esasları. J. Kanunlar (Νομικές και οικονομικές βάσεις τής γεωργικής οικονομίας στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά τον 15ο και 16ο αιώνα), İstanbul 1943.

3. Για την εφαρμογή του seri'at στην οθωμανική αυτοκρατορία βλ. H. A. R. G i b b - H. B o w e n, Islamic Society and the West: vol. I, Islamic Society in the Eighteenth Century, London-New York-Toronto 1957, σ. 19 κ.έ.

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να εξακριβώσουμε σε ποιά κατηγορία άνηκε τὸ κάθε χωριὸ τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Νὰ βροῦμε δηλαδὴ ποιά χωριά εἶχαν ἐνταχθεῖ στὸ τιμαριωτικὸ σύστημα, ποιά εἶχαν μετατραπεί σὲ βακουφία καὶ ποιά εἶχαν ἰδιαιτέρη μεταχείριση χάρις στὶς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν στὸ κράτος. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξετάσουμε σὲ ποιά χωριά κατοικοῦσαν Γιουρούκοι, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἰδιαιτέρη ὁμάδα, καὶ σὲ ποιά ἦταν ἐγκατεστημένοι φορολογούμενοι ὑπῆκοοι, χριστιανοὶ ἢ μουσουλμάνοι. Ἀκόμη πρέπει νὰ δοῦμε τίς μεταβολές ποὺ εἶχε ὑποστεί ἓνα χωριό, μεταπηδώντας ἀπὸ τὴ μιὰ κατηγορία στὴν ἄλλη. Τὸ τελευταῖο πρόβλημα εἶναι καὶ τὸ δυσκολότερο, γιατί ἀπαιτεῖ μακρόχρονη ἔρευνα σὲ πλῆθος ἐγγράφων.

Α'. ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 15ο-16ο ΑΙΩΝΑ

Ἡ κατάκτηση τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἄρχισε κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 14ου αἰ. καὶ ὀλοκληρώθηκε τὸ 1430 μὲ τὴν τελευταία ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ὀργάνωσε τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς κατὰ τὸ διοικητικὸ σύστημα ποὺ ἐφάρμοζε τότε. Τὰ χωριά τῆς Θεσσαλονίκης διακρίνονται σὲ τρεῖς κατηγορίες, ποὺ θὰ ἐξεταστοῦν ἢ κάθε μιὰ χωριστά: τὰ τιμαριωτικά, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων καὶ τὰ χωριά τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζῆ Ἐβρονὸς Μπέη (βλ. χάρτη 1, σ. 393-394).

1. Τὰ τιμάρια

Ἡ πρώτη ἐφαρμογὴ τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος¹ στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ ἔγινε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 14ου αἰ., γύρω στὸ 1394, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πλήρη ὑποταγὴ τῆς πόλης ἀπὸ τὸν Βαγιαζίτ Α' (1389-1402). Κατὰ τὴν πρώτη ὑποταγὴ τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1387, ἔπειτα ἀπὸ τεσσάρων χρόνων ἀντίσταση, ἡ πόλη παραδόθηκε κι ἔγινε φόρου ὑποτελὴς στὸν Μουράτ Α' (1362-1389)², χωρὶς ὅμως νὰ ἀκολουθήσει διανομὴ τιμαρίων στὴν περιοχὴ τῆς. Κατὰ τὸν Ἄπ. Βακαλόπουλο, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Δούκα, τὸ 1491 ὁ Βαγιαζίτ «εἶλε καὶ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκη χωρία»³. Τὰ χωριά αὐτὰ πρέπει νὰ καταγράφηκαν (tahrir) καὶ νὰ διανεμήθηκαν στοὺς τιμαριούχους στὰ ἀμέσως ἐπόμενα δύο ἢ τρία χρόνια.

1. Γιὰ τὸ τιμαριωτικὸ σύστημα καὶ γιὰ τὸν τρόπο καταγραφῆς (tahrir) βλ. H. Inalcik, *Hicri 835 târihiñ sûret-i defter-i sancak-i Arvanid, Ankara 1954, Εἰσαγωγή*. Τοῦ ἴδιου, «Timar», *Islam Ansiklopedisi*, τεύχ. 123, σ. 286 κ.έ.

2. Ἄπ. Ε. Βακαλόπουλο, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 60.

3. Ducas, Bonn., σ. 90. Βακαλόπουλο, ὁ.π., σ. 62 κ.έ.

Ἡ καταγραφή αὐτή δὲν σώζεται· σώζονται ὁμως καὶ εἶναι δημοσιευμένες δύο ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες¹. Ἄν καὶ δὲν εἶναι χρονολογημένες, ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς πρέπει νὰ εἶχε γίνῃ πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου 1445· αὐτὴ εἶναι ἡ νεότερη χρονολογία μεταβολῆς τιμαριούχου πού σημειώνεται². Μποροῦμε ἐπομένως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ καταγραφή ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης, σύντομης βασιλείας τοῦ Μεχμέτ Β' (1444-1446)³.

Στὴν καταγραφή αὐτὴ ἀναφέρονται τιμαριοῦχοι, πού γιὰ νὰ πιστοποιήσουν τὰ δικαιώματά τους πάνω στὸ τιμάριό τους εἶχαν ἐπιδείξει διοριστήρια ἔγγραφα (μπεράτια) τοῦ Μουράτ Β' (1421-1451) καὶ διαφόρων ἄλλων ἀξιωματούχων τοῦ κράτους· τὰ χωριά πού ἀναφέρονται πρέπει νὰ εἶχαν γίνῃ τιμάρια ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430. Ὑπάρχει ὁμως ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ καὶ ἡ γεωργικὴ περιοχὴ (mezra'a) ἑνὸς χωριοῦ πού εἶχε ἐρημωθεί⁴, τῆς Μαυροσυκιᾶς, πού ἦταν «βακούφι τοῦ ἰμάμη τοῦ τζαμιό τῆς Θεσσαλονίκης». Σύμφωνα μὲ τὴ σημείωση, αὐτὴ «τὴν ἐποχὴ τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Bayezid Hündkâr ἦταν στὰ χέρια τοῦ ἰμάμη τοῦ τζαμιόῦ Hamidü'd-din»⁵. Βακούφι εἶχε γίνῃ ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἰδιοῦ σουλτάνου καὶ τὸ χωριὸ Vişan, πού ἀνῆκε στὸν «ἰμάμη τοῦ Πύργου»⁶.

Ἄσχετα μὲ τὸ ποιὸ ἦταν τὸ τζαμί τῆς Θεσσαλονίκης πού ἀναφέρεται⁷, οἱ ἐγγραφὰς αὐτὲς δείχνουν χωρὶς ἀμφιβολία ὅτι ὁ Βαγιαζίτ Α' εἶχε μοιράσει τιμάρια ὅταν πῆρε τὴν πόλη. Εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶχαν δοθεῖ ἀπὸ τὸ σουλτάνο μόνο αὐτὰ τὰ δύο χωριά· οἱ δύο ἰμάμηδες τὰ εἶχαν μετατρέψει σὲ βακούφια⁸, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶχαν ἀλλάξει ἰδιοκτητὴ. Τὰ ἄλλα τιμάρια εἶχαν

1. Turski Izvori za Bålgarskata Istorija, Serija XV-XVI. Ἐπιμέλεια Ν. Todorov-B. Nedkov, τ. 13, Sofija 1966, σ. 388-467.

2. Ἀρχὲς Ramazan 849. Βλ. Turski Izvori, σ. 402.

3. I. H. D a n i ş m e n d, Izahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi, Istanbul 1947-1955, τ. 1, σ. 212 κ.έ. Βλ. καὶ F. B a b i n g e r, Mehmed the Conqueror and his time, Princeton University Press 1978, σ. 42 καὶ 46. Ὁ Μεχμέτ Β' ἔμεινε στὸ θρόνο ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο 1444 ὠς τὸν Σεπτέμβριο 1446.

4. Γιὰ τὸν ὄρο mezra'a βλ. İ n a l c ı k, ὁ.π., Εἰσαγωγή, σ. XXIX.

5. Turski izvori, σ. 420.

6. Turski izvori, σ. 424.

7. Τὸ τζαμί αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, πού ἔγινε πάλι τζαμί, μόλις ὁ Μουράτ Β μπῆκε στὴν πόλη (βλ. Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ἔκδ. Mign, σ. 620. Bohn, σ. 129a-129b. Γ. Τ σ ἄ ρ α, Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονικὴ 1958, σ. 56.

8. Γιὰ νὰ γίνῃ βακούφι ἓνα κτῆμα πρέπει νὰ ἀνῆκε στὸν δωρητὴ (mülk). Ἡ γῆ, στὶς χώρες πού κατακτοῦσε ὁ σουλτάνος μὲ τὴ βία, ἀνῆκε σὲ αὐτὸν σύμφωνα μὲ τὸν Ἰερὸ Νόμο τοῦ Ἰσλάμ (zeri'at)· γιὰ νὰ βακουφοποιηθεῖ μιὰ περιοχὴ ἔξω ἀπὸ τὶς πόλεις, τῶν ὁποίων τὸ ἔδαφος ὅπως καὶ τὰ κτίσματα παρέμειναν συνήθως στὰ χέρια τῶν κατοίκων, ἔπρεπε

έκχωρηθεί άργότερα σέ άλλους με έγγραφα που είχαν έκδοθει έπειτα από το 1430.

Ποιά ήταν τὰ χωριά που δόθηκαν ως τιμάρια γίνεται γνωστό από το περιεχόμενο των δύο τεφτεριών. Το πρώτο είναι «συνοπτικό» (icmal) και δίνει μόνο τὰ ονόματα των τιμαριούχων με τὰ χωριά και τις γεωργικές περιοχές που ανήκουν σέ κάθε τιμάριο· το δεύτερο τεφτέρι, που πρέπει νά είναι μεταγενέστερο, πιθανώς του τέλους του 15ου αι., είναι «λεπτομερές» (mufassal)¹. Δυστυχώς και τὰ δύο δέν σώζονται ολόκληρα, γι' αυτό και ο κατάλογος των χωριών που μπορούμε νά καταρτίσουμε είναι έλλιπής.

Έδω σημειώνεται ή ονομασία του κάθε χωριού, όπως προκύπτει από τις φωτογραφίες των τεφτεριών που δημοσιεύονται στη βουλγαρική έκδοση, κι όχι όπως διαβάζονται ή μεταφράζονται βουλγαρικά². Πλάι στην ονομασία αυτή σημειώνεται ή σημερινή ονομασία των χωριών που κατορθώθηκε νά ταυτιστούν, ο αριθμός των «σπιτιών» (hâne), των άγμων και των χηρών, μουσουλμάνων και χριστιανών χωριστά, και τέλος ο αριθμός των γιουρούκων çiftlik³.

Τὰ χωριά καταγράφονται κατά τιμάρια μαζί με το όνομα του τιμαριούχου. Από τις μεταβολές των κατόχων του κάθε τιμαρίου παραλείπονται δ-σες δέν κρίθηκαν απαραίτητες για το θέμα μας. Παραλείπονται επίσης τὰ έξοδα από κάθε χωριό, καθώς και τὰ ονόματα των χωρικών από το λεπτομερές τεφτέρι.

Το πρώτο τεφτέρι, το «συνοπτικό», περιλαμβάνει δυο ζεαμέτια⁴, 48 τιμάρια, δύο mülk και τρία βακούφια. Από αυτά, στο «βιλαέτι»⁵ του 'Avret-

πρώτα νά την παραχωρήσει ο σουλτάνος σέ κάποιον με ιδιαίτερο έγγραφο (mülknâme) και κατόπιν αυτός νά τη μετατρέψει σέ βακούφι (βλ. Gibb - Bowen, μέρος 2, σ. 166).

1. Βλ. Inalcik, Süret-i defter-i sancak-i Arvanid, Εισαγωγή. Για τη χρονολόγηση του τεφτεριού βλ. Turski izvori, σ. 430.

2. Για την αξιοπιστία της βουλγαρικής ανάγνωσης βλ. V. Demetriades, (βιβλιοκρισία), Turski izvori za Bălgarskata istorija, Serija XV-XVI, Sofija 1966, «Balkan Studies» 11(1967) 207-213. Οί διαφορές ανάμεσα στη βουλγαρική ανάγνωση και στη δική μου δέν είναι μεγάλες, υπάρχουν όμως αρκετά ονόματα χωριών που διαβάστηκαν λανθασμένα, πράγμα που καθιστούσε απαραίτητη την αντιπαραβολή τους με το πρωτότυπο και τη διόρθωσή τους.

3. Για τους Γιουρούκους θά μιλήσουμε διεξοδικά παρακάτω.

4. Ze'amet: Τιμάριο με εισόδημα από 20.000 ως 99.999 άσπρα το χρόνο.

5. 'Ο όρος «vilâyet» κατά τον 15ο-16ο αι. σήμαινε μιά μικρή ή μεγάλη διοικητική περιοχή, ενώ τον 18ο αντικαθιστά τον όρο eyalet, για νά δηλώσει την περιοχή που διοικούσε ένας vali (ο τίτλος αυτός αντικατέστησε τον παλαιότερο beylerbey) (βλ. M. T. Gök-bilgin, XV. ve XV. İslârlarda Edirne ve Paşa livasındaki has-mukata'a, mülk ve vakıflar, İstanbul 1952, σ. 7 κ.έ. Έπίσης Gibb - Bowen, δ.π., τ. 1, σ. 257).

Hisar¹, δηλαδή τοῦ Κιλκίς, ἀνήκαν ἕνα ζεαμέτι, 26 τιμάρια, ἕνα mülk καὶ ἕνα βακούφι, καὶ στὸ βιλαέτι Θεσσαλονίκης ἕνα ζεαμέτι, 22 τιμάρια, ἕνα mülk καὶ δύο βακούφια.

Στὸ δεύτερο τεφτέρι καταγράφονται δεκαεπτὰ τιμάρια μόνο τοῦ βιλαετίου Θεσσαλονίκης. Τὸ τμήμα τοῦ τεφτεριοῦ ποῦ σώζεται ἀρχίζει μὲ μερικὰ ὀνόματα κατοίκων ἑνὸς χωριοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται. Ἀνάμεσα στὰ κτήματά του ὁμοῦ ἀναγράφεται καὶ μιὰ γεωργικὴ περιοχὴ (mezra'a), δηλαδή μετόχι, τῆς Μονῆς Δοχειαρίου. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνεται ὅτι τὸ χωριὸ πρέπει νὰ εἶναι ἡ Ὁρμύλια, ὅπου ὑπῆρχε μετόχι τῆς μονῆς αὐτῆς².

Στὸ πρῶτο τεφτέρι καταγράφονται 71 χωριά καὶ ὀκτὼ γεωργικὲς περιοχές· στὸ δεύτερο 28 χωριά, ἐπτὰ γεωργικὲς περιοχές καὶ δυὸ μετόχια.

Ὅπως βλέπουμε, ἕνα χωριὸ μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ περισσότερα ἀπὸ ἕνα τιμάρια. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς σημειώνεται ὁ ὅρος hisse (τμήμα)³. Δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε πλήρη στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῶν χωριῶν, τῶν ὁποίων μόνο ἕνα τμήμα βρίσκεται στὶς καταγραφές.

Πολλὲς φορὲς τὰ χωριά ἑνὸς τιμαρίου δὲν βρίσκονται στὴν ἴδια περιοχὴ καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ ἀπομακρυσμένα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐτσι στὸ ἴδιο τιμάριο τὰ Μαριανὰ βρίσκονται στὴν Καλαμαριά καὶ τὸ Τσέρνικ στὸν Λαγκαδὰ. Σὲ ἄλλο τιμάριο τὰ Βραστά εἶναι στὴν Καλαμαριά, ἡ Ἀντιγόχεια στὸ Κιλκίς καὶ τὸ Vros στὰ Γενισιά. Σὲ ἄλλο πάλι δυὸ χωριά βρίσκονται στὴ Βέρεια καὶ ἕνα στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπομένως ἕνας σαχαῆς τῆς Θεσσαλονίκης μπορούσε νὰ ἔχει στὸ τιμάριό του χωριά ποῦ ἀνήκαν σὲ ἄλλο σαντζάκι.

Ἀρκετὰ τιμάρια ἀνήκουν σὲ χριστιανοὺς ἢ σὲ μουσουλμάνους, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἦταν χριστιανοί: π.χ. τὸ τιμάριο τοῦ Sahin γιοῦ τοῦ Παπᾶ, τὸ τιμάριο τοῦ Στανισλάβ καὶ τὸ τιμάριο τοῦ Στάνσε, στὴν περιοχὴ τοῦ Κιλ-

1. Στὴ μελέτη αὐτὴ ἐξετάζονται καὶ τὰ τιμάρια τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ, γιὰτὶ σὲ αὐτὰ ἀνήκαν καὶ πολλὰ χωριά ποῦ βρίσκονται στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης.

2. Σύμφωνα μὲ τίς μεταφράσεις τουρκικῶν ἐγγράφων τῆς μονῆς Δοχειαρίου ποῦ ὑπάρχουν στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας, ἡ μονὴ εἶχε μετόχια στὴν Ὁρμύλια, στὰ Μαριανὰ, στὴν τοποθεσία Κλεισοῦρα τῆς Κασσάνδρας (μετόχι Καποῦ) καὶ στὴν τοποθεσία Πυργαδίκια τοῦ χωριοῦ Πλανὰ (βλ. ἱεροδικαστικὴ ἀπόφαση τῶν 996 (1588) μὲ καταγραφὴ ὅλων τῶν κτημάτων τῆς μονῆς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη). Τὰ Μαριανὰ καταγράφονται παρακάτω στὸ ἴδιο τεφτέρι καὶ ἐπομένως ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ χωριὸ ποῦ ζητοῦμε. Τὸ μετόχι τῆς Κασσάνδρας ἀγοράστηκε ἀπὸ τὴ μονὴ τὸ 999(1591). Τὰ Πλανὰ ἐξαφανίστηκαν ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς καὶ τὸ 1873 ἀποτελοῦσαν τοποθεσία τῶν γειτονικῶν χωριῶν Μεγὰλα Βραστά καὶ Μεταγκίτσι (βλ. Πρόχειρο Βιβλίον Καταγραφῆς Κτημάτων Μεγάλων Βραστῶν (E2) σ. 31-43. Ἡ περιοχὴ εἶχε 3.480 στρ. καλλιεργήσιμης γῆς). Τὸ πιθανότερο ἐπομένως εἶναι ὅτι τὸ τμήμα τῆς καταγραφῆς ποῦ σώζεται ἀνήκει στὸ χωριὸ Ὁρμύλια.

3. Γιὰ τὸν ὄρο hisse βλ. İ n a l c ı k, ὁ.π., σ. XXIV.

κίς. Στην περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης σημειώνονται τὸ τιμάριο τοῦ Μίχου, γιου τοῦ Ντομπροβόι καὶ τὸ τιμάριο τῶν Σέρβων¹ Νικόλα καὶ Κώστα, γιῶν τοῦ Kâfir (ἀπιστοῦ) Hamza (ἐδῶ βλέπουμε νὰ ἔχει ἐξισλαμιστεῖ ὁ πατέρας καὶ νὰ παραμένουν χριστιανοὶ οἱ γιοί)· οἱ δυὸ αὐτοὶ μάλιστα κατέχουν καὶ τὴ μονὴ τοῦ Χορτιάτη μαζὶ μὲ τὸ ἐγκαταλειμμένο χωριὸ Honato Asana (Χωνάτου Ἀσάνη)².

Οἱ καταγραφές αὐτὲς χριστιανῶν τιμαριούχων βρίσκονται ὅλες στὸ πρῶτο τεφτέρι· στὸ δεύτερο δὲν ἀναφέρεται κανένας σπαχῆς χριστιανός ἢ μὲ πατέρα χριστιανό. Στὸ διάστημα ποῦ μεσολάβησε, κι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἦταν μεγάλο, οἱ χριστιανοὶ τιμαριούχοι εἴτε ἔγιναν μουσουλμάνοι εἴτε τὰ τιμάρια τους δόθηκαν σὲ μουσουλμάνους σπαχῆδες, ἐπειδὴ ὁ σουλτάνος δὲν τοὺς εἶχε πιά ἐμπιστοσύνη.

Τὰ χωριά ποῦ ἀναφέρονται καὶ στίς δυὸ καταγραφές δὲν εἶναι πολλά. Τὸ χωριὸ Ζουμπάτες ἀρχικὰ ἀνήκε στὸ ζεαμάτι τοῦ Defterdar Murad Bey³, ἐνῶ ἀργότερα βρίσκεται στὸ τιμάριο τοῦ İshak, Mirahor⁴ τοῦ Hasan Bey. Ἡ Ἀντιγόνηα στὸ πρῶτο τεφτέρι ἀναφέρεται ὡς γεωργικὴ περιοχὴ⁵· οἱ κάτοικοί της ἦταν ἀλατάδες καὶ ριζοπαραγωγοί⁵. Στὸ δεύτερο τεφτέρι ἡ ιδιότητα τῶν κατοίκων δὲν ἀναφέρεται· σημειώνεται μόνον ὅτι βρισκόταν στὴν περιοχή τῆς Καλαμαριάς.

Ὁ Ἅγιος Μάμας τῆς Χαλκιδικῆς, ποῦ ἀναφέρεται μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ κατοίκων πρῶτος στὸ ζεαμέτι τοῦ Defterdar Murad Bey, δὲν πρέπει νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴ γεωργικὴ περιοχὴ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, στὸ ἴδιο τεφτέρι, ποῦ ἦταν ἔρημη ἀπὸ κατοίκους.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Χαλκιδικῆς στὴν πρώτη καταγραφὴ ἔχει 37 «σπίτια», ἕναν ἄγαμο καὶ μιὰ χήρα· στὴ δεύτερη ὁ ἀριθμὸς εἶχε ἀξήθει σὲ

1. Ὅπως παρατηροῦμε, σχεδὸν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ τιμαριούχοι ποῦ σημειώνονται ἦταν Σέρβοι. Γιὰ τὴ διείσδυση σερβικοῦ πληθυσμοῦ στὴ Μακεδονία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ. βλ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 13 κ.έ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Γιὰ Σέρβους κατοίκους στὴ Θεσσαλονίκη βλ. Β. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Ὁ Kanunnâme καὶ οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης γύρω στὰ 1525, «Μακεδονικά» 19(1979)375.

2. Στὸ χωριὸ Δραγὰνα ὑπήρχαν, ὅπως σημειώνεται στὸ τεφτέρι, τρεῖς μύλοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἦταν κατεστραμμένος. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἐπομένως εἶναι πιθανὸ νὰ βρισκόταν στὴ σημερινὴ τοποθεσία τοῦ Χορτιάτη ποῦ ὀνομάζεται «Μύλου», νότια ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριό, ποῦ εἶναι χτισμένο στὴ θέση τῆς μονῆς ποῦ ἀναφέρεται στὸ τεφτέρι καταγραφῆς (γιὰ τὴ μονὴ Χορταῖτου καὶ τὴ θέση της βλ. Ἀ π. Ἐ. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἱστορικὲς ἔρευνες ἐξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 17(1977)7 κ.έ.

3. Γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Defterdar βλ. G i b b - B o w e n, τ. 1, σ. 127 κ.έ.

4. «Σταυλάρχης». Βλ. σχετικὰ G i b b - B o w e n, τ. 1, σ. 83.

5. Γιὰ τὰ χωριά τῶν ἐργατῶν ἄλλοκῶν βλ. παρακάτω. Ἀνάμεσά τους δὲν ἀναφέρεται ἡ Ἀντιγόνηα.

43 «σπίτια», πέντε ἄγαμους καὶ ἐννιά χῆρες, παρουσίασε δηλαδή αὐξηση 37% περίπου.

Τὸ χωριὸ Çeltikçi (Ριζοπαραγωγοί) τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ, στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν 18 τσιφλίκια Γιουρούκων, δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὸ ὁμώνυμο χωριὸ ποῦ ἀναφέρεται στὸ δεύτερο τεφτέρι καὶ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης, γιατί αὐτὸ εἶχε 19 «hane» χριστιανῶν καὶ τέσσερα μουσουλμάνων.

Τὸ χωριὸ Γομάτο (Γομάτι Χαλκιδικῆς) ἀναγράφεται καὶ στὰ δύο τεφτέρια· ἡ μεταβολὴ ὅμως τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐλεγχθεῖ, γιατί στὸ πρῶτο τεφτέρι καταγράφεται τμήμα μόνο τοῦ χωριοῦ. Στὸ ἴδιο χωριὸ ὑπῆρχαν μετόχια τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Ζωγράφου.

Τὸ χωριὸ Μασσίκοβο τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ κατὰ τὴν πρώτη καταγραφή εἶχε 19 «σπίτια» καὶ δύο ἄγαμους, καὶ κατὰ τὴ δεύτερη 18 «σπίτια», πέντε ἄγαμους καὶ τρεῖς χῆρες· ἡ αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ πρέπει νὰ ἦταν πολὺ μικρή.

Γιὰ τὸν Πολύγυρο ἐπίσης δὲν μπορούμε νὰ ἔχουμε ἀκριβῆ στοιχεῖα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν πρώτη καταγραφή ἀναφέρεται μῆγμα μόνο τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ στὸ δεύτερο τεφτέρι σώζεται μέρος μόνο τῆς καταγραφῆς μὲ 49 ὀνόματα χριστιανῶν καὶ ἐνὸς μουσουλμάνου.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πληροφορία ὅτι τὸ τιμάριο ποῦ ἀρχικὰ ἀνῆκε στὸν Hasan Kelari καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Μυριόφυτο τοῦ Κιλίκης καὶ τὸν Σωχό, δόθηκε πρῶτα στὸν Voevoda, γιὸ τοῦ Dan, Σέρβο πιθανῶς, καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1451 στὸν Tikvor¹ τῆς Istanbul, ἀντὶ γιὰ τὸ χωριὸ Gostomenos (;), ποῦ τοῦ εἶχαν ἀφαιρέσει. Ποιὸς ἦταν ὁ «βασιλιάς» αὐτὸς τῆς Κωνσταντινούπολης, ποῦ παρουσιάζεται ἐδῶ ὡς τιμαριοῦχος, δὲν εἶναι γνωστὸ.

Ἄρκετὲς φορὲς ἐμφανίζεται στὸ πρῶτο τεφτέρι τὸ ὄνομα τοῦ Şamlı (ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ) Ἄλι Βεϋ, subaşı² τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ ὁ Ἄλι Βεϋ πρότεινε στὸ γραφεῖο τοῦ Defterdar, ποῦ χορηγοῦσε τὰ τιμάρια, σὲ ποιὸς πρέπει νὰ δοθοῦν καὶ ἀπὸ ποιὸς πρέπει νὰ ἀφαιρηθοῦν. Ὁ ἴδιος εἶχε ὡς κτῆμα του (mülk) τὸ χωριὸ Πορταριά καὶ τὴ γεωργικὴ περιοχὴ Κυροῦδι. Ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν στὴ Θεσσαλονικὴ δώδεκα σπίτια ποῦ ἀνήκαν στὸ βακούφι ποῦ εἶχε ἰδρύσει ὁ Şamlı Ἄλι Βεϋ.

Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι ἀνάμεσα στὰ χωριά τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ σημει-

1. Ὁ ὄρος Tikvor προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὴν ἄρμενικὴ λέξη takavor, ποῦ σημαίνει «βασιλιάς». Οἱ Τούρκοι τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ δηλώσουν αὐτοὺς ποῦ ἀνήκαν στὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τοῦ Βυζαντίου (βλ. Β. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 209).

2. Γιὰ τὸν ὄρο subaşı βλ. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, ὁ.π., σ. 374.

Συνοπτικό τεφτέρι βιλαετίων Ἀβραὺν Χισιά. Μέσα 15ου αἰ.

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	Χριστιανοί		Μουσουλμάνοι		ἄλλοι Προσηλυτισμένοι	Σύνολο	Σημειώσεις
				σπί- τια	ἀγί- μοι	σπί- τια	ἀγί- μοι			
1	Ἀβραὺν Χισιά	Γυναικόκαστρο	20	2	3	31	2		Ζεαμίτι τοῦ Defterdar Murad Bey	
2	Κιρέτις	Χορήγι, Βαφειοχωρίου	14	2	3				πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Mehmed Bey, γιὸ τοῦ Turhan Bey.	
3	Σιάουλ	Σέσλοβο, Σεβαστὸ	12	1	4				Εἶναι στὰ σύνορα τοῦ παραπάνω χωριοῦ.	
4	Τερέροβο		13	2	6					
5	Κωστή		5							
6	Mezraa Κοπάνιτσα	Κοβάντσι, Γεβγελί	64	5	7					
7	» Μπρονγάντσα		3							
8	Παλότσα		3							
9	Ἐλέονιτσα	Φαιά Πέτρα, Σιδηροκάστρου	9		35			5		
10	Ποστιλάρ		3							
11	Κιρέτσα Χαλίλ	Ἀδενόρο, Θεσσαλονίκης	4		13			8		
12	Ἰβάζ Φακίτζ		1		12					
13	Καζάνοββα	Κοτύλη, Κιλίκις						9		
14	Μουρσάλ Φακίτζ	Ἀμπελόφυτο, Κιλίκις			3			5		
15	Γιὸς τοῦ Μπέη (Velcd-i Beğli)	Ξερόλακος, Κιλίκις						4		
16	Ρογόπολη	Ροδόπολη, Σιντικίτζ	9	1						
17	Ἐγιοβήτσα				12					
18	Καρά Μπαχαντούρ				2					
19	Λούμπνιτσα	Λοῦμπνιτσα, Παιονίας	18	2	4				Τιμάριο τοῦ Musa Siliāhdar, γαμ- προῦ τοῦ πατριάρχου (Damad-i Daye). Νεκρός. Τὸ τιμάριο αὐτὸ	
20	Βαζλάτ	Καμπόχωρο, Γεντισών	3	1	3					

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τιμή- μα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Τιμή- κτλ
				σπί- τια	ίγνα- μοι	σπί- τια	ίγνα- μοι	
21	Χαϊντόρ	Χαϊδαρλί, Μεγ. Βρύσης Κιλκίς	V	14	2	4	6	Βρίσκεται στα ζέρια του Hazine- oglu Yusuif. *Αρχές Zilkádda 855 (25-11/4-12-1451).
22	Μοράβνιτσα	*Αντιγόνηα, Κιλκίς(ς)	V	14	2	4		
23	Τσογάντζα	Μεγάλη Στέρνα		19	2	7		Τιμάριο του Ülüfeci Murad. Νε- κρός. Τώρα δόθηκε στον Musa, γιό- του Κοç Salih. *Αρχές Rebiülahir 851 (16/25-5-1447).
24	Γιανέσεβο	Μετάλλικò	V	42	2	3	4	Τιμάριο του Hasan Manyasi από τους Ülüfeci του Sultian Mehmed. *Έχει στα ζέρια του μπεράτι του σουλτάνου αυτού. Δόθηκε στους *Ali και Torud. Τώρα είναι ατζμά- λωροι. Τέλη Safer 851(7/16-5-1447). Οι μουσουλμάνοι είναι νεοφώτι- στοί.
25	Πισαρέλ		V	18	2	5		
26	Ρογνοβίτσα	Καρασούλι		20	2	12	12	Τιμάριο του Ορυç-Han, γιού του Kara Sole, και του Sofi İlyas: πέρα- σε σ' αυτούς από τον Asili, gulami- mir. Και οι δύο είναι ατζμάλωροι.
27	Ραζοβίτσα	Λευκόδασος		8		1		
28	Ντιριμίς	Κοιλώμα, Θεσ/νίκης		41	3	4	17	Τιμάριο του καδή Θεσσαλονίκης. *Από πριν το έχουν επεκτείνει οι καδήδες.
29	Βαθύλακκο	Βαθύλακκο, Θεσ/νίκης		41	3	4	2	

α/α	ὄνομασία χωριού	νέα ὄνομασία	τμήμα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Γενικά στοιχεία
				σπίτια	σπίτια	σπίτια	σπίτια	
30	Παλιόκαστρο	Κύρρος, ή, Γενιτσών			12	2	6	Τιμάριο του Hamza και του Nusret. Είναι γερακουνηγοί. Και οι δυο είναι αιχμάλωτοι.
31	Ἀποστόλ. ή Παλιόκλησιά	Ἀπόστολοι, Κιλκίς	28	2	3			Μούλκι του 'Isa bey, γιου του Evrenos Bey.
32	Πηγή του Βασιλιά (Tikvor Bimar)	Καρά Μπουνέρ, Μουρονέρι Κιλκίς						
33	Ἐρικλί	Ἡράκλεια, Κιλκίς	21	1	1			Τιμάριο του Şahin, γιου του Παπά.
34	Mezra'a 'Oγιοδντζε							
35	Λιμπαζόβο	Φιλλουριά, Γουμένισσας	17	1	6			Τιμάριο του Hüseyin, ἀδελφού του Deli Musa.
36	Κονίκοβο	Στίβα, ή, Γενιτσών	13		7			
37	Τουρκοχώρι	Μεσιά, Γενιτσών	12	1	1	23		Τιμάριο του Ilyas, πρώην ὑπηρέτη τάταρου.
38	Μιλοβάν	Μεγάλη Γέφυρα, Πιερίας			20		4	Τιμάριο του Ahmed, γιου του Sole.
39	Ρεβενίκ	Μεγ. Παναγιά, Ἀρναίας	41		6			Οἱ κάτοικοι του χωριού Νικητής (Nikiito) πληρώνουν ἀντίτιμο φόρου (resm-i bedel). Αυτό το χωριό δόθηκε στον Selânikî Ahmed και στο γιό του Davud ἀντι γιὰ το χωριό Polynos τῆς Θεσσαλονίκης. Τό πήραν ἀπό αὐτούς και δόθηκε στὰ ἀδελφια

α/α	ονομασία χωριού	νέα ονομασία	τιμή- μα		Χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Τσιφλικάκια κιοιούδ.	τοῦ Mansur ἀντί γιά τῶ τιμάρια τοῦς. Τέλη Recep 859(7/16-7-1455).
			σπί- τια	ἀγα- μοι	σπί- τια	ἀγα- μοι	σπί- τια	ἀγα- μοι		
40	Μοργόφτσα		23	1 2						Τιμάριο τοῦ Στανισλάβ. Δόθηκε στὸν 'Abdu'l-Aziz, γιὸ τοῦ I- mam Ahmed Fakih. 'Αρχὸς Zilkade 855(25-11/4-12-1451).
41	Πρενοβίτσα		17	1 3						Τιμάριο τοῦ Buhran Καρσι ἀπὸ τὸν Aydim.
42	Χαρζάν Κιλί	'Αρζαν, Θεσ/νίκης	44	4 5						Τιμάριο τοῦ γνωστοῦ Dimiski. Πέρα- σε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Şamlı 'Ali Bey.
43	Οὐλασικ	Λαγκαδάκι, Κιλίκις	10	1 2				15		
44	Μπογορόδιτσα	Μυλότοπος(ς), Γεντισῶν	42	4 11						Τιμάριο τοῦ 'Όμερ, γιὸ τοῦ Kircā 'Ali. 'Επειδὴ ἦταν δική του γιὸ δόθη- κε στὸς γιοῦς του Hamza καὶ Yu- nus. I Safer 854(16-3-1450). Δόθηκε στὸν Paşa Yiyit καὶ τὸ γιὸ του Yusuf ἀντί γιά τὸ χωριὸ Πρεμπόδιτσα. Μέ- σα Zilkade 856(23-11/2-12-1452).
45	Τρεῖς Γαζήδες		12	2						
46	Ρούπα	Ρόμποβο, Ρόδο Κιλίκις	15	2 2 5				1		
47	Βαρδαριώτη	Βαρδαρόφτσα, 'Αξιολώ- ριο Κιλίκις	23	2 14 4						Τιμάριο τοῦ Hacı, γιὸ τοῦ 'Ali. Πέ- ρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδελφὸ του Mehmed. Δόθηκε στὸν Hamza Bey, mir-i sancak-ı Arnavud ὄς τσιφλίκι.

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	χριστιανοί		μοσουλμάνοι		Γενική Περιγραφή
				σπί- τια	ἄγν- μοι	σπί- τια	ἄγν- μοι	
48	Κιλκίς	Κιλκίς		24	2	2	3	Τιμάριο τοῦ Ilyas, γαγα-οἰλami (ὀπτη- ρέτη πεζοῦ) ἀπὸ τῆ Φιλίππουπόλη.
49	Οὐζούνοβα	Μακρυζώρι, Κιλκίς		6				
50	Γιανέσβεο	Μετῶλικό, Κιλκίς	V	3				
51	Βάρδανα	Λιμότοπος, Κιλκίς				6	18	Τιμάριο τοῦ Umur, γιου τοῦ Kara I- lyas. Εἶναι παλιὰ τοῦ κτημα. Ἔχει ἓνα ἰχθυοτροφεῖο (dalyan) «μονοπό- λιον».
52	Τοπτεῖ Ἰμπραζιμ	Τοψίν, Γέφυρα Θεοσ/νικής		4	1	22		
53	Καλινόβο	Σουλτογιαννέικα, Κιλκίς		37	3	3		Τιμάριο τοῦ Pir Mehmed, Mústansir zelebi (βοηθοῦ δούλου). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Yusuf. Mülk τοῦ Fa- kir Idris.
54	Ράτες	Ράτες, Ἡλιόφωτο, Κιλκίς		12	1	2		Γιὰ δεύτερη φορὰ ἔχει ἐπιστραφεῖ στὸν Yusuf. Ἀρχῆς Ramazan 849(1- 10 Δεκεμβρίου 1445).
55	Διαβατὰ	Διαβατὰ, Θεσσαλονικής		21	2	3		
56	Ντογαντζί			9		1		
57	Τσελτικτεῖ						18	
58	Πέκος	Πεντάλοφο, Γενιτσὸν		13				Συμπλήρωμα.
59	Κρινιά	Κρήνη, Χαλκιδικής		24	2		4	Οἱ Γιουρβουκοὶ εἶναι ρυζοκαλλιερῆ- τές.
60	Στοιγόκοβο ἢ Κόβανιτες		V	12	1	1		Τιμάριο τοῦ Radahne (?). Ἔχει μετέ- ρατι τοῦ σουλτάνου μας.
61	Μπομπρέκοβο		V	9		1		
62	Τουμπιά	Δουμπιά, Χαλκιδικής		16	2			
63	Τοπτεῖ Ἰμπραζιμ	Γέφυρα		22	1			

α/α	όνομασία χωριού	νέα όνομασία	τιμή- μα	χριστιανοί		μοισουλιμάνοι		Τσιφλικάκια Τσοχιάκιά	Τιμάριο του 'Αλή, γιοιού του Inhan. Δόθηκε στον Umur γιοιού του Kara Ilyas αντί για το ιζθοτροφείο που δόθηκε στον Damaski. Οι κάτοικοι είναι ναυτικοί, δουλεύουν πλοία στο Βαρδάρη, στα σύνορα του 'Αβρέτ Χι-σάρ. Είναι μεπλιδικό βακούφι πλοι-γές του Emir Silleyman και του σουλ-τάνου ότι είναι απαλλαγμένοι (mu'á-ve müsellem) από όλους τους έκτα-κτους φόρους.
				σπί- τια	άγυα- μοι	χρή- ρες	σπί- τια		
64	Καρακότς						8	2	
65	Όρεσοβίτου	Παυκόδασος, Κιλκίς					2	2	Βακούφι του Şeyh Elvan. Το έκανε βακούφι στον Elvan ó Ga-zi Hüdavendigâr (Μουράτ Β'). Τώρα είναι στα χέρια της κόρης του. Οι κά-τοικοι ύπηρετούν στο βακούφι των πλοίων του Βαρδάρη. Δεν δίνουν φόρο προβάτων (koyun resmi) και είναι ελεύθεροι (emin) από όλους τους έκτακτους φόρους, σύμφωνα με διαταγές του Hündkâr.
66	Χωριό του Μουσταφά, γιοιού Γιαλατζιά, και του Για-κούτ, γιοιού Ντραβούτ						8		

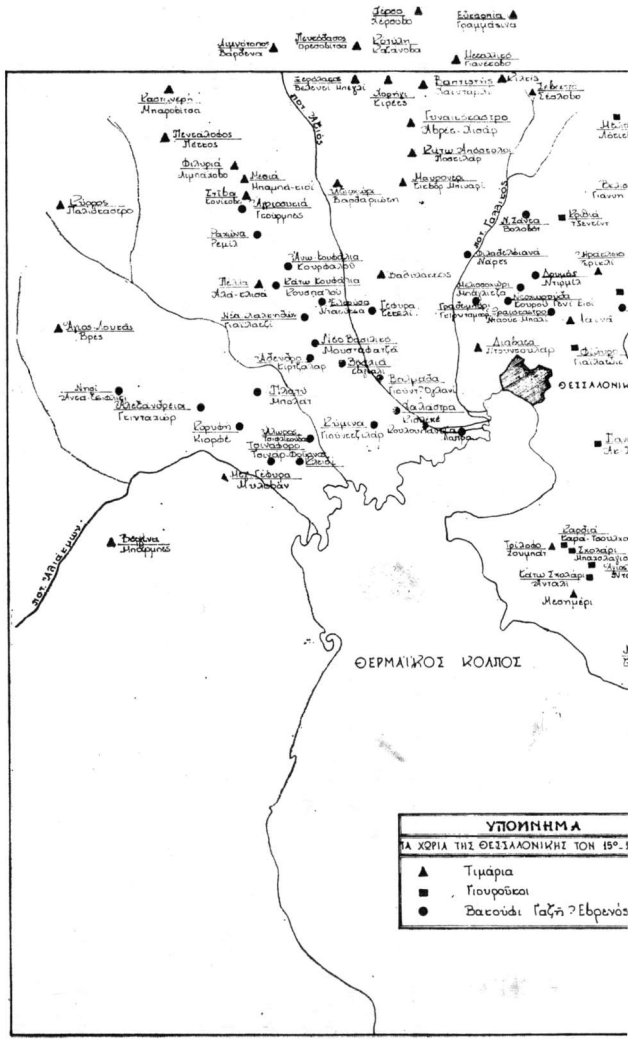
α/α	ὀνομασία χοροῦ	νέα ὀνομασία	Τμή- μα	Χριστιανοί		Μουσουλμάνοι		Προσθα- νικά	Τιμάριο τοῦ Στάντσε, γιοῦ τοῦ Παλά- μς (?). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Mustafa, γιὸ τοῦ Germiyan.
				σπί- τια	ἀγα- μοι	σπί- τια	ἀγα- μοι		
67	Κίρτζιστα			10	1				Τιμάριο τοῦ Στάντσε, γιοῦ τοῦ Παλά- μς (?). Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Mustafa, γιὸ τοῦ Germiyan.
68	Τσεπρεντζί	Τσαπράνι, Κεραμίδι Χαλκιδικῆς		15	1	1			Τιμάριο τοῦ Kasim καὶ τοῦ Ahmed, γιῶν τοῦ Kul Hamza. Ἐγγιναν ἔφε- δροι (εἰσκήλει) ἀπὸ φύλακες (musiah- fizan).
69	Μπάριμες	Βεργίνα, Βερούας		15	1	1			
70	Κιφέτς	Χορήγι, Κιλκίς	V	12	1	1			
71	Καζάνοβα	Κοτύλη, Κιλκίς					5		
72	Μαρσικοβια	Εὔζωνοι, Κιλκίς		19	2				Τιμάριο τοῦ Sidi καὶ τοῦ Ilyas, γιῶν τοῦ Mehmed, γιοῦ τοῦ Gönlüç.
73	Κουρατίτς			20	5				
74	Λέτοβια	* Ἄγιος Ἀντώνιος, Κιλκίς		18	2	2			Τιμάριο τοῦ Barak. Ἐπειδὴ αὐτὸς λι- ποτάκτησε, κατὰ τὸν Şamlı 'Ali Bey, δόθηκε στὸν Silihdar Yusuf. Ἐπειδὴ κι αὐτὸς λιποτάκτησε στὴν Οὐγγαρία, ὅπως εἶπε ὁ Şamlı 'Ali-Bey, δόθηκε στὸν Selçuk, γιὸ τοῦ Hamza.

α/α	ὀνομασία χωριού	νέα ὀνομασία	τμήμα	Χριστιανοί σπί- τια	μουσουλμάνοι σπί- τια	κρηθολογικά σημεία
75	Μεζρά'α Ἅγιο Πίστι					Τμήριο τοῦ Ηιζιρ, ἀπό τοὺς δοῦλους (gulam) τοῦ Şamlı 'Ali Bey.
76	» Παλιόκαστρο					Εἶναι κατεστραμμένες γεωργικὲς περιοχές. Δόθηκαν γιὰτὶ δὲν εἶναι στὰ χέρια κανενός. Δὲν εἶναι στὰ σύνορα κανενός. Δὲν διεκδικοῦνται. Τὶς καλ-λιεργεῖ κάθε χρόνο ἀφότου ἔγινε ἰδιοκτητὴς.
77	» Γιάννη Κίλιου					
78	Μεζρά'α Gönül		κενός			Τμήριο τοῦ Κυριεϊ Musa. Τώρα οἱ περιοχές δόθηκαν στὸν ἴδιο γέρο καὶ στοὺς γιουὺς τοῦ Dur 'Ali καὶ Hüseyin ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἔχουν κοινὰ καθή-κοντα. Τέλη Cemaziilahir 857(8/17-7-1452).
79	» Baba		κενός			

Βιλαέτι Θεσσαλονίκης

α/α	όνομασία χωριού	νέα όνομασία	τμή- μα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Γενικό ποσοστό πληθυσμού
				σπί- τια	άνθ- ρα- χοί	σπί- τια	άνθ- ρα- χοί	
1	*Άγιος Μάμας	*Άγιος Μάμας, Χαλκιδ.		62	3	11		Ζεαμέτι του Defterdar Murad Bey. Πέρασε σ' αυτόν από τον Mehmed Bey, γιό του Turhan Bey, με τὸ 'Αβρέτ Χισάρ.
2	Γκαλάτιστα	Γαλάτιστα, Χαλκιδικῆς		134	3	17		*Υπάγεται στὸν *Άγιο Μάμα. *Υπάγεται στὴ Γαλάτιστα.
3	Μεζ. Καρκάρα	Καρκάρρα, Χαλκιδικῆς						
4	» Γεράνι	Μεσόκομο, Λαγκαδά						
5	» *Άπροχώρι							
6	*Ερέντινε	Ρεντίνα, Χαλκιδικῆς		71	7	12		Τὰ χωριά *Ερέντινε, Λοζίκ και Σιζάρια πλη- ρώνουν κτ' άποκοπή (maktu') 20.000 άσπρα.
7	Λοζίκ	Μελισσοεργός	V	83	5	4		
8	Σιζάρικ			14		1		
9	Νιζόρι			12				
10	Γκάνα	Παλιόχωρα, Λαγκαδά				8		
11	Σανά	Σανά, Χαλκιδικῆς		4				*Ήταν μεταλλείο άργύρου. Τώρα είναι χάρσι τοῦ σουλτάνου. Οί κάτοικοι δίνουν bedel.
12	Σιδηροκάσια (Sidrekapsi)							Πέρασε σ' αυτόν από τόν Çagatay Hizar.
13	*Άγιοι Σπαράντα	*Ορμιλία, Χαλκιδικῆς		40	5	2		Πέρασε σ' αυτόν από τόν Yusuf, γιό Timurtaş.
14	*Ορμιλία	Νικήτη, Χαλκιδικῆς		58	3	16		Πέρασε σ' αυτόν από τόν Ahmed, γιό Sole.
15	Νικήτη (Nikito)		V	35	3	3		Πέρασε σ' αυτόν από τόν *Ali.
16	Κουρουτζί 'Αβούζ	Τριλόφο, Θεσσαλονίκης		10		2		Τὸ δόθηκε από τόν Defterdar Sinan Bey. Συγ- ιδιοκτήτης είναι ὁ Mustafia Bey, γιός Νικηφό- ρου.
17	Ζουμπάτες							
18	Τσιφλικι Μπόρτζα							Τιμάριο τοῦ Dervis Kamber. Το κάλλιεργεῖ ὡς τσιφλίκι.
19	Τσιφλικι Σουγκούρ Μπέη							

α/α	όνομασία χωριού	νέα όνομασία	τμήμα	Χριστιανοί		Μουσουλμάνοι		Πολύτιμοι
				σφέ- τια	Άγνα- μοι	σφέ- τια	Άγνα- μοι	
20	Άρδαμέρι (Izramir)	Άρδαμέρι, Χαλκιδικής	V	10	4	8		Τιμάριο του Ζαζανος, serasker. Πέρασε σ' αλτόν υπό τόν Bahadur.
21	Ζαβαρνίκ	Ρεβενίκι, Μ. Παναγία	V	4		1		
22	Ντοναντζή	Άγ. Αντώνιος, Χαλκιδ.		14	1			
23	Πιστερά	Περιστερά, Λαγκαδά	V					
24	Καλαρινός	Γαλαρινός		8	1			Προστίθεται ός προσφορά.
25	Βρωμοσύρτη	Βρωμοσύρτης, Χαλκιδ.		32	4	4		Τιμάριο του Sofi Hizir, σκλάβου του δημοσίου (gulami mir). Πέρασε σ' αυτόν από τόν Saruca. Δόθηκαν έκτος από τόν Πολύγυρο στόν Mahmud και τόν 'Isa, γιουός του Kara Yusuf Mansur. Τέλη Receb 856(7/16-8-1452).
26	Πολύγυρος (Polyoros)	Πολύγυρος, Χαλκιδ.		10				Ό Πολύγυρος και τὰ Ρεβενίκια δόθηκαν στόν Selânikli Ahmed και στόν γιό του Davud. Τέλη Receb 859(7/16-7-1455).
28	Μεζ. Κογιά Καλή							Κενό.
29	» Πρεσκόβ							
30	Μεζ. Καμιάνα							
31	» Άγιο Ρίστι							Τιμάριο του Hizir, δούλου (gulam) του Şamlı 'Ali Bey. Το δόθηκε έπειδή δέν άνηκε σέ κανένα. Μέσα Zilkade 856(23/11/2-12-1452). Ήταν στά χέρια του Καδή Θεσσαλονίκης. Το δόθηκε στίς άργές Cemazilahir 857(19-6/28-6-1453). Λίγους μήνες άργότερα δόθηκε πάλι στόν Hizir.
32	» Παλιόκαστρο							
33	» Γιάννη Κίλιου							

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΤΟΝ 1871	
▲	Τιμάρια
■	Πουρβόικα
●	Βασούδια Γαλή & Εβρονόα

α/α	ὀνομασία χωριού	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	χριστιανοί			μουσουλμάνοι			ταφολκίτι Tafolkiti
				σπί- τια	ἰγυ- μοι	χῆ- ρες	σπί- τια	ἰγυ- μοι	χῆ- ρες	
34	Βρομοσύρτη	Βρομοσύρτη, Χαλκιδεικής V								Τιμάριο τοῦ Uzun İlyas, gulam-i mîr.
35	Βορός	Βορός, τοποθεσία τῆς Ὀρμούλιας		6	1	1				Τὸ 852(1448) δόθηκε ὡς συμπλήρωμα στὸν Κα- ragöz, γιὰ τοῦ Hazine.
36	Καμάνταα	Γεωργιανό, Βεροίας (:)		13	1	1				Τιμάριο τοῦ Mustafa Selânikî.
37	Σασαλί			28	1	1				
38	Γκόρνα Φόλια (:)		V	28	2	8				Τιμάριο τοῦ Çavus Hizir, γιὰ τοῦ Cura Çavuş.
39	Ζαγκλαβέρι	Ζαγκλαβέρι		16	1	2				Τὸ 853(1449) δόθηκε, ἐκτός ἀπὸ τὸ Ζαγκλαβέρι, στὸν Vardarlı Salih Fakih. Τὸ Ζαγκλαβέρι δόθη- κε στὸν İshak, ὄρφανὸ τοῦ Hizir Çavuş.
40	*Ἄδάμ	*Ἄδάμ, Λαγκαυὰ		16	2	4				Κενό. Συμπλήρωμα ὡς δῆρο. Ἀπὸ τὸ μοναστή- ρι Ἄγαπτηνῶ.
41	Μεζ. Γκρούνια ἢ Μπακάρ Καβὰκ									
42	Σύρτζε	Σερτσλί, Κιλκίς					5	3	1	Τιμάριο τοῦ İne Beğî, γιὰ τοῦ Saro Umur. Πέ- ρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Durud.
43	Μεζ. Saro Κεσις (τοῦ μοναχοῦ Σάρο)									Κενό.
44	Μεζ. Μαυροσκιά									Βακούρι τοῦ Ἰμάμη τοῦ τζαμιὸς στὴ Θεσσαλο- νίκη. Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Bayezid Hünd- kâr ἦταν στὰ χέρια τοῦ ἰμάμη Hamidü'd-din.
45	Ντροντουλὲ (ἔξω ἀπὸ τὸ τεφτέρι, κενός)									Τιμάριο τοῦ Yakub γιὰ τοῦ, Haci Mustafa. Ἦταν στὴν ἰδιοκτησία του.
46	Πορταριά	Πορταριά, Χαλκιδεικής		22	3	12				Ἰδιοκτησία (mülk) τοῦ Ἄli Bey Şamlî, subaşı τῆς Θεσσαλονίκης. Στὰ χέρια του ὑπάρχει δια- ταγὴ τοῦ Hündkâr.
47	Μεζ. Κυροῦδι									Εἶναι γεωργικὴ περιουσιὴ (ekinlik), ὑποκειμένη στὸ ἴδιο χωριό. Εἶναι ἰδιοκτησία (mülk).

α/α	όνομασία χωριοῦ	νέα όνομασία	τιμή- μα		χρυσιαίοι		μοισονόμιστοι		Λειτουργία του χωριου
			σπί- τια	άγν- μοι	σπί- τια	άγν- μοι	σπί- τια	άγν- μοι	
48	Μεζ. Ποντάι Καλότωνα (έξω από τὸ τεφτέρι, κε- νός)								Τιμάριο τοῦ Κεσανλί Yusuf. Δόθηκε ὡς çiftlik.
49	*Ακροτήρι (τὸ ἔθνο- τροφεῖο του)								Τιμάριο τοῦ Mustafa Hüneyis, γιοῦ τοῦ Ayako, ἀπὸ τοῦς «μισθοφόρου» (ölüfeciyan) τοῦ Sultan Mehmed. Τὸ 855(1451) δόθηκε ἀπὸ γιὰ τὸ χω- ριό Κοῦπες στὸν Kasim Paşa, δέφο τοῦ Ishak Paşa. Τὸ χωριό Κοῦπες δόθηκε στὸν Halil Paşa.
50	Βραστά	Βραστά, Χαλκιδικῆς	V	27	2	2			Τιμάριο τοῦ 'Ali, γιοῦ τοῦ Kuraci. Τιμῆμα του ἀνήκει στὸν Συκομυτος καὶ στὸν ἀδελφὸ του Δημήτρι.
51	Χίρσοβο	Χέρσο, Κιλίκης	V	17					Τιμῆμα τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἦταν τιμάριο καστρο- φολάκων (mustah fizan), καθὼς καὶ τὸ ἕνα τρι- το ἑνὸς μύλου.
52	Ποντράσιτσα (:)		V	5	1				
53	Μεζ. Μαύρη Λεϊκά (Kara Lefke)								Τιμάριο τοῦ Μίχου, γιοῦ τοῦ Ντομπροβό. Μετὰ τὸν θάνατό του δόθηκε στὸν Hindustani Kamber, μετ' ἡ μεσολάβηση τοῦ Şamlı 'Ali Bey, τὸ 852 (1448).
54	» *Άγιος Μάμας								Οἱ δού αὐτοὶ mezra'a ἦταν κενοὶ (hali) καὶ μὴ καταγεγραμμένοι (haliq ez defter).
55	Βραστά	Βραστά, Χαλκιδικῆς	V	27	2	3			Τιμάριο τοῦ Σέρβου Νικόλα καὶ τοῦ Κώστα, γιοῦ τοῦ Kâfir (ἀπιστοῦ) Hamza. Τώρα τὸ μερίδιο τοῦ Σέρβου Νικόλα...
56	Γκαμρή (:)		V	3	1				*Όσο ἔχει τὴ νομή του κάνει τὸν ἱμάμη καὶ φυ- λάγει τὸ κάστρο. *Αρχές Şaban 855(29-8/7-9- 1451).
57	Μεζ. Ἀντιγόεια								Οἱ ραγιάδες εἶναι ρυζοπαραγωγοὶ καὶ ἀλατάδες.
58	*Άγιος Γεώργιος								*Απὸ τὴν Ἀντιγόεια καὶ κάτω εἶναι στὰ χέρια τοῦ ἀγαμοῦ Κώστα, γιοῦ τοῦ Kâfir Hamza.

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	νέα ὀνομασία	τιμή- μα	Χριστιανοί σπί- τια	δ'α- μοι	χρῆ- μα	μοισονόμοι σπί- τια	δ'α- μοι	χρῆ- μα	ταφικά κτίρια	
59	Μεζ. Νιζόρι	Νεοζόρι, Χαλκιδικῆς									
60	Εβρός	Εβρός, Ἅγιος Λουκάς	V	3							Πέρασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τῆ Μονῆ Ἰβήρων (Ivir) τοῦ Ἁγίου Ὀρους.
61	Βόσωνα	Βόσωνα, Σερρών (:)		6							Βακούφι τοῦ Ἰμάμη τοῦ Πόργου (imam-i kule). Ἦταν βακούφι γιὰ τὸν Ἰμάμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Bayezid Hündkâr. Τώρα εἶναι στὰ χέρια τοῦ Ahmed Fakih, γιοῦ τοῦ Tahir.
62	Γομάτο	Γομάτι, Ἀρναίας	V	47	7	10					Τιμάριο τοῦ Ahmed, γιοῦ τοῦ Kethuda Dogan Bey. Τὸ 855 (1451), ἐπειδὴ αὐτὸς φυλακίστηκε, τὸ τιμάριο δόθηκε στὸν Solak Ayas, ἀδελφὸ τοῦ Ni sancı Ibrahim, ἐπειδὴ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη (Kapı) φερμάνι.
63	Koyos (:)		V								
64	Paralafitu-oğlu Kone										Τιμάριο τοῦ Umur Bey, γιοῦ μπεῆ τῶν Müsellem τοῦ σαντζακίου. Τοῦ δόθηκε ὡς δῶρο ciftlik, ἐπειδὴ δὲν εἶναι στὰ χέρια κανενός.
65	Ἅγιος Νικόλαος	Ἅγιος Νικόλαος, Χαλκιδικῆς	37	1	1						Τιμάριο τοῦ Mahmud, γιοῦ τοῦ Kethuda Dogan Bey.
66	Μεζ. Σαράντα										Κενὸς καὶ μὴ καταγεγραμμένος.
67	Λαϊνὰ	Λαϊνὰ, Θεσσαλονικῆς	32	2	1						Τιμάριο τοῦ Ine Bey, γιοῦ τοῦ Saruca Hzir. Τὸ 856 (1451) ἦταν κενὸ καὶ οἱ κάτοικοι διασκορπισμένοι.
68	Μεζ. Βέργος										Τιμάριο τοῦ Ishak, δούλου (gulam) τοῦ Şamit Ἄλι Bey.
69	Aya Rusah		V								
70	Σινιὰ				9	1					

α/α	όνομασία χωριστό	νέα όνομασία	τμήμα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Τιμάρια πληθυσμός	Τιμάριο του Musa, γιοῦ τοῦ Paşa Yıyıt, καὶ τοῦ Hüseyin, γιοῦ τοῦ Hizir. Ὁ Musa ἔχει μερῆρά τοῦ Ya'kub Paşa καὶ ὁ Hüseyin τοῦ Mustafa Paşa.
				σπίτια	ἄγιο-ραῖς	σπίτια	ἄγιο-ραῖς		
6	Μαριανῶ	Μαριανῶ, Χαλκιδεϊκῆς		73	16	13			Τιμάριο τοῦ Musa, γιοῦ τοῦ Paşa Yıyıt, καὶ τοῦ Hüseyin, γιοῦ τοῦ Hizir. Ὁ Musa ἔχει μερῆρά τοῦ Ya'kub Paşa καὶ ὁ Hüseyin τοῦ Mustafa Paşa.
7	Τσερνικ	*Αρετή, Λαγκαδῶ	V						
8	Τοπτσολάρ	Τόψιν, Γέφυρα Θεσσαλονικῆς					68	9	Τιμάριο τοῦ Veys. Ἐχει μερῆρά τοῦ Ya'kub Paşa. Ὑπόκειται στὴ Θεσσαλονικῆ.
9	Ντρουντουλάνι	Ντρουντουλάρ, Διαβατῶ						8	Τιμάριο τοῦ Ahmed, γιοῦ τοῦ Ayas. Ἐχει μερῆρά τοῦ Mustafa Paşa. Ἀπὸ πρόσθετο τμήμα (zeva'id) τοῦ Veys.
10	Μεζ. Βέρικα	Βορινός, Νικομηδινὸν							*Ἀπὸ πρόσθετο τμήμα τοῦ ζεαμετιοῦ Θεσσαλονικῆς.
11	Κομάνιτσα	Σιφές, Λαγκαδῶ		50	13	3			Τιμάριο τοῦ Καρυα Yusuf. Ἐχει σουλτανικὸ μερῆρά. Ὑπόκειται στὸν Χορτιάτη. Ἀπὸ πρόσθετο τμήμα τοῦ Haci Zaganos καὶ τοῦ 'Ali.
12	Σασάλι ἢ Πεντερλί	Κληματαριά, Κιλίκις					53	10	*Ὑπόκειται στὴ Θεσσαλονικῆ. Ἀπὸ πρόσθετο τμήμα τοῦ Haci Zaganos 'Ali.
13	Κογιούν Χαλίλ						23	8	*Ὑπόκειται στὰ Γενιτσῶ. Ἀπὸ πρόσθετο τμήμα τοῦ 'Isa.
14	Πατρικ	Πατρικί, Νιγρίτας		47	4	2			Τιμάριο τοῦ Καρυα Murad. Ἐχει σουλτανικὸ μερῆρά. Ὑπόκειται στὴ Θεσσαλονικῆ.
15	Μπρατάνισα	Χαρδάρης, Βερούις		46	2	5			*Ὑπόκειται στὴ Βέρικα.
16	Μεζ. Χρυσὸ								*Ὑπόκειται στὴ Βέρικα.

α/α	ὄνομασία χωριοῦ	νέα ὄνομασία	τμημα		χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Λειτουργία
			μα	μα	σπί- τια	σπί- τια	σπί- τια	σπί- τια	
17	Γκομάτο	Γομάτι, Ἀρναίας	65	4	8				Τιμάριο τοῦ Cavus Mehmed, γιοῦ τοῦ Islam. Ἀπὸ τοὺς τσαουσιθῆδες τοῦ Mir-i Miran τῆς Rumili. Ἴχει σουλτανικό μεπεράτι. Ὑπάρκειται στὴν Καλαμαριά. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Ἰβήρων πληρώνουν δεκάτη γιὰ ἐλιές τους. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Ζωγράφου πληρώνουν γιὰ ἀμπέλια καὶ μελίσσια. Καλλιεργημένη περιοχή τοῦ ἴδιου χωριοῦ.
18	Mez. Ἀμπάνογλι	Πρινοχώρι, Χαλκιδῶ.							
19	Κουρουτζή ἢ Καγιά Μπιναρι							11	4
20	* Ἅγιος Νικόλαος	* Ἅγιος Νικόλαος	43	5					Τιμάριο τοῦ Yusuf, γιοῦ τοῦ Benli. Ἴχει μεπεράτι τοῦ Mustafa Paşa. * Ὑπάρκειται στὴν Καλαμαριά. (Μέσα στὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ ἡ μονὴ Ξενοφάντος ἔχει δύο ταφικάκια καὶ πληρώνει 377 ἀσπρα, ἐνῶ οἱ κάτοικοι πληρώνουν 4.911 ἀσπρα).
21	Μονὴ Ροῦς	Ρωσικό Μετόχι, Νέα Ἀντιγόνη, Χαλκιδικῆς							
22	» Κουρλουμοῦς								
23	Σαζάνταρα ἢ Σαγιρτζί					39	4		Τιμάριο τοῦ Murad, γιοῦ τοῦ Turgut. Ἀνήκει στὴν Καλαμαριά.
24	Καρά Τσογαλι	Καρδιά, Θεσ/νίκης				20	4		* Ἀνήκει στὴ Θεσσαλονίκη.
25	Γραμματίνα	Εὐκαρπία, Κιλκίς	12	2	2	1			* Ἀνήκει στὸ Ντεμिर Χισάρ.

α/α	ὀνομασία χορευτῶ	νέα ὀνομασία	τμήμα	χριστιανοί		μουσουλμάνοι		Γενθρόνη
				σπί- τια	ἀγα- μοι	σπί- τια	ἀγα- μοι	
26	*Αγ. Μαρίνα	*Αγ. Μαρίνα, Χαλκιδ.		24	2	Τιμάριο τοῦ Ενρενος, γιοῦ τοῦ Yusuf.		
27	Mez. *Αντιγόνη					*Ανήκει στὴν Καλαμαριά.		
28	» Μποντοῦρ ἢ *Αγ. Παρασκευή	*Αγ. Παρασκευή, Βασι- λικῶν	8			*Ανήκει στὴν Καλαμαριά. *Ανήκει στὴν Καλαμαριά.		
29	Ματσικοβο		18	5	3	Τιμάριο τοῦ Ηασι, γιοῦ τοῦ Turhan, καὶ τοῦ Hüseyni, γιοῦ τοῦ Hasan Celebi.		
30	Κενάρες	Εὔζωνοι, Κιλίκς	37	5	2	*Ανήκει στὸ 'Αβρέτ Χισάρ. » » » » » »		
31	Βαλμῆ		V 16		1	Τιμάριο τοῦ Kasim.		
32	Πισομάν		V 4			*Ανήκει στὸν Χορτιάτη.		
33	Τσελτικταί		V 19		1	*Ανήκει στὴ Θεσσαλονίκη. » » » » » »		
34	Τσελτικταί		V		3	Τιμάριο τοῦ Yusuf καὶ τοῦ Γενίτσαρου Süleyman.		
35	Βαλμιά		V 15			Τιμάριο τοῦ Karagöz Bey, Σταυλάρχη τῆς Αἰ- λῆς (mirahor-i Dergâh-i 'Alî). *Ανήκει στὸν Χορτιάτη.		
36	Μπαροβίτσα	Καστανερή, Παιονίας	38	1		Τιμάριο τοῦ Kasim Celebi. *Ανήκει στὴ Θεσσαλονίκη.		
37	Πολύγυρος (Polyona)	Πολύγυρος	49	1	1	Τιμάριο τοῦ Hüsnî Celebi, γιοῦ τοῦ Musa Bey. *Ανήκει στὴν Καλαμαριά.		

ώνονται τὰ χωριά Ἐποστόλ ἢ Παλιά Ἐκκλησία καὶ Tikvor Binar, ποὺ ἀνήκαν στὸν Ἰσά, γιὸ τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς Μπέη¹. Αὐτὰ δὲν ἀποτελοῦσαν τιμάριο, ἀλλὰ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ Ἰσά Μπέη. Ἀργότερα συμπεριλαμβάνονται στὰ χωριά τοῦ μεγάλου βακουφίου τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς καὶ τῶν ἀπογόνων του.

2. Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων

Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς χωριῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας εἶχε τουρκικὸ πληθυσμό. Αὐτὸς ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ σὲ διάφορες ἐποχές. Οἱ πρῶτοι Τούρκοι ποὺ ἐμφανίζονται ἔξω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸ 1372 ἤδη, εἶναι οἱ πολεμιστὲς τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς Μπέη². Αὐτοὶ ἰδρύνουν τὰ Γενιτσα³, ἐγκαθίστανται στὰ γύρω χωριά, καταλαμβάνουν ἢ ἰδρύνουν μικρὰ κάστρα καὶ χρησιμοποιοῦντας τα ὡς ὀρμητήρια ἐπιδίδονται στὴ συστηματικὴ λεηλασία καὶ ὑποταγὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πρῶτων αὐτῶν Τούρκων ἀσφαλῶς δὲν ἦταν μεγάλος. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 1385 ὁ Μουράτ Α΄ ἐγκαθιστᾷ τουρκικοὺς πληθυσμοὺς, νομαδικοὺς ἢ ἡμινομαδικοὺς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σαρουχάν τῆς Μ. Ἀσίας, στὶς περιοχὰς τῶν Σερρών, τοῦ Ἀξιου, τοῦ Λαγκαδᾶ, τοῦ Ἀβρὲτ Χισάρ, τοῦ Μπογνάν καὶ τῆς Βόρειας Χαλκιδικῆς⁴.

Γύρω στὸ 1394 ὁ Βαγιαζίτ Α΄ ἐγκαθιστᾷ δεύτερο κύμα Τούρκων σὲ πολλὰ χωριά ποὺ εἶχαν ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους. Τουρκικοὶ πληθυσμοὶ πρέπει νὰ κατέφυγαν ἐπίσης στὶς βαλκανικὰς χῶρες γύρω στὰ 1400, φεύγοντας μπρὸς στὴ μογγολικὴ ἐπιδρομὴ⁵. Ἀναγκαστικὰς μετακινήσεις τουρκικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία στὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη πραγματοποίησε ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση καὶ ἄλλες ὡς τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. Αὐτὲς εἶχαν σκοπὸ εἴτε νὰ αὐξήσουν τὸν λιγοστὸ μουσουλμανικὸ πληθυσμὸ στὶς χῶρες αὐτὲς ὅπου ἐπικρατοῦσαν οἱ χριστιανοί, εἴτε νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὶς ἐστίες τους στὴ Μ. Ἀσία μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργήσουν προβλήματα στὸ κράτος γιὰ θρησκευτικοὺς ἢ φυλετικοὺς λόγους⁶.

1. Γιὰ τὸν Ἰσά Μπέη βλ. Β. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 216.

2. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 29. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Γιουρούκων στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία βλ. ὁ.π., σ. 49 κ.έ.

3. Δ η μ η τ ρ ι ἄ δ η, ὁ.π., σ. 22-23, 62-64.

4. Μ. Τ. G ö k b i l g i n, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân, İstanbul 1957, σ. 13-14.

5. G ö k b i l g i n, ὁ.π., σ. 17. Βλ. ἐπίσης Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 219-220. Τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 49 κ.έ.

6. Βλ. G ö k b i l g i n, ὁ.π., σ. 20, 29 κ.έ.

Οί νομαδικοί ή ήμινομαδικοί αυτοί πληθυσμοί, γνωστοί ως Γιουρούκοι (Yürük), έπειτα από την εγκατάστασή τους στα Βαλκάνια είχαν οργανωθεί από τὸ ὀθωμανικὸ κράτος σὲ βοηθητικὰ στρατιωτικὰ σώματα (ocak) καὶ πρόσφεραν διάφορες ὑπηρεσίες¹: ὑπηρετοῦσαν στὸ ναυτικὸ, εἶχαν τὴ φροντίδα τῆς μεταφορᾶς τῶν πυροβόλων καὶ τῶν ἐφοδίων τοῦ στρατοῦ, κατασκεύαζαν ἢ ἐπισκεύαζαν δρόμους, γέφυρες, κάστρα καὶ ὑδραγωγεία ἢ ἀναλάμβαναν νὰ τηροῦν τὴν τάξη σὲ μιὰ περιοχὴ². Σπάνια ἔπαιρναν μισθό, κι ἀκόμη πιὸ σπάνια τιμάρια, ὁπότεν ἔπαιναν νὰ θεωροῦνται Γιουρούκοι. Γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν τὸ κράτος τοὺς παραχωροῦσε μιὰ μικρὴ ἔκταση γῆς γιὰ νὰ τὴν καλλιεργοῦν· αὐτῆ, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ὀνομαζόταν *çiftlik*, περιοχὴ δηλαδή ποὺ μπορεῖ νὰ καλλιεργηθεῖ μὲ ἓνα ζευγάρι βόδια.

Συνήθως στὶς ἐκστρατεῖες ὑπηρετοῦσαν μερικοὶ μόνο ἀπὸ κάθε *ocak* Γιουρούκων· αὐτοὶ ὀνομάζονταν *eskinçi*. Οἱ ὑπόλοιποι, οἱ *yamak*, ἐπιφορτίζονταν μὲ τὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὰ ἔξοδα ἐκστρατείας τῶν *eskinçi*, καθὼς καὶ τὴ συντήρηση τῶν οἰκογενειῶν τους³. Τὰ σώματα αὐτὰ ὀργανώθηκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεχμέτ Β' μὲ εἰδικὸ *kanunnâme*⁴. Ὅσο διάστημα πρόσφεραν ὑπηρεσίες οἱ Γιουρούκοι θεωροῦνταν «στρατιωτικοί» (*askerî*), ὅταν ὁμως δὲν ἔπαιρναν μέρος στὶς ἐκστρατεῖες, ἔχχαναν τὴ στρατιωτικὴ τους ιδιότητα καὶ γίνονταν ἀπλοὶ *ραγιάδες*⁵. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰ. ὑπῆρχαν ἤδη τέτοιοι *ραγιάδες* σὲ τιμάρια, χᾶσια ἢ βακούφια⁶.

Στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης βρισκόταν ἡ πιὸ σημαντικὴ ὁμάδα Γιουρούκων ἀπὸ ὅσους εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ Βαλκάνια. Ἀπὸ τὸ 1691 αὐτοὶ ὀνομάζονταν *Enlâd-i Fâtihân*, δηλαδή «παιδιὰ τῶν κατακτητῶν»⁷, καὶ ἡ ὀργάνωσή τους βασιζόταν σὲ ἰδιαίτερο *kanunnâme*⁸. Οἱ Γιουρούκοι ἐξαιροῦνταν ἀπὸ ὀρισμένους φόρους, ὅπως τὸ *avariz* καὶ τὸ *bedel-i nuzul*⁹.

Ὅταν οἱ Γιουρούκοι ὀργανώθηκαν, ὑπῆρχαν συνολικὰ πεντακόσια «σώματα» τους (*ocak*) σὲ 31 περιοχὲς τῶν Βαλκανίων¹⁰. Σύμφωνα ὁμως μὲ

1. Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων βλ. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 191, 250 κ.έ.

2. Gök bilgin, *Rumeli'de Yürükler*, σ. 78.

3. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 30.

4. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 20, 29 κ.έ.

5. Barkan, *Kanunlar*, σ. 264. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 48-49.

6. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 22, 29.

7. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 74, 255. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 191. Μιὰ ἄλλη ὀνομασία τους, συχνὴ στὰ τεφτέρια τοῦ ἱεροδικείου Θεσσαλονίκης, ἦταν «Γιουρούκοι τῶν Γιουρούκων» (*Yürükân-i Yürük*).

8. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 51, σημ.

9. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 256. Στὰ ἱεροδικαστικὰ ὁμως τεφτέρια τῆς Θεσσαλονίκης ὑπάρχουν πολλὲς καταγραφὲς τῶν *Enlâd-i Fâtihân* ποὺ πληρώνουν τοὺς φόρους αὐτοῦς (π.χ. *Ἱερ. Τεφτ.* 16, σ. 97, ἀρ. 22, σ. 11).

10. Gök bilgin, ὁ.π., σ. 75 κ.έ. καὶ 101 κ.έ., ὅπου καὶ οἱ τόποι ὅπου ὑπῆρχαν Γιουρούκοι.

φερμάνι πού ἐκδόθηκε τὸ 1682, πολλοὶ εἶχαν πεθάνει ἀπὸ πανοῦκλα, ἄλλοι εἶχαν γραφεῖ σὲ διαφορετικὰ στρατιωτικὰ σώματα ἢ εἶχαν φύγει σὲ ἄλλα μέρη γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὶς ἐκστρατεῖες, ἢ εἶχαν γίνει ραγιάδες πληρόνοντας τοὺς φόρους πού ἔπρεπε. Φαίνεται ὅτι προτιμοῦσαν νὰ ἀπαλάσσονται ἀπὸ τὶς στρατιωτικὰς τοὺς ὑποχρεώσεις, ἔστω κι ἂν ἔχαναν τὶς διάφορες φορολογικὰς ἀπαλλαγὰς καὶ τὰ προνόμια. Πολλοὶ μάλιστα, κατὰ τὸ ἴδιο φερμάνι, γράφονταν ὡς «ραγιάδες τῶν βακουφίων τοῦ Ἐβρενὸς Μπέη»¹.

Παρά τὶς προσπάθειες τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ διατηρήσουν τὰ σώματα τῶν Γιουρούκων, ὁ ἀριθμὸς τοὺς μειωνόταν συνεχῶς καὶ πολλὰ χωριά τοὺς ἔμειναν ἔρημα. Ἡ ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων διατηρήθηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Τανζιμάτ· τὸ 1846 (1261) τὰ σώματά τοὺς διαλύθηκαν².

Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν τιμαριωτικὴ ὀργάνωση. Τὰ τσιφλίκια τοὺς τὰ κληρονομοῦσαν οἱ γιοὶ τοὺς, πού γράφονταν κι αὐτοί, ὅταν ἐνηλικιώνονταν, ὡς Γιουρούκοι³.

Πίνακα μὲ τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων στὸν καζὰ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1691 παραθέτει ὁ Gökbilgin⁴. Στὴν καταγραφὴ αὐτὴ δηλώνεται ὅτι παλαιότερα εἶχε γίνει κι ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποία οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῶν γιουρούκικων χωριῶν εἶχαν κρυφτεῖ ἢ εἶχαν φύγει· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἔγινε νέα καταγραφὴ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ σχετικῆς διαταγῆς⁵.

Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων πού ὑπῆρχαν τὸ 1691 εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια μὲ αὐτὰ πού σημειώνονται στὰ ἱεροδικαστικὰ τεφτέρια τῆς Θεσσαλονίκης, στὶς καταστάσεις τῶν χωριῶν τῶν Γιουρούκων πού πλήρωναν τὸ φόρο προβάτων (aded-i ağnam) κατὰ τὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰ.⁶

1. Ἱερ. Τεφτ. ἀρ. 16, σ. 279. Βλ. καὶ Ἰωάν. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α', Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης (1695-1912), Θεσσαλονίκη 1952, σ. 80-81.

2. Gökbilgin, Rumeli'de Yürükler, σ. 342.

3. Βασδραβέλλη, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, Α', σ. 80-81. Ἱερ. Τεφτ. Θεσσαλονίκης ἀρ. 16, σ. 279.

4. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 263-265. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες πού ἀναφέρονται στὴν καταγραφὴ αὐτὴ τοῦ 1691, ὁ καζὰς Θεσσαλονίκης εἶχε καὶ τοὺς ναχιγιέδες τοῦ Μικροῦ καὶ Μεγάλου Βαρδάρη. Στὸ ναχιγιέ τοῦ Μικροῦ Βαρδάρη χωριὸ Γιουρούκων ἦταν μόνο τὸ Yahşil, πού ἀναφέρεται στὰ ἱεροδικαστικὰ τεφτέρια, ἐνῶ στὸν ναχιγιέ τοῦ Μεγάλου Βαρδάρη δὲν ὑπῆρχε κανένα. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., ὅταν αὐτοὶ οἱ δυὸ ναχιγιέδες εἶχαν συννωθεῖ, εἶχαν συνολικὰ δεκαοκτὼ χωριά καὶ τσιφλίκια μὲ μουσουλμάνους κατοίκους (Ἱερ. Τεφτ. ἀρ. 270, σ. 11). Φαίνεται ὅτι οἱ Γιουρούκοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶχαν μείνει ἔξω ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωση τῶν Γιουρούκων· πολλοὶ μάλιστα, ὅπως ἀναφέρθηκε, πρέπει νὰ εἶχαν καταγραφεῖ ὡς «ραγιάδες τοῦ Ἐβρενὸς Μπέη».

5. Gökbilgin, ὁ.π., σ. 263.

6. Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106-107.

*Τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων
Ναχιγιές Παζαργιάχ¹*

<i>α/α</i>	<i>ὄνομασία χωριοῦ</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὄνομασία</i>
1	Μαχαλάς Tekye	43	
2	» Hacılı	30	Ξηροκρήνη, Ἄρναϊας
3	» İsa Obası	13	Γερακιά
4	» Yahyâlı	8	Ἄκροποταμιὰ Θεσ/νίκης
5	» Hâsılcık	31	Κρεμαστό, Ἄρναϊας
6	Pazargâh	8	Ἀπολλωνία
7	Μαχαλάς Aliceli	8	Μεσοπόταμο
8	Tanrı Virmişli	9	Ξερόρρεμα
9	Μαχαλάς Hisarlı ²	8	
10	» Zâviye	34	
11	Dere Obası	5	Πλατανοχώρι
12	Μαχαλάς Istanbul	6	
13	» Zagliver	6	Ζαγκλιβέρι, Λαγκαδᾶ
14	» Kabaklı	3	
15	Doğancı	13	Πρόχωμα, Θεσ/νίκης
16	Öğrek-büyük	8	Περιστερεών
17	Öğrek-küçük	9	»
18	Μαχ. Langavit	6	Λαγκαδίκια
19	Aydallu ³	5	Κοινότητα Κυδωνιάς
20	Kızıllı	14	Παρθένιο, Λαγκαδᾶ
21	Kulakçılar	8	Χαραυγή
22	Kurdbâhı	13	
23	Sofular	19	Ἄγγελοχώρι
24	Alan(lı)	18	Πλατεία, Λαγκαδᾶ
25	Kargı-Gölü	25	Καλαμωτό
26	Giren	13	Μεσόκωμο
27	Söğüdlü	12	

Σύνολο στρατιωτῶν 375

1. G ö k b i l g i n, ὀ.π., σ. 264. Στὸν κατάλογο τῶν χωριῶν ποὺ πλήρωναν τὸ φόρο celeb-i ağnam (βοσκῶν προβάτων) τὸ 1712 (1124), ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ καταστράφηκαν τὸ 1691 ὑπάρχουν καὶ τὰ χωριά Eğri Bucak (Νέα Ἀπολλωνία) καὶ Ravna (Πετροκέρασα) (Ἰερ. Τεφτ. ἀρ. 21, σ. 28-29).

2. Ὁ μαχαλάς αὐτὸς εἶχε καταστραφεῖ τὸ 1710(1122) (Ἰερ. τεφτ. 11, σ. 106).

3. Τὸ Aydallu δὲν ὑπῆρχε τὸ 1710(1122) (Ἰερ. τεφτ. 11, σ. 106).

<i>a/a</i>	<i>ὄνομασία χωριοῦ</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὄνομασία</i>
------------	------------------------	-------------------------	--------------------------

Ναχιγιές Μπογνάν

1	Kara Çalı	13	Δαφνούτα, Λαγκαδά
2	Cedid	11	Ἴσως Κριθιά »
3	Deliceli	23	
4	Yaykın	43	Ἴσκος
5	Kara Ömerli	69	Λοφίσκος, Λαγκαδά
6	Gölcük	41	Μικροκόμη
7	Bulaylı	19	Δρυμά, Λαγκαδά
8	Nebi Obası	18	Δαφνούτα
9	Kulkallu	17	Κορφαλλοῦ;
10	Saray	21	Σχολάρι, Προφήτη
11	Çalı Obası	31	(Ἴσκος)
12	Mavrova	9	Μαυρούδα
13	Yuva	4	
14	Evhad Ova	16	
	Σύνολο στρατιωτῶν	335	

Ναχιγιές Λαγκαδά

1	Nadırlı	10	Ἴσκος, Γενιτσῶν;
2	Hacı Bayramlı	4	Θεοδόσια, τὰ
3	Pir-dere	1	Ἴσως Πλατανοχώρι
4	Değirmenciler	6	
5	Köleli	7	Πυργωτό
6	Sevayırlı;	109	
7-8	Omurlu και Sariçalı	45	ἐξαφανίστηκαν
8-10	Değirmencili και Ibrahimli	18	
11	Çukallı	9	Περιστέρι
12	Lotıça	73	Κοιν. Μελάνθιου
13	Osmanlı	49	Βάθεια, ἡ
14	Yaylacık	16	Φίλιρος, ἡ
15-17	Ayvalı-dere, Şahveli και Saltıklı	27	Κυδωνιά, Καλὸ Κάστρο
18	Çınarlı	78	Ἴσως, Λοφίσκος
19	Bulcalı	13	
20	Koçkar	4	Γαλήνη, Ἴσως
21	Kerüz	5	
22	Langaza	3	Λαγκαδὰς
23	Sarıyar	1	Χρυσανγή
24	Yağlıca	1	
25	Evrencik	1	
	Σύνολο στρατιωτῶν	480	

<i>a/a</i>	<i>ὀνομασία χωριῶν</i>	<i>στρα- τιῶτες</i>	<i>σημερινή ὀνομασία</i>
<i>Ναχιγιές Καλαμαριᾶς</i>			
1	Avanli	102	Πρινοχώρι
2	Aksakalli	96	Πανόραμα, Θεσ/νίκης
3	Esenli	24	Μερσινοῦδα
4	Siğirli	45	
5	Davudlu	30	Μονόλοφος
6	Nasuh	30	
7	Çingeneli	14	Νέα Γωνιά
8	Külahlı	9	Ἐξαφανίστηκε
9	Doğancı	30	*Αγ. Ἀντώνιος
10	Hasan Fakihli	6	
11	Adalı	54	Κάτω Σχολάριο
12	Kara Çulhalı	9	Καρδιά
13	Bahşâyışli	15	Σχολάριο
14	Kasaplı	25	Χασαπλι
15	Kara Tepe	12	Νέα Τένεδος
16	Çepisli	6	Κλαδερό
17	Demürlü	6	
18	Gedüklü	21	Κάτω Περιστερά
19	Hamzamenli	18	
20	Sofulu	9	*Ἀγγελοχώρι
21	Tuzcılı	12	
22	Panaya	12	Παναγιά, Ν. Τενέδου
23	Şabanlı	6	
24	Sağircılar	9	
25	Gargara	18	Καρκάρα
26-27	Gökçe Depe και Çobanlı	6	ἔξαφανίστηκαν
28	Durahanlı	15	Λακιά;
29	İspenceli	6	Ξηροκόμη
30	Kayalı ¹	30	
31	Hacı Hamzalı	15	
32	Rumi-i Cedid	6	
σύνολο στρατιωτῶν		596	(κατὰ τὸν Gökbilgin 693)

Ὅπως βλέπουμε, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων βρίσκονταν στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ἀλλὰ σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὴ· ἀπλώνονταν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ περίπου ὄχθη τοῦ Ἄξιου στὶς περιοχὲς τοῦ Κιλκίς, τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης, τοῦ Λαγκαδᾶ, στὴν ἡμιορεινὴ περιοχὴ πάνω ἀπὸ τὶς λίμνες τῆς Μικρῆς καὶ Μεγάλης Βόλβης καὶ στὴ δυτικὴ Χαλκιδική.

1. Στὸν ναχιγιέ Καλαμαριᾶς τὸ 1710(1122) προστίθενται τὰ χωριά Kara-Muratlu, Kulağuzlu (Χαραυγή), Yüsfeceli, Baraklı (ἀνήκει στὸ Χαμηλό), Haynceli, Balçılar, Dilkili, Dobruca (Ἐλαιοχώρια) καὶ Kroya (Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 106).

3. Τὰ χωριά στό βακούφι τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη

Ἡ ὑποταγή τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας ὀφείλεται περισσότερο στόν Γαζή Ἐβρενός Μπέη καί τοὺς ἄτακτους πολεμιστές του παρά στίς προσπάθειες τοῦ σουλτάνου καί τών τακτικῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Τὴν ἐγκατάσταση τῶν γαζήδων αὐτῶν στὴν περιοχή τῶν Γενιτσῶν καί τὴν ἰδρυση τῆς πόλης αὐτῆς πρέπει νὰ τὴν τοποθετήσουμε, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, γύρω στὰ 1372. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ὁ Γαζή Ἐβρενός καταλαμβάνει τὸ Ἄβρὲτ Χισάρ ἔπειτα ἀπὸ πολύμηνη πολιορκία¹. Ὡς τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1384 ἀπὸ τὸ βεζίρη Çandarlı Kara Halil Paşa καί τὸν Ἐβρενός Μπέη δὲν ἀναφέρεται καμιὰ πληροφορία γιὰ τὸν δεύτερο στίς τουρκικὲς πηγές· πρέπει ἐπομένως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δρᾷ μόνος του στὴν περιοχή τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας χωρὶς τὴ συμπαράσταση τοῦ κυρίου σώματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ γαζήδες καταλαμβάνουν τὰ γύρω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη κάστρα, λεηλατοῦν καί καταστρέφουν τὰ χωριά τῆς περιοχῆς καί ἀναγκάζουν ἔτσι τοὺς κατοίκους νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν καί νὰ καταφύγουν σὲ ἀσφαλέστερα μέρη· ἔτσι ἀποκλείουν σιγὰ σιγὰ τὴ Θεσσαλονίκη καί προετοιμάζουν τὴν ὑποταγή της. Στὰ χωριά αὐτὰ ἀργότερα ἐγκαταστάθηκαν οἱ Γιουρούκοι.

Ἡ ἐφαρμογὴ ἐπομένως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ἀπὸ τὸν Βαγιαζίτ Α' τὸ 1394 ἔγινε ἀφοῦ εἶχε στὴν περιοχή ἐγκατασταθεῖ ἕνας ὀρισμένος ἀριθμὸς Τούρκων. Τὶς ἐκτάσεις ποὺ εἶχαν ἤδη καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν Γαζή Ἐβρενός καί τοὺς ἐπιδρομεῖς του δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τοὺς τίς ἀφαιρέσει ὁ σουλτάνος καί νὰ τίς μοιράσει στοὺς σπαχήδες. Ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀναγνωρίσει τὸ καθεστῶς ποὺ ἤδη ὑπῆρχε καί νὰ τὸ ἐντάξει στὸ διοικητικὸ σύστημα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους νομιμοποιώντας το κατὰ κάποιον τρόπο.

«Δωρίζει» λοιπὸν στόν Γαζή Ἐβρενός τὴν περιοχή ποὺ εἶχε ἤδη αὐτὸς καταλάβει². Ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἐπισημοποιήθηκε μὲ *mülkname*, δηλαδὴ μὲ ἀπόφαση τοῦ σουλτάνου ποὺ καθιστοῦσε τὴν περιοχή κτῆμα τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη. Αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ἀφιέρωσε τὴν περιοχή στὸ Θεό. Μὲ *vakıfnâme*, ἀφιερωτήριο δηλαδὴ ἐγγραφο, καθόρισε τοὺς σχετικὸς μὲ τὴ διαχείριση τῶν κτημάτων αὐτῶν ὄρους: τὴ διάθεση τῶν ἐσόδων σὲ ὀρισμένα θρησκευτικὰ καί κοινῆς ὀφελείας ἰδρύματα ποὺ εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος στὰ Γενιτσά, στίς Σέρρες καί στὴν Κομοτηνὴ³. Στίς δύο τελευταῖες πόλεις ποὺ

1. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 29.

2. Κατὰ τὴν παράδοση, ὁ σουλτάνος παραχώρησε στόν Ἐβρενός Μπέη τὴν ἑκταση ποὺ κατόρθωσε νὰ διανύσει μὲ ἄλογο μέσα σὲ μιὰ μέρα (F. Beaujour, Voyage militaire dans l'Empire Ottoman, τ. 1, Paris 1829, σ. 112-131).

3. Βλ. σχετικὰ Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ καί Δυτικὴ Μακεδονία, σ. 217, 220, 222, 226. Ἐπίσης M. Kiel, Yenice Vardar (Vardar Yenicesi-Gianitsa), A forgotten Tur-

τίς είχε κατακτήσει ο ίδιος προτού ιδρύσει τα Γενισιά, ύπηρχαν και άλλα κτήματα του βακουφίου του. Με το ίδιο έγγραφο, που δέν σώθηκε, πρέπει νά καθόρισε διαχειριστές τών βακουφίων αυτών τούς απογόνους του, που διατηροῦν τή διαχείριση αὐτή ὡς τήν ἀπελευθέρωση.

Τά χωριά τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη στήν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης καί τών Γενισιῶν ἀπλώνονταν σέ μιὰ τεράστια ἔκταση πάνω ἀπό 1.200 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Ἡ περιοχή αὐτή βρισκόταν ἀνάμεσα ἀπό τούς ποταμούς Ἀλιάκμονα (τουρκικά Karasu) καί Ἀξιό (Vardar) καί ἔφτανε ἀπό τὰ Γενισιά ὡς τὸ Θερμαϊκὸ Κόλπο. Στὰ χωριά αὐτά, πού ἦταν μᾶλλον ἀραιοκατοικημένα κατὰ τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς τουρκοκρατίας, ζοῦσαν οἱ ἀπόγονοι τών πολεμιστῶν τοῦ Γαζή Ἐβρενός, ἀλλὰ καί πολλοὶ χριστιανοί. Τὸ 1488-1489 (894) οἱ ραγιαδες τών βακουφίων τοῦ Γαζή Ἐβρενός πλήρωναν κεφαλικὸ φόρο (cizye) γιὰ 199 φορολογικὲς μονάδες (hâne)¹. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κάθε hâne ἀντιστοιχοῦσε πραγματικὰ μὲ μιὰ οἰκογένεια, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν ἔρευνα ἄλλων, σύγχρονων μὲ τὸ παραπάνω, τεφετριῶν καταγραφῆς (tahrir defteri)². Ἐπομένως οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ βακουφίου δέν πρέπει νά ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ τούς χίλιους³. Ἀργότερα ὁ πληθυσμὸς εἶχε ὑποστῆ μεταβολές τόσο στὸν ἀριθμὸ ὅσο καί στὴ σύνθεσή του⁴.

Οἱ κάτοικοι τών χωριῶν τοῦ βακουφίου, χριστιανοὶ καί μουσουλμάνοι, ζοῦσαν στὴν ἀρχὴ κάτω ἀπὸ συνθήκες πού πρέπει νά ἦταν καλύτερες ἀπὸ ὅ,τι σὲ ἄλλες περιοχές. Οἱ φόροι πού πλήρωναν ἦταν ἴδιοι μὲ αὐτοὺς πού ἔδιναν οἱ χριστιανοὶ τών τιμαριῶν καί εἰσπράττονταν ἀπὸ εἰδικούς εἰσπράκτορες τοῦ βακουφίου (câbi). Δέν ὑπῆρχε ὁμως ἡ συχνὴ ἐναλλαγὴ τών τιμαριούχων πού εἶδαμε πιὸ πάνω· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καί οἱ καταπιέσεις πρέπει νά ἦταν λιγότερες.

kish cultural centre in Macedonia of the 15th and 16th century. «Byzantina Neerlandica» 3 (1972)303 κ.έ.

1. Ö. L. Barkan, 894(1488-1489) yılı cizyesinin tahsilâtına ait muhasebe bilançoları, «Belgeler» 1(1964) 49.

2. Β. Δημητριάδης, Ὁ Kanunnâme καί οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης σ. 339.

3. Κατὰ τὸ ἴδιο τεφετρί οἱ ἀριθμοὶ τών hâne τών ναχιγιέδων τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1488-1489 εἶχε ὡς ἑξῆς: Θεσσαλονικὴ 1838 hane, ναχιγιές Καλαμαριάς 1189, ναχιγιές Χορτιάτη 1262, ναχιγιές Süsmen 689, ναχιγιές Boğdanos 2679, ναχιγιές Γενισιῶν 1405, ναχιγιές Πολυγύρου 1560, Σιδηροκάστια 606, βακούφι Γαζή Ἐβρενός 199, σύνολο 14.610.

4. Τὸ θέμα τῆς μεταβολῆς στὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν περιοχή αὐτὴ ἐξετάζεται σὲ ἀνέκδοτη μελέτη μου γιὰ τὰ βακούφια τοῦ Γαζή Ἐβρενός Μπέη. Μιὰ πρώτη παρουσίαση ἔγινε σὲ ἀνακοίνωσή μου στὸ Δ' Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τῆς Ἀγκύρας (13-18 Αὐγούστου 1979) μὲ τίτλο «Problems of land-owning and population in the area of Gazi Evrenos Bey's wakf».

Τὰ χωριά τοῦ βασιλείου Γαζιῆ Ἐβρηνός Μπέη

α/α	ὀνομασία χωριοῦ	σημειωθὴ ὀνομασία	ποσὸ φόρου σὲ ἀσπρά	χωριὸ ἢ ταιφλίκι	καίτοιτοι	παχιγμές
1	Yundogliani	Κύμνα	3160	χωριὸ	χριστιανοὶ	Βαρδάρη
2	Furnos-i Hanim	Τσιναφόρο	760	ταιφλίκι	»	Μεγ. Βαρδάρη
3	Furnos ;	»	576	»	»	»
4	Furnos Kebir	»	680	»	»	»
5	Körfce	Κορυφή	660	»	»	»
6	Kilidi	Κλειδί	260	»	»	»
7	Yaylaci	Νέα Χαλκκηδών	480	»	»	»
8	Polati	Πλατό	1600	»	»	»
9	Gidahor	Γιδά	1900	»	»	»
10	Μοναχοὶ τοῦ Gidahor	»	840	»	»	»
11	Kircalar	Ἄδενδρο	1680	»	»	»
12	Kayalu-i Kapuci	Βραχιά	360	»	»	»
13	» Ahmed Bey	»	1000	»	»	»
14	Mustafiaca	Νέο Βασιλικό	1440	χωριὸ	μουσουλμάνοι	»
15	Sungurlar τοῦ Πασά	»	160	»	»	»
16	» τοῦ Osman Ağa	»	180	»	»	»
17	Ilhanlu τοῦ Πασά	»	1440	ταιφλίκι	χριστιανοὶ	»
18	» τοῦ Ahmed Bey	»	550	»	»	»
19	; Kayalu	»	720	»	»	»
20	Remil	Ραζόνα, Γεντισών	440	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
21	Mentese	Ἑλλά, Κουφαλίον	1490	»	μουσουλμάνοι	»
22	Davutca	Ἑλεούσα	1400	»	»	»
23	Hizli	Μεγ. Βρύση	700	ταιφλίκι	χριστιανοὶ	»
24	Kulkallu (αργιτάδες)	Κουφάλα	2140	χωριὸ	»	»
25	» (μουσουλμάνοι)	»	2140	»	μουσουλμάνοι	»
26	Suya Bakici	Λιβαδίτσα, Γεντισών	840	»	χριστιανοὶ	»

α/α	ονομασία χωριού	σημερινή ονομασία	ποσό φόρου σε άσπρα	χωριό ή τσιφλίκι	κάτοικοι	παχιμής
27	Yemişli		680			Μικροῦ Βαρδάρη
28	Kurbeş	Άγριοσυκά	1600			»
29	Kargulak	Καλαμιωτό	600			»
30	Lapra 'Ali Efendi	Λάπρα	540	τσιφλίκι	χριστιανοί	Μεγ. Βαρδάρη
31	» Haci Kebab Aga	»	300	»	»	»
32	» Ali Efendi	»	280	»	»	»
33	Kulupanca	Κύμνα	700	»	»	»
34	Girdabor	Πεντάλοφος	5900	χωριό	»	Βαρδάρη
35	Kamara	Καμάρα, Δρυμού	1300	τσιφλίκι	»	Μικροῦ Βαρδάρη
36	Nariş	Νέα Φιλαδέλφειανά	460	χωριό	»	Βαρδάρη
37	Volovot	Νέα Σάντα	460	»	μουςουλμάνοι	»
38	Guvayna (τσιφλίκια)	έξασφαιστήκε· ή περιοχή	460	τσιφλίκι	χριστιανοί	Λαγκαδά
39	» -yeni	της μοιράστηκε στην Κρι- θιά, Δρυμό και Άσσηρο	2200			
40	Dirmil	Δρυμός	4820	χωριό	χριστιανοί	Λαγκαδά
41	Bağlica	Μελισσοχώρι	8400	»	»	»
Έκτος από τὰ χωριά αυτά, υπήρχαν και άλλα που άνήκαν στο βακούφι και πλήρωναν φόρους κατ' άποκοπή (maktu'). Αυτά αναφέρονται σε πολλά τεφτέρια του βακουφίου και είναι τὰ εξής :						
42	Çiftlikuda	Άλωρος		τσιφλίκι		Μεγ. Βαρδάρη
43	Ada Çiftliği	Νησί				
44	Köleke	Χαλάστρα		χωριό	χριστιανοί	»
45	Yundclar	Κύμνα		»	»	»
46	Çulhalar	Παρθένιο		τσιφλίκι	»	»
47	Davudbalı	Όρμαόκαστρο		»	»	»
48	Tekyelü	Γέφυρα		»	μικτό	»
49	Kuru Yeni Köy	Νεοχωροόδα		χωριό	»	»
50	Kavalar	Καβαλάρι		»	μικτό	Λαγκαδά
51	Valgat	Καμποχώρο		τσιφλίκι	χριστιανοί	Μεγ. Βαρδάρη

Όπως οδήγησε ο χριστιανικός πληθυσμός πρέπει να αυξήθηκε κατά τους δύο επόμενους αιώνες¹, από τις αρχές όμως του 18ου αί. διαπιστώνεται από τη μελέτη των ιεροδικαστικών τεφτεριών το αντίθετο: ο αριθμός των χριστιανών κατοίκων μειώνεται σιγά σιγά ως τα μέσα περίπου του 19ου αί. Οί περιηγητές που περνούν από την πεδιάδα της Θεσσαλονίκης κατά τον 18ο αί. τη βρίσκουν άραιοκατοικημένη. Ο Paul Lukas, που πέρασε από αυτή το 1714, γράφει ότι οι κάτοικοι των χωριών άποφευγαν να καλλιεργούν τη γη και προτιμούσαν την έντιμη πενία. Ήξεραν ότι αν αυξανόταν το εισόδημά τους θα αυξανόταν και οι φόροι και θα άρχιζαν οι «άβανίες» των Τούρκων, δηλαδή οι ψεύτικες κατηγορίες ότι χρωστούσαν διάφορα χρηματικά ποσά².

Οί λόγοι που προκάλεσαν τη μείωση του πληθυσμού³ ήταν πολλοί: Οί διάφοροι έκτακτοι φόροι, που από το τέλος του 17ου αί. γίνονται όλο και περισσότεροι και επιβάλλονται πιά τακτικά· ή άπληστία των εισπρακτόρων που εισέπρατταν πολύ περισσότερα από τα νόμιμα· οί καταπιέσεις των χωρικών από τα άτακτα τουρκικά στρατεύματα που περνούσαν από εκεί· οί λεηλασίες των χωριών και οί σφαγές των κατοίκων τους από τα ληστρικά σώματα που είχαν γεμίσει τον τόπο. Ή άδυναμία τέλος των χωρικών να πληρώσουν τους φόρους, τους άνάγκαζε να δανειστούν χρήματα με τεράστιο τόκο από διάφορους τοκογύφους της Θεσσαλονίκης, κυρίως Έβραίους, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να τα έξοφλήσουν άργότερα. Όπως θα δούμε παρακάτω, οί κάτοικοι κάθε χωριού ήταν άλληλέγγυοι για την πληρωμή των φόρων· έτσι όταν ο πληθυσμός ενός χωριού μειωνόταν, το βάρος επε-

1. Καθώς δεν υπάρχουν κατάλογοι για την πληρωμή του κεφαλικού φόρου από τους κατοίκους της περιοχής για τα επόμενα χρόνια, άναγκαστικά πρέπει να χρησιμοποιήσουμε άλλες πηγές. Στο ιεροδικαστικό τεφτέρι Θεσσαλονίκης άρ. 3, σ. 100, υπάρχουν οί ισολογισμοί των εσόδων και έξόδων του βακουφίου του Γαζή Έβρενός για τα χρόνια 1701, 1702 και 1703. Άνάμεσα στους φόρους που εισπράττονται είναι και ο *ispence*, ένας ετήσιος φόρος από 25 άσπρα, που πλήρωνε κάθε ενήλικος, ικανός άντρας στον σπαχή, όταν ζούσε σε τιμάριο, και που έδω τον εισέπρατε το βακούφι. Το 1701 το βακούφι εισέπραξε 36.600 άσπρα, το 1702 51.000 άσπρα και το 1703 35.150 άσπρα· ή διαφορά όφειλεται στο ότι ο φόρος δεν εισπράττονταν από τα ίδια άκριβώς χωριά κάθε χρόνο. Άν τώρα ύπολογίσουμε τον πληθυσμό του βακουφίου σύμφωνα με τα ποσά αυτά, ήταν κατά μέσο όρο 1.638 οί ενήλικοι άντρες του βακουφίου. Άν τώρα αυτοί άποτελούσαν το ένα τρίτο του πληθυσμού, το σύνολο των χριστιανών κατοίκων του βακουφίου δεν ξεπερνούσε τις πέντε χιλιάδες. Ο πληθυσμός επομένως του βακουφίου πρέπει να πενταπλασιάστηκε από το τέλος του 15ου αί. ως τις αρχές του 18ου. Ή διαφορά είναι πολύ μεγάλη· πιστεύω ότι τα στοιχεία είναι έλλιπη για να καταλήξουμε σε άκριβη συμπεράσματα.

2. Voyage de Cieur Paul Lucas fait en MDCCXIV (1714). Par ordre du Luis XIV dans la Turquie, l'Asie, Sourie, Palestine, Haute et Basse Egypte etc., Amsterdam 1720, σ. 30.

3. Για τη μείωση του άγροτικού πληθυσμού στα Βαλκάνια από τα μέσα του 17ου αί. και έπειτα βλ. Gibb - Bowen, τ. 1, σ. 257 κ.έ.

φτε στους ὄμους τῶν ἄλλων κατοίκων. Γιὰ ὄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ χωρικοὶ ἄρχισαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ χωριά τους καὶ νὰ καταφεύγουν σὲ ἄλλα μέρη, πιὸ ἀσφαλῆ, κυρίως στὶς πόλεις.

Ἐνας ἀκόμη λόγος γιὰ τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν καὶ ἡ μεγάλη θνησιμότητα ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες τῆς πανούκλας, ποὺ ἦταν πολὺ συχνὲς κατὰ τὸν 18ο αἰ., καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἐλονοσία, ποὺ θέριζε κυριολεκτικὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κάμπου· οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τοῦ Ἄξιου καὶ τοῦ Ἀλιάκμονα, καθὼς περνοῦσαν ἀπὸ τὴν πεδιάδα, ἄλλαζαν συνεχῆ κατεύθυνση πλημμυρίζοντας καὶ καταστρέφοντας μεγάλες ἐκτάσεις γῆς. Ἡ λίμνη ἐπίσης τῶν Γενιτσῶν σχημάτιζε βάλτους καὶ ἔλη σὲ μιὰ τεράστια ἔκταση.

Ὁ πίνακας τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου εἶναι ἀπὸ τὴν καταγραφή τοῦ 1771 (1184)³ συμπληρωμένη ἀπὸ ἄλλες, προγενέστερες¹. Ἐνα χωριὸ ἀκόμη ποὺ ὑπῆρχε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰ. καὶ ἐξαφανίστηκε ἀργότερα ἦταν ἡ Μαίφα, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὀρισμένες ἐγγραφὲς ὡς ναχιγιές. Ἀπὸ τὰ μέσα ἐπίσης τοῦ 19ου αἰ. ὁ ἀριθμὸς τῶν χωριῶν καὶ τσιφλικιῶν τοῦ βακουφίου αὐξάνεται σὲ 92 συνολικά. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ θὰ ἐρευνηθεῖ σὲ ἄλλη μελέτη μου.

Β'. ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο-18ο ΑΙΩΝΑ

Ἡ γενικὴ κατάπτωση τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. καὶ μετὰ καὶ ἡ παράλυση τῆς κεντρικῆς διοικήσεως ἐπέδρασαν καὶ στὴν ὀργάνωση τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνηση ὄλο καὶ πιὸ συχνὰ ἐπέβαλλε ἔκτακτους φόρους στοὺς ὑπῆκοὺς τοῦ κράτους γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς συνεχεῖς πολέμους².

Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φόρους ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ προσφέρουν στὸ κράτος καὶ διάφορες ὑπηρεσίες. Τὸ ὅτι ἀνήκαν σὲ κάποιο τιμάριο ἢ στὸ βακούφι τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς δὲν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στὴν ἀνάθεση τῶν καθηκόντων (hizmet) αὐτῶν. Μόνο τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων, ἐφόσον εἶχαν τὴν ὑποχρέωση νὰ στρατεύονται, δὲν ἐπιβαρύνονταν μὲ ἄλλα καθήκοντα. Οἱ πρόσθετες αὐτὲς ἐπιβαρύνσεις δὲν ἐπιβάλλονταν σὲ μεμονωμένα χωριά, ἀλλὰ σὲ ὁμάδες χωριῶν. Ἐνα χωριὸ μπορούσε νὰ ἀνήκει σὲ περισσότερες ἀπὸ μιὰ ὁμάδες.

1. Ἱερ. τεφτ. 121, σ. 62.

2. Γενικά γιὰ τὸ ὀθωμανικὸ φορολογικὸ σύστημα βλ. Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 1 κ.έ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. ἐπίσης καὶ Ἄπ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β'. Θεσσαλονίκη 1976, σ. 25 κ.έ.

Ποιές είναι οι υπηρεσίες που πρόσφεραν οι ομάδες αυτές των χωριών και ποιά ήταν τα χωριά που αποτελούσαν την κάθε ομάδα; Στά Ιεροδικαστικά τεφτέρια της Θεσσαλονίκης που σώζονται από το 1695 και έπειτα, υπάρχουν πάρα πολλές καταγραφές φόρων με τα χωριά αυτά και τα ποσά που πλήρωναν το καθένα κατά τα τέλη του 17ου και τον 18ο αϊ. Οι ομάδες των χωριών δεν πλήρωναν όλες τους ίδιους φόρους πάντοτε. Στις αρχές του 18ου αϊ. υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις, όπου οι κάτοικοι των χωριών υποχρεώνονται να παραδώσουν στο κράτος όρισμένα είδη, π.χ. ζώα ή φορτηγά άμάξια.

Τόν ίδιο αιώνα όμως οι υποχρεώσεις των κατοίκων των χωριών γίνονται κυρίως χρηματικές. Όλοι σχεδόν οι φόροι και οι υποχρεώσεις πληρώνονται σε χρήμα και μόνο ή συγκέντρωση του σιταριού για τις ανάγκες των στρατευμάτων στην πρωτεύουσα γίνεται ακόμη σε είδος. Από τα μέσα μάλιστα του 18ου αϊ. τα χωριά των διαφόρων ομάδων πληρώνουν ένα συνολικό ποσό κατ' άποκοπή για όλους σχεδόν τους έκτακτους φόρους (makfu)¹.

Από τις ομάδες των χωριών που πρόσφεραν υπηρεσίες στο οθωμανικό κράτος με αντάλλαγμα την απαλλαγή τους από όρισμένους φόρους ή πιο γνωστή είναι των Μαντεμοχωριών ή Σιδηροκαυσίων (Sidrekapsi ή Sidrekarisli) αυτά βρίσκονταν στη βορειοανατολική πλευρά της Χαλκιδικής και ήταν υποχρεωμένα να παραδίνουν κάθε χρόνο μιὰ ποσότητα αργύρου στο κρατικό θησαυροφυλάκιο.

Στά Ιεροδικαστικά τεφτέρια καταγράφονται χωριστά οι ομάδες των χωριών που παρήγαν και παρέδιδαν στο κράτος κάρβουνα ή νίτρο, αυτών που έτρεφαν καμήλες και φοράδες για τις ανάγκες του στρατού και αυτών που έβγαζαν άλατι από τις άλυκες για το κρατικό μονοπώλιο. Σε ιδιαίτερες ομάδες κατατάσσονταν και τα χωριά των βακουφίων του Γαζή Έβρενός, του Ίσχακ Πασά και του Γκαζανφέρ Άγά, και τα χωριά στο χάσι του Λόγγου ή Λαγκαδά. Έπληρχαν επίσης τρία χωριά, ή Γουμένιτσα του Μεγάλου Βαρδάρη και ή Κρίβα και ή Τσερναρέκα του Μικρού Βαρδάρη, των οποίων οι κάτοικοι έπλυναν, χτυπούσαν και έβαφαν την τσόχα που κατασκευαζόταν στη Θεσσαλονίκη για τις ανάγκες των γενιτσάρων της Κωνσταντινούπολης² (βλ. χάρτη 2, σ. 424-425).

Οι ομάδες αυτές των χωριών στις αρχές του 18ου αϊ. ονομάζονται στα τουρκικά τεφτέρια cema'at ή ta'yfe (ομάδες, κοινότητες), ή και osak, όπως

1. Βλ. π.χ. Έερ. τεφτ. 208, σ. 27.

2. Έερ. τεφτ. 2, σ. 287, και 16, σ. 25-28. Βλ. και Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, Έστορικά Άρχεία, τ. Α', σ. 29-30 και 73-75, όπου μεταφράζεται το φερμάνι για τη νέα καταγραφή (defter-i cedid) των χωριών που έπεξεργάζονται την τσόχα (batanciyan) και που τρέφουν ζώα για το στρατό. Τόσο το φερμάνι όσο και ή καταγραφή των χωριών έχουν μεταφραστεί με πολλά λάθη και παραλείψεις.

συμβαίνει με τὰ χωριά πού ἔτρεφαν ἄλογα καὶ καμηλές· οἱ ὄροι αὐτοὶ δείχνουν ὅτι ὄχι μόνον ἀνήκαν σὲ ἰδιαίτερες ὁμάδες, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὀρισμένα εἶχαν ἡμιστρατιωτικὴ ὀργάνωση: Ἔτσι τὰ χωριά πού ἀνήκαν σὲ κάποιο *cepa'at* γιὰ τὶς ὑπηρεσίες πού πρόσφεραν ἐξαιροῦνταν ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους (*'avariz*), ἀλλὰ ὀλότελα κι ἄλλα μόνο γιὰ τὸ μισὸ ποσὸ· τὰ χωριά τῶν *ocak* ἐξαιροῦνταν ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ φόρο *ispence*, τὸ φόρο «καταγραφῆς τῶν βοσκῶν» (*celeb tahriiri*) καὶ τὸν φόρο *rencik ođlani*, δηλαδή τὸ παιδομάζωμα¹.

Δὲν εἶναι γνωστὸ πότε ἀκριβῶς ἀπέκτησαν τὰ καθήκοντα αὐτὰ καὶ τὰ προνόμια οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων χωριῶν· στὴν καταγραφή τοῦ 1707 πού ἀναφέραμε, ἀναγράφεται ὅτι τὰ εἶχαν «ἀπὸ τὶς παλαιὲς ἡμέρες» (*kadimü'l-eyyamdan*)· ἔτσι ἀναγράφονταν στὸ «παλαιὸ τεφτέρ» (*defter-i 'attik*) τοῦ τμήματος *Mevkufat* (συνεισφορῶν σὲ εἶδος) τοῦ *Defterdar*, στὸ ὁποῖο ἀνήκε καὶ ἡ διαχείριση τῶν κτημάτων τῶν *askerî*, τῶν ἐπαρχιακῶν δηλαδή στρατιωτικῶν σωμάτων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας².

Ἡ παροχὴ ὑπηρεσιῶν μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ χωριά τους οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν πού φορολογοῦνταν καὶ νὰ καταφεύγουν στὰ πρῶτα³.

Μερικὰ χωριά πού ἀναφέρονται στοὺς καταλόγους αὐτῶν πού ἔδιναν κάρβουνο ἢ νίτρο στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. δὲν ἀναφέρονται ἀργότερα στοὺς καταλόγους τῶν χωριῶν *kömirkes* ἢ *hanekes*, ὅπως ὀνομάζονται αὐτὰ ἀργότερα· χωριά ἐπίσης τῶν δύο τελευταίων κατηγοριῶν δὲν ἀναφέρονται στοὺς προηγούμενους καταλόγους. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν ἀλλαγὴ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωριοῦ, ἢ μπορεῖ ἓνα χωριὸ νὰ μεταπήδησε ἀπὸ τὴ μιὰ κατηγορία στὴν ἄλλη. Γιὰ νὰ διευκρινιστεῖ τὸ πρόβλημα χρειάζεται ἐιδικὴ μελέτη τῶν τεφτερῶν γιὰ κάθε χωριό.

Παρακάτω δίνουμε τοὺς πίνακες τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν χωριῶν

1. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 27. Ὁ φόρος *rencik ođlani* μεταφράζεται συνήθως «φόρος ἐξαγορᾶς δοῦλων». *Rencik ođlani* ἦταν ὁ ὄρος γιὰ τὸ ἓνα πέμπτο τῶν αἰχμαλώτων πού παραδίνονταν μαζί μὲ ἄλλα λάφυρα στὸν σουλτάνο καὶ μὲ πρόταση τοῦ *Kara Rüstem* ἀπετέλεσαν τὴν ἀρχὴ τοῦ γενιτσαρικοῦ σώματος. Ὅταν ἀργότερα ἐπικράτησε τὸ παιδομάζωμα (*devşirme*) ὁ ὄρος χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὰ παιδιὰ πού στρατολογοῦνταν (βλ. πρόχειρα *M. Z. P a k a l i n, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Λεξικὸ ἐκφράσεων καὶ ὀρων τῆς Ὀθωμανικῆς Ἱστορίας), τ. 2, Istanbul 1971, σ.768). Τὰ χωριά ἐπομένως τῶν *ocak* ἦταν ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα, ὅσο ἀκόμη αὐτὸ βρισκόταν σὲ ἐφαρμογῇ. Ἄξιοση-μείωτη εἶναι πάντως ἡ ἀναφορὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸ παιδομάζωμα καὶ κατὰ τὸ 1707 ἀκόμη, ὅταν αὐτὸ εἶχε ἀπὸ καιρὸ πάψει νὰ ἐφαρμόζεται.

2. *G i b b - B o w e n*, τ. 1, σ. 50, 130.

3. Ἱερ. τεφτ. 16, σ. 25. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, Α', σ. 73.

ὅπως εἶχαν διαμορφωθεῖ τὸ 1771 (1184)¹. Πλάι στὸ ὄνομα τοῦ κάθε χωριοῦ σημειώνεται τὸ ποσὸ ποὺ πλήρωσε τὴ χρονιά ἐκεῖνη τὸ χωριὸ σὲ ἄσπρα. Ἔτσι μπορούμε νὰ δοῦμε πόσο μεγάλος περίπου ἦταν ὁ πληθυσμὸς τοῦ κάθε χωριοῦ συγκριτικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ τῶν ἄλλων χωριῶν. Στὸν πίνακα σημειώνεται ἐπίσης ποιὰ χωριά ἀναφέρονται ὡς τιμάρια κατὰ τὶς καταγραφές τοῦ 15ου αἰ. Σημειώνεται ἐπίσης ποιὰ χωριά ἔδιναν κάρβουνο τὸ 1694-1695 (1106)² ἢ νίτρο τὸ 1696-1697 (1108)³. Τέλος, ἀπὸ τὴν καταγραφή τοῦ 1861 ποὺ θὰ ἐξετάσουμε παρακάτω, σημειώνεται ποιὰ ἦταν τὴ χρονιά ἐκεῖνη ἀκόμη χωριά ἢ μαχαλάδες, κοινότητες δηλαδὴ μικρῶν χωριῶν, ἢ εἶχαν μετατραπῆ σὲ τσιφλίκια, ποιὰ κατοικοῦνταν τότε ἀπὸ χριστιανούς, ποιὰ ἀπὸ μουσουλμάνους καὶ ποιὰ ἦταν μικτὰ (στὴν περίπτωση αὐτὴ δίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σπιτιῶν, μουσουλμανικῶν καὶ χριστιανικῶν) καὶ τέλος σὲ ποιὸ ναχιγιέ ἀνήκε τὸ κάθε χωριό.

1. Τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων (*kömiürkeşan*)

Ἡ μεγαλύτερη σὲ ἀριθμὸ χωριῶν ὁμάδα ἦταν αὐτῶν ποὺ οἱ κάτοικοι τοὺς εἶχαν ὑποχρέωση νὰ παράγουν καὶ νὰ παραδίδουν στὸ κράτος μιὰ ὀρισμένη ποσότητα ἀπὸ ξυλοκάρβουνα κάθε χρόνο. Τὰ κάρβουνα αὐτὰ χρησιμοποιοῦνταν κυρίως γιὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν μεταλλευμάτων ποὺ ἐξάγονταν στὰ μεταλλεῖα τῶν Σιδηροκαυσίω. Ἡ συνεργασία αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὰ τελευταῖα νὰ συγκαταλέγονται πολλὲς φορὲς μαζί μὲ τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων κατὰ τὴν κατανομὴ ὀρισμένων φόρων. Τὰ χωριά τῶν καρβουνιάρηδων ἦταν σκορπισμένα ὄχι μόνον στὴν περιοχὴ γύρω στὰ Μαντεμοχώρια, δηλαδὴ στὸν ναχιγιέ τοῦ Παζαργκιάχ, ἀλλὰ καὶ στοὺς ναχιγιέδες τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ τῆς Καλαμαριᾶς· μερικὰ βρίσκονταν ἀκόμη στὴν περιοχὴ τοῦ Βαρδάρη.

Οἱ κάτοικοι τῶν καρβουνιάρικων χωριῶν ἦταν χριστιανοὶ καὶ μουσουλμάνοι. Ἀπὸ τὰ 60 χωριά ποὺ ἦταν συνολικὰ, 25 ἦταν καθαρὰ χριστιανικά, 5 καθαρὰ μουσουλμανικά, 17 εἶχαν μικτὸ πληθυσμὸ καὶ γιὰ 13 δὲν γνωρίζουμε ἂν κατοικοῦνταν ἀπὸ χριστιανούς ἢ μουσουλμάνους.

Τὰ χωριά αὐτὰ ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰ. ἀναγράφονται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους ἀπλῶς ὡς «χωριά ποὺ δίνουν κάρβουνο» (*kömiür virür kura*). Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκεῖνη καὶ ἔπειτα ὀνομάζονται «*kömiürkeş*» (πληθ. *kömiürkeşan*). Ἡ περσικὴ κατάληξη *-keş* σημαίνει «αὐτὸς ποὺ τρα-

1. Ἱερ. τεφτ. 121, σ. 61-63.

2. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 14.

3. Ἱερ. τεφτ. 2, σ. 161.

Τὰ χωριά τῶν καβρονηιάρηδων

α/α	παλαιά ὄνομασία	σημερινή ὄνομασία	φύρος σὲ ἄσπρα	χωριὸ μαχαλὰς ἢ ταφάλε	κάτακοι	ναγριμὲς	τιμὰ- ριο	χωριά τὸ 1694
1	Pestriye	Περιστερά	2040	χωριὸ	χριστιανοὶ	Παζαργικιάζ	V	V
2	Residnik	*Αγ. Πρόδρομος	700	»	»	»	V	V
3	Aya Nikola	*Αγ. Νικόλαος	3300	»	»	»	V	V
4	Vrasia-i Kebir	Μεγάλα Βρασιά	3360	»	»	»	V	V
5	Metangiç	Μεταγκίτσι	620	»	»	»	»	»
6	Lokovo	Τεξιάρχης	2080	»	»	»	V	V
7	Sana	Σανά	1460	»	»	»	V	V
	»	»	320	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
8	Lozik	Μελισσουργός	2840	»	μικτὸ	»	V	V
9	Dumya	Δουμπιά	3100	»	»	»	V	V
10	Zagliver	Ζαγκλιβέρι	2940	συνοικισμὸς	45 μουσ./146 χριστ.	»	V	V
11	Kokala	Κοκαλοῦ	980	»	24 μουσ./14 χριστ.	»	V	V
12	Girmen	Μεσόκομο	640	»	»	»	»	»
13	Pazargâh	*Απολλωνία	1030	»	»	»	»	»
	»	»	1340	»	χριστιανοὶ	»	»	»
14	Lanca	Λάντζα, Λαγκαδά	960	ταφάλε	μουσουλμάνοι	»	»	V
15	Gumeniç	Στιβός, Λαγκαδά	1160	χωριὸ	χριστιανοὶ	»	»	»
	»	»	860	»	μουσουλμάνοι	»	»	»
16	Adam	*Αδάμ	2760	»	μικτὸ	»	»	»
17	Virenos	Νικομηδινό	2060	ταφάλε	χριστιανοὶ	»	»	V
	»	»	400	»	μουσουλμάνοι	»	»	»
18	İdremir	*Αρδμέρι	1740	χωριὸ	χριστιανοὶ	»	V	V
19	Doğancı	Πρόχωμα, Θέσ/νικης	940	ταφάλε	χριστιανοὶ	»	V	V
	»	»	1600	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	μουσουλμάνοι	»	»	»

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	φάρος σε άσπρα	χωριό μαχαλάς ή τσιφλίκι	κτίτοιχοι	ναγχιές	τιμά- θιο	χωριά τό 1694
20	Harman-Köy	Έλενφέρια	760	τσιφλίκι	χριστιανοί	Ποζαργκιάζ		
21	Taari Virmisli	Ξερόρρεμα	520	χωριό	μουσουλμάνοι	»		
22	Ağaç-ı Ayak		760					
23	Dudular	Διαβατά, Θεσ/νίκης	200	τσιφλίκι	χριστιανοί	Βαρδάρη	V	
24	Sarımur	(έξαφανίστηκε)	260					
25	Kavaklu	Άγιος Άθανάσιος	720	τσιφλίκι	χριστιανοί	Βαρδάρη		
26	Ibrahim Ağa		280	»				
27	Kara Hüseyin	Πολίχνη	640	»	χριστιανοί	Λαγκαδά		
28	Lenbet	Νέα Εύκαρπία	360	»	»	»		
29	Luna		640	»	»	»		
30	Ay Vasil	Άγιος Βασίλειος	960	»	»	»		V
31	Tumba	Τούμπα	860	»	»	»		V
32	Istanova	(έξαφανίστηκε)	360	»	»	»		V
33	Layna	Λαγυνά	1720	χωριό	»	»	V	V
		»	420	»	μουσουλμάνοι	»	V	V
34	Aynatlu	Λητή	11400	»	χριστιανοί	»		
35	Güveyna	(έξαφανίστηκε)	1820	τσιφλίκι	»	»		
		»	1360	»	μουσουλμάνοι	»		
36	Karibça	Χλωρονουμή	900					V
37	Zarava	Νικόπολη, Λαγκαδά	2600	χωριό	χριστιανοί	Λαγκαδά		V
38	Berava	Βεργίτσος	3240		»	»		V
39	Hoyrot	Χορούδα	3280	»	»	»		V
40	Balařça	Κολαχικό	1960	χωρ.-τσιφλ.	»	»		V
		»	920	»	»	»		V
41	Visoka	Όσσα	4720	χωριό	μουσουλμάνοι	»		V
42	Girmic	Κρύα Νερά	1740	»	χριστιανοί	»		V
43	Çernik	Άρετή	960	»	μουσουλμάνοι	»		V
	Visoka	Όσσα	2420	»	μουσουλμάνοι	»		V

βάει, φέρνει, ὑποφέρει»¹. Τὰ χωριά ποὺ «δίνουν κάρβουνο» δὲν ἦταν ἀκριβῶς τὰ ἴδια μὲ τὰ χωριά τῶν «kömürkeşan». Φαίνεται πὼς μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου εἶχαν προστεθεῖ καὶ μερικά ἀκόμη. Τὰ χωριά αὐτὰ ἀπαλάσσονταν ἀπὸ τὴν πληρωμὴ τοῦ μισοῦ φόρου 'avariz-i divaniye.

Τὰ Μαντεμοχώρια, σύμφωνα μὲ ἓνα φερμάνι τοῦ 1762 (1176), ἦταν τὰ ἐξῆς: İsvor (Ἴσβορος), Arnabud-Köy, Vrasta, Gomat (Γομάτι), Revenik (Μεγάλη Παναγιά), Lârigoḡa (Ἄρναία), Stanos, Yeni-köy (Νεοχώρι), Varvara (Βαρβάρα) καὶ Mud (Μόδι)². Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλο τὰ χωριά ἦταν: Γαλάτιστα, Βάβδος, Ραβνά, Στανός, Βαρβάρα, Λιαρίγκοβη, Νοβοσέλο, Μαχαλάς (Στάγειρα ἢ Καζαντζή Μαχαλάς), Ἴσβορος, Χωροῦδα, Ρεβενίκια καὶ Ἱερισσός³.

2. Τὰ χωριά τοῦ βακουφίου *Ishak Paşa*

Ὁ *Ishak Paşa*, κατ' ἄλλους τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὸ *İnegöl* τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατ' ἄλλους κροατικῆς ἢ ἐλληνικῆς, ὑπῆρξε πρῶτα μπεηλέρμπεης τῆς Μ. Ἀσίας (Anadolu Beylerbeysi) καὶ μετὰ τῶν Βαλκανίων (Rumeli Beylerbeysi). Ὡς μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης πῆρε μέρος στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐγίνε μεγάλος βεζίρης, πρῶτα ἴσως τὸ 1454 καὶ ἀργότερα τὸ 1467-1468, ἢ τὸ 1470-1471 ὡς τὸ 1472-1473. Βοήθησε τὸν Βαγιαζίτ Β' ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Τζέμ νὰ καταλάβει τὸν ὀθωμανικὸ θρόνο καὶ γι' αὐτὸ ἐγίνε καὶ πάλι μεγάλος βεζίρης (1481-1483). Τὸ 1483 ζήτησε ὁ ἴδιος νὰ ἀποσυρθεῖ ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του καὶ ὁ σουλτάνος τοῦ παραχώρησε τὸ σαντζάκι τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1487 ἢ λίγο ἀργότερα⁴.

Ὁ *Ishak Paşa* ἔχτισε πολλὰ θρησκευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα στὸ *İnegöl*, τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλες πόλεις. Στὴ Θεσσαλονίκη ἔχτισε τὸ 1484 τὸ τζαμί ποὺ ἦταν γνωστὸ ὡς *Alaca İmaret Camii* καὶ ὑπάρχει ὡς σήμερα, ἓνα πτωχοκομεῖο (*imaret*) καὶ ἓναν μεντρεσέ. Σῶζεται τὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὄποιο ὁ *Ishak Paşa* τὸ 1487 (892) ἀφιέρωσε γιὰ τὴ συντήρησι τῶν ἱδρυμά-

1. J. W. R e d h o u s e, *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople 1890, σ. 1551a.

2. Ἱερ. τεφτ. 101, σ. 99-100. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 257.

3. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 512. Τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σ. 518 κ.ε. Ἡ Γαλάτιστα, ὁ Βάβδος καὶ τὰ Ραβνά ἀνήκαν στὸ βακούφι τοῦ *Ishak Paşa* καὶ ὄχι στὰ Μαντεμοχώρια (βλ. παρακάτω). Γιὰ τὰ Μαντεμοχώρια βλ. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 217-218, 506-513, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τουρκικὰ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴ διοίκησή τους βλ. στοῦ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ὁ.π., σ. 51-52, 67-68, 202-203, 257-259. Ἐπίσης Ν. Β e l d i c e a n u, *Les Actes des Premiers Sultans, Documents et Recherches*, Paris 1960, σ. 138.

4. Γιὰ τὸν *Ishak Paşa* βλ. D a n i ş m e n d, ὁ.π., τ. 1, σ. 213, 229-230, 313. M. Sür-eyya, *Sicill-i Osmanî*, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1308 (1892), σ. 323.

των αὐτῶν τὸ μισὸ χωριὸ τοῦ Χορτιάτη καὶ τὸ μισὸ χωριὸ Δραγάνα, ὁλόκληρο τὸ χωριὸ Γαλάτιστα, ἓνα μύλο στὴν τοποθεσία Söğüdlü Dere κοντὰ στὸ χωριὸ Γραδεμπόριο, ἓνα λουτρὸ κι ἓνα χάνι στὴν κωμόπολη Sidre-kapsl¹ καὶ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς (mezra'a) Dadikos, Kesriye, Gazi, Vavdos καὶ Livadiç τῆς Γαλάτιστας². Οἱ γεωργικὲς περιοχὲς Vavdos (Βάβδος) καὶ Livadiç (Λειβάδι) ξανάγιναν ἀργότερα χωριά. Ἡ γεωργικὴ περιοχὴ Söyüdlü Dere συνοικίστηκε ἀργότερα καὶ ὀνομάστηκε Dere Mahala. Τὸ χωριὸ Δραγάνα σήμερα ἀποτελεῖ τοποθεσία τοῦ Χορτιάτη.

Γιὰ νὰ κάνει βακουφικὰ τὰ χωριά καὶ τὶς περιοχὲς αὐτὲς ὁ İshak Paşa, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἶχε προηγηθεῖ ἔγγραφο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ σουλτάνος τοῦ τὰ δώριζε (mülkname), αὐτὸ ὅμως δὲν ἔχει βρεθεῖ.

Κατὰ τὴν καταγραφή τοῦ 1771 τὰ χωριά τοῦ βακουφίου αὐτοῦ, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερη φορολογικὴ ὁμάδα, ἦταν τὰ ἑξῆς:

α/α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἀσπια	χωριὸ ἢ μαχαλάς	κάτοικοι	ναχιγιές
1	Livadiç	Λιβάδι	2930	χωριὸ	χριστιανοὶ	Παζαργκιάχ
2	Galatiça	Γαλάτιστα	11810	»	»	»
3	Ravna	Πετροκέρασα	7470	μαχαλάς	»	»
4	Dadikos		480	χωριὸ	»	»
5	Vavdos	Βάβδος	5280	»	»	»
6	Hortaç	Χορτιάτης	3280	»	»	Λαγκαδᾶ
		σύνολο	31040			

Στὰ τεφτέρια τοῦ βακουφίου αὐτοῦ ποὺ σώζονται στὸ Ἱστορικὸ Ἄρχειο Μακεδονίας, μαζὶ μὲ τὸν İshak Paşa ἀναφέρεται ὡς ἰδρυτὴς τοῦ βακουφίου καὶ ὁ γιὸς τοῦ Sadi Bey. Γι' αὐτὸν δὲν γνωρίζουμε τίποτε περισσότερο. Ὅπως δὴποτε στὸ βακουφιὸ ὁ Sadi Bey πρέπει νὰ εἶχε προσθέσει τουλάχιστο τὸ ἄλλο μισὸ χωριὸ τοῦ Χορτιάτη· γιὰ τὰ Ραβνὰ δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὑπῆρχαν ἀπὸ πρὶν κι ἔγιναν βακουφικὰ ἀπὸ τὸν Sadi Bey ἢ δημιουργήθηκαν ἀργότερα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς γεωργικὲς περιοχὲς Kesriye ἢ Gazi, ποὺ ὅπως εἶδαμε, εἶχαν γίνει βακουφικὲς ἀπὸ τὸν İshak Paşa.

3. Τὰ χωριά τῶν φυλάκων λιβαδιῶν (korucuyan)

Οἱ κάτοικοι μερικῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Βαρδάρη ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν λιβαδιῶν τοῦ δημοσίου (miri çaylar)· οἱ ἴδιοι

1. V. T a m e r, Fâtih devri ricalinden İshak Paşa'nın vakfiyeleri ve vakıfları, «Vakıflar Dergisi» 4(1958)119-124.

2. Τὸ χωριὸ ἀργότερα ὀνομαζόταν Kazancı Mahale. Σήμερα ὀνομάζεται Στάγειρα.

έτρεφαν έκει καμήλες, φοράδες και άλογα για τó τουρκικό δημόσιο και τά οδηγούσαν στην Κωνσταντινούπολη, όταν έπαιρναν σχετική διαταγή. Σύμφωνα με πληροφορία του Angiollelo, που πέρασε από τή Μακεδονία τó 1470 ως αιχμάλωτος τών Τούρκων, οί 'Οθωμανοί είχαν φέρει έκλεκτά άλογα για άναπαρωγή από τή Μ. 'Ασία στην πεδιάδα του 'Αξιού, έπειδή ó τόπος ήταν κατάλληλος για τήν ανάπτυξη τους¹.

Οί κάτοικοι τών χωριών αυτών, χριστιανοί όλοι, ήταν οργανωμένοι σε osak όπως και οί Γιουρδουκοί· οί ύπηρεσίες τους έπομένως θεωρούνταν στρατιωτικές. Γι' αυτό ήταν άπαλλαγμένοι από πολλούς φόρους². Τά καθήκοντά τους ήταν κληρονομικά και μόνον όρισμένος αριθμός ατόμων από κάθε χωριό άνηκε στην κατηγορία αυτή. Έπειδή πολλοί κάτοικοι άλλων χωριών κατάφευγαν στα χωριά που εξαιρούνταν από τούς φόρους, τó 1707 δόθηκε διαταγή νά γίνει νέα άπογραφή του αριθμού τών ατόμων που άνηκαν στην ομάδα τών kocuycian του κάθε χωριού³. Σύμφωνα με αυτή, τά χωριά και ó αριθμός τών ατόμων που είχαν καθήκοντα στρατιωτικά σε αυτά ήταν τά εξής⁴:

«Ναχιγιές τής Θεσσαλονίκης, του Λιβά⁵ τής ίδιας.

Σώμα (osak) τής Θεσσαλονίκης για τίς φοράδες και τά πουλάρια, και οί συνοικισμοί του.

'Από τήν ομάδα τών ύπηρετών καμηλών (hademe-i şitran) τών χωριών Tekyelü και Agarlu, που ύπάγονται στον El-Hac Mustafa και μένουν στο Tekyelü: άτομα 20⁶.

Οί ύπηρετές καμηλών (kullukcuyan-i şitran) του χωριού Bınarca, που άναφέρθηκαν: άτομα 14.

Οί ύπηρετές καμηλών (kullukcuyan-i şitran) τών χωριών Kırılı (Μικρολίβαδο) και Arablı (Βαθυχώρι), του καζά Δράμας, που ύπάγονται στο osak τής Θεσσαλονίκης: άτομα 31.

Οί ύπηρετές καμηλών (kullukcuyan-i şitran) του χωριού Boyalık (:), του ίδιου osak του καζά Δράμας, άτομα 23.

1. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία τής Μακεδονίας, σ. 115.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 402.

3. 'Ερ. τεφτ. 16, σ. 26-38. Πρβλ. Βασδραβέλλη, 'Ιστορικά 'Αρχεία, τ. Α', σ. 73-75. 'Η μετάφραση αυτή έχει πολλά λάθη και παραλείψεις.

4. Μεταφράζεται έδω τó τμήμα τής καταγραφής με τά χωριά τών kocuycian.

5. 'Ορος που σημαίνει ό,τι και τó «sancak»: σημαία, περιοχή ενός sancak-bey ή mir-liva. Βλ. Δημητριάδη, 'Η Κεντρική Μακεδονία, σ. 37.

6. 'Ενδεικτικό για τόν μεγάλο αριθμό καμηλών που τρέφονταν στη Μακεδονία είναι και ένα φερμάνι του 1696(1108), που διατάζει νά παραδοθούν πεντακόσιες καμήλες από τίς περιοχές Θεσσαλονίκης, Σερρών και Γενιτσών για νά μεταφέρουν μαρούτι από τή Θεσσαλονίκη στο Βελιγράδι (Βασδραβέλλη, 'Ιστορικά 'Αρχεία, Α', σ. 19). Σε πρόσφατο σχετικά χάρτη τής περιοχής Θεσσαλονίκης, δυτικά από τó 'Ωραιόκαστρο (Davud-Ba-

Οί φύλακες τῶν λιβαδιῶν (koğucıyan) ποὺ ὑπάγονται στὸ osak τῆς Θεσσαλονίκης. Τρέφουν φοράδες καὶ ἀδάμαστα ἄλογα. Ὑπάγονται στὸν ἴδιο καζά: ἄτομα 13.

Χωριὸ αὐτῶν ποὺ τρέφουν ἄγριες φοράδες (yundcıyan) καὶ τῶν δούλων γιὰ τίς φοράδες τῶν χωριῶν τοῦ Βαρδάρη: ἄτομα 96.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα καὶ φοράδες (gürecıyan ve madıyan) τοῦ χωριοῦ Yeni Köy, ποὺ ὑπάγεται στὸν ἴδιο (καζά): ἄτομα 44.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἄλογα, φοράδες, πουλάρια (tayan) καὶ τὰ σχετικά, τοῦ χωριοῦ Kanalar, ποὺ ὑπάγεται στὸν ἴδιο (καζά): ἄτομα 24.

Αὐτοὶ ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα καὶ φοράδες τοῦ χωριοῦ Ankara, ποὺ ὑπάγεται στὸ osak τῆς Θεσσαλονίκης: ἄτομα 15».

Κατὰ τὴν καταγραφή τῶν χωριῶν τῶν koğucıyan ποὺ ἐγίνε τὸ 1771¹, σημειώθηκαν τὰ ἐξῆς χωριά:

α /α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἄσπρα	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κάτοικοι	ναχιγιές
1	Yundcılar	Κύμνα	3740	χωριὸ	χριστιανοὶ	Βαρδάρη
2	Hanlı-Araplı	N. Μαγνησία	540	»	»	»
3	Bınarca	Καραβίας	1960	»	»	»
4	Bostanlı-Araplı		560			
5	Tekyelü	Σίνδος	1960	τσιφλίκι	μικτὸ	»
6	Yeni Köy	Νεοχωροῦδα	2900	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
7	Davud-Balı	Ὁραιόκαστρο	1880	»	»	
8	χωριά αὐτῶν ποὺ τρέφουν ἀδάμαστα ἄλογα		1900			
		σύνολο	15440			

4. Τὰ χωριά τῶν *hânekeşan*

Μιά σημαντικὴ ὁμάδα χωριῶν στὸν καζά τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους καζάδες τῶν Βαλκανίων, ἀποτελοῦσαν αὐτὰ ποὺ πλήρωναν τοὺς ἑκτακτοὺς φόρους 'avarız-ı divaniye καὶ bedel-ı nuzul². Ὁ πρῶτος φόρος πρέπει νὰ εἶχε ἀντικαταστήσει ὀρισμένες ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν παλαιότερα, ἐνῶ ὁ δεῦτερος εἰσπράττονταν ἀντὶ γιὰ τὴν ὑποχρέωση τῶν χω-

1) σημειώνεται τοποθεσία μὲ τὴν ὀνομασία Deve-Yolu, δηλαδὴ «δρόμος τῶν καμηλῶν». Ἡ θέση διατηρεῖ τὴν ὀνομασία της, ἐστὼ κι ἂν δὲν ἔχουν περάσει ἀπὸ ἐκεῖ καμηλές γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἓναν αἰῶνα.

1. Ἱερ. τεφτ. 121, σ. 62.

2. Γιὰ τοὺς φόρους αὐτοὺς βλ. Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 2 κ.ε. Ἐπίσης Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 212 κ.ε., ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Τὰ χωριά τών *hânekes*

α/α	παλαιά όνομασία	νέα όνομασία	φόρος σέ άσπρα	χωριό ή ταφάκι	κάτοικοι χριστιανοί ή μουσουλμάνοι	ναχιμιές	χωριά που έδωσαν νέτρο
1	Lefthohor		3740	χωριό		Βαρδάρη	V
2	Lilovo	"Αγ. Αντώνιος, Κιλκίς	460	ταφάκι	χριστιανοί	Μεγ. Βαρδάρη	V
3	Libahovo	Φιλιριά, Πατονιάς	460	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
4	Litovo	Λιτοβόι	690	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
5	Tumba	Τούμπα	400	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
6	Reb-i Za'im	"Ηλιόφωτο, Κιλκίς	360	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
7	Turhanlu	Μεσιανό, Κιλκίς	1960	συνοικισμός	μικτό	Καλαμαριάς	V
8	Ikizler		1220	χωριό-ταφάκι	»	Μεγ. Βαρδάρη	V
9	Pedreli	"Αγ. Πέτρος	1960	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
10	Bozeş	"Αθήρας	1920	»	»	»	V
11	Çamur και Ramna	"Ομαλό	960				
12	Peikos	Πεντάλοφος	140				
13	Süleymanlı και	Στίβα, Γεντισών	120	ταφάκι	χριστιανοί	Μεγ. Βαρδάρη	V
14	Konikovo						
15	Saraylu	Παλατιανό	460	»	μικτό	Λαγκαδά	V
16	Ormanovo	Δασερό	120	»	χριστιανοί	Μεγ. Βαρδάρη	V
17	Erikli	"Ηράκλειο	770	»	μικτό	Λαγκαδά	V
18	Kazi-Köy	Τρυφύλλι, Γεντισών	3900	χωριό	χριστιανοί	Μικροβ Βαρδάρη	V
19	Ahmedli	Παλατιόκαстро	1160	ταφάκι	»	»	V
20	Gorgopik	Γοργόπη, Πατονιάς	460	»	»	Μεγ.	V
21	Topçilar	Γέφυρα	1440	χωριό-ταφάκι	μικτό	Μικροβ	V
22	Gördine	Ξηροφύρι	2840	ταφάκι	χριστιανοί	»	V
23	Valkat	Καμποζύρι	640	»	»	»	V
24	Topşilovo	Στάθης	1060	»	»	Μεγ.	V

α/α	παλαιά ονομασία	νέα ονομασία	φάρος σέ άσπρα	χωριό ή ταφάκι	κτίσινοι ή μουσουλμάνοι	ναχιμιές	χωριά που έχουν νέτρο
25	Yahyalı	*Ακροποταμιά	960	χωριό-ταφάκι	μικτό	Βαρδάρη	
26	Yahyalı τοῦ İsmail Ağa	»	680	ταφάκι		»	
27	Durmuşlı	Κοίλωμα, Κιλκίς	760	»	χριστιανοί	Μικροῦ Βαρδάρη	V
28	Berava	Βερτίσκος	240	χωριό	»	Λαγκαδά	
29	Kireç-Yeni Köy	*Ασβεστοχώρι	4040	»	»	»	
30	İhlamur	Φλαμούρι	2900	ταφάκι	»	Μεγ. Βαρδάρη	
31	Çoçkar	Γαλήνη	560	χωριό	μουσουλμάνοι	Λαγκαδά	V
32	Negovan	Ξυλόπολη	3060	»	μικτό	»	
33	Yeni Köy	Κριθιά	1440	συνοικισμός	»	»	
34	Lahana	Λαχανάς	6400	χωριό	μουσουλμάνοι	»	
35	Arbori	Κορονούδα	460	»	»	»	
36	Yaylacık	Φιλήρος, ή	1260	»	»	Μικροῦ Βαρδάρη	V
37	Malova	Μεγ. Γέφυρα	1240	»	»	»	
38	Suha	Σωχός	6840	»	μικτό	»	
39	Beraviça	Καστανερή	1200	»	»	»	V
40	Karpuçlar	Πυλαία	1620	»	χριστιανοί	Καλαμαριάς	V
41	Prnar	Πουρνάρι	300	ταφάκι	»	»	
		σύνολο	63630				
*Άλλα χωριά που καταγράφονται σέ διάφορα τεφτέρια ώς háνεκες είναι τά εξής :							
42	Gabrovo	*Απολλωνία		συνοικισμός	μικτό	Παζαργκιάζ	
43	Pazargáh	Κεραμίδι		χωριό	χριστιανοί	»	
44	Kiremit						
45	Başköy						
46	Doğancı	Πρόγραμμα		ταφάκι	»	Μικρ. Βαρδάρη	V
47	Bahaköy	Μεσιά, Γεντισών		χωριό-ταφ.	μικτό	Μεγ. »	V
48	Visoka	*Όσσα		χωριό	»	Λαγκαδά	V
49	Adalı	Κάτω Σχολάρι		»	χριστιανοί	Καλαμαριάς	

ρικῶν νὰ παρέχουν καταλύματα στὰ διερχόμενα σώματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἡ κατανομή τῶν φόρων αὐτῶν στοὺς καζάδες καὶ στὰ χωριά γινόταν μὲ βάση τὸ ἡâne (σπίτι)¹. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡâne ἦταν γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ ἴδιος γιὰ κάθε καζὰ καὶ μόνο ἡ κατανομή τῶν ἡâne στὰ χωριά ἄλλαζε. Ἐξαιτίας τῆς κατανομῆς τῶν φόρων μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ χωριά ὀνομάζονταν ἡânekes ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα².

Τὰ χωριά τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου-ἀρχές 18ου αἰ. ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ δίνουν στὸ τουρκικὸ δημόσιο κάθε χρόνο μιὰ ποσότητα νίτρου (gühercile), περίπου 70-90 ὀκάδες κατὰ ἡâne. Αὐτὸ χρησιμοποιόταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κρατικοῦ πυριτιδοποιείου στὴν Κωνσταντινούπολη. Πυριτιδοποιεῖο ὁμως (baruthâne) ὑπῆρχε καὶ στὸν καζὰ τῆς Θεσσαλονίκης, κοντὰ στὸ χωριὸ Γραδεμπόρι³. Ἐνα μέρος ἐπομένως τοῦ νίτρου ποὺ συγκεντρωνόταν ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ πρέπει νὰ παραδινόταν στὸ πυριτιδοποιεῖο αὐτό.

Γιὰ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ τὰ χωριά ἀπαλάσσονταν ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ μισοῦ φόρου 'avariz-i divâniye' τὸ ὑπόλοιπο ποσὸ τὸ πλήρωναν, ὅπως καὶ ὁ λόκληρο τὸ ποσὸ τοῦ φόρου bedel-i nuzul.

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ βρισκόνταν στοὺς ναχιγιέδες τοῦ Βαρδάρη καὶ τοῦ Λαγκαδᾶ· πολὺ λίγα ἦταν στὴ Χαλκιδική. Σὲ 21 χωριά κατοικοῦσαν χριστιανοί, σὲ πέντε μουσουλμάνοι, 13 εἶχαν μικτὸ πληθυσμὸ καὶ γιὰ ἄλλα δέκα λείπουν τὰ στοιχεῖα. Συνολικὰ τὰ χωριά ἦταν 49. Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ ἀνῆκαν στὸ βακούφι τοῦ Γαζῆ Ἐβρενός.

5. Τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων (tuzeyan)

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς ομάδας τῶν ἀλατάδων δούλευαν στὶς κρατικὲς ἀλυκές, καὶ τὸ ἀλάτι ποὺ ἐβγαζαν τὸ παρέδιναν στὸ τουρκικὸ δημόσιο ποὺ εἶχε τὸ μονοπώλειό του⁴. Ἀπὸ τὰ ἐννιά χωριά ποὺ ἀνῆκαν στὴν κατηγορία αὐτὴ, τρία ἦταν χριστιανικά, ἓνα τουρκικὸ καὶ πέντε εἶχαν μικτὸ πλη-

1. Ἱερ. τεφτ. 11, σ. 66-67.

2. Γιὰ τὴν κατ'ἀλήξει -kes βλ. παραπάνω, σ. 415.

3. Βλ. φερμάνι τοῦ 1704(1116) γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς φόρους, 'avariz καὶ bedel-i nuzul, ἐπειδὴ διατηροῦσαν καὶ καθάριζαν τὸ ὄδραγωγεῖο τοῦ πυριτιδοποιείου, στοῦ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 48-49 (ἡ μετάφραση ἀναφέρει ἀπαλλαγὴ κτηματικοῦ φόρου, εἶναι ὁμως στὸ σημεῖο αὐτὸ λανθασμένη. πρόκειται γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ 'avariz-hâne, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἱεροδικαστικὸ τεφτέρι).

4. Βλ. μεπράτι γιὰ τὸ διορισμὸ emin (= ἔμπιστος, ἀξιόπιστος, οἰκονομικὸς διαχειριστὴς δημοσίων ἐσόδων) στὶς ἀλυκές τῆς Θεσσαλονίκης στοῦ N. Beldiceanu, Les Actes des Premiers Sultans, σ. 97-98.

θυσμό. Όλα βρίσκονταν στους ναχιγιέδες της Καλαμαριάς και του Παζαργκιάχ, δηλαδή στη Χαλκιδική.

Γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ ἀλατιοῦ στὴν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν ἐμπορία του οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐνδιαφερθεῖ ἀπὸ πολὺ νωρὶς. Ἐλάτι ἀγόραζαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἐποχὴ πὺ ἀυτὴ βρίσκόταν στὰ χέρια τῶν Βενετῶν¹. Ἐργάτες ἀλῶκῶν κατοικοῦσαν καὶ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν 16ο αἰ.².

Τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων

a/a	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	φόρος σὲ ἄσπρα	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	χριστιανοὶ ἢ μουσουλμάνοι	ναχιγιές
1	Yeni Köy	Ἄγ. Παρασκευὴ	360	τσιφλίκι	χριστιανοὶ	Καλαμαριάς
2	Pisona	Πισόνα	1080	χωρ.-τσιφλ.	μικτὸ	»
3	Vasilika	Βασιλικά	2540	χωριὸ	χριστιανοὶ	»
4	Giren	Μεσόκωμο	1080	συνοικισμὸς	μουσουλμ.	Παζαργκιάχ
5	Kalarinos	Γαλαρινὸς	1000	χωριὸ-τσιφ.	χριστιανοὶ	Καλαμαριάς
6	Uzun Ἄli	Πλαγιάρι	2880	χωριὸ	μικτὸ	»
7	Ūç Evler	Νεοχώρι	1100	χωριὸ-τσιφλ.	»	»
8	Portarya	Πορταριά	160	χωριὸ	μουσουλμάνοι	»
9	»	»	2900	»	χριστιανοὶ	»
10	Mesimer ³	Μεσημέρι		χωριὸ-τσιφλ.	μικτὸ	»

Στὴν καταγραφή τοῦ 1771 μέρος τοῦ φόρου πλήρωναν καὶ οἱ ἐξῆς ὀμάδες χωριῶν, χωρὶς νὰ σημειώνεται ἡ κατανομή τοῦ φόρου κατὰ χωριά:⁴

Χάσι τοῦ Longoz	34360	ἄσπρα
Χερσονήσος Kesendire	19600	»
Μονὲς Ἁγίου Ὁρους	33400	»
οἱ Ρῶμοι τῆς Θεσσαλονίκης ⁵	68000	»
οἱ Ἐβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης	34000	»

1. Κ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 66.

2. Δ. Η. Μ. Τριῆδης, Ὁ kanunnâme, σ. 340.

3. Τὸ χωριὸ Μεσημέρι ἀναγράφεται μὲ τὰ χωριά τῶν ἀλατάδων στὸ Ἱερ. τεφτ. 81, σ. 37-38.

4. Ἡ καταγραφή τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζή Ἐβρενός, πὺ κι ἀτὰ πλήρωαν τοὺς ἴδιους ἔκτακτους φόρους μὲ τίς ἄλλες ὀμάδες χωριῶν, ἔχει δοθεῖ παραπάνω.

5. Κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰ. οἱ μουσουλμάνοι, χριστιανοὶ καὶ Ἐβραῖοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης πλήρωναν τοὺς ἔκτακτους φόρους ἐξίσου (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικά Ἀρχεῖα, τ. Α', σ. 193). Ἀργότερα οἱ μουσουλμάνοι πλήρωναν τὸ 1/4 καὶ τὰ ὑπόλοιπα οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἐβραῖοι ἀπὸ μισὰ (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, δ.π., σ. 108-110, 133-134). Ἀπὸ τὸ 1688 ὁμοῦ οἱ χριστιανοὶ πλήρωναν τὰ διπλάσια ἀπὸ τοὺς Ἐβραῖους (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, δ.π., σ. 192-194).

6. Τὰ χωριά στὸ χάσι τοῦ Longoz ἢ Langaza

Ἄρκετὰ χωριά τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τοῦ Λαγκαδᾶ, γνωστὰ ὡς Χάσια ἢ Χασικοχώρια¹, ἀποτελοῦσαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ἓνα χάσι (hass)², τοῦ ὁποῦοι τὰ ἔσοδα ἀνήκαν στὸν ἐκάστοτε Ἄρχιεπνοῦχο τοῦ χαρεμιοῦ τοῦ σουλτάνου (Darü's-Sa'adet Ağası ἢ Kizlar-Ağası)³.

Τὰ χωριά στὸ χάσι τοῦ Longoz ἢ Langaza⁴

α/α	παλαιὰ ὀνομασία	νέα ὀνομασία	κιλὰ παξι- μάδι	χωριὸ ἢ τσιφλίκι	κάτοικοι	ναχιγιές
1	Polyoros	Πολύυρος	200	χωριό	χριστιανοί	Παζαργκιάχ
2	Syká	Συκιά	69	»	»	»
3	Subatnik	Ριζά, τὰ	58	»	»	»
4	Toqlik	Γεροπλάτανος	13,5	»	»	»
5	Kayacik	Παλιόκαστρο	4	»	»	»
6	Aya Nikola	Ἅγιος Νικόλαος	23	»	»	»
7	Palihor	Πάλιοχώρι	43,5	»	»	»
8	Rumylia	Ῥομύλια	42,5	»	»	»
9	Langaza	Λαγκαδᾶς	23	τσιφλίκι	μουσουλμ.	Λαγκαδᾶ
	»	»	32	χωριό	χριστιανοί	»
10	Aya Mama	Ἅγιος Μάμας	47,5	τσιφλίκι	»	Καλαμαριάς
11	Aranomi	Ἐπανομή	90	χωριό	μικτό	»
12	Zumbat	Τρίλοφο	48,5	»	»	Παζαργκιάχ
13	Kara Burun	Καρά Μπουρνού	29	τσιφλίκια	χριστιανοί	Καλαμαριάς
14	Klisali	Προφήτης, Λαγκαδᾶ	34	χωριό	»	Λαγκαδᾶ

Ἐὼς φαίνεται, οἱ τρεῖς μεγάλες χερσόνησοι τῆς Χαλκιδικῆς εἶχαν γίνει, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ δὲν γνωρίζουμε, χάσια μεγάλων ἀξιωματοῦχων τοῦ

1. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', σ. 521 κ.έ., ὅπου καὶ ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὰ Χασικοχώρια.

2. Γιὰ τὸ hass, τιμариωτική περιοχή ποῦ ἔδινε ἔσοδα πάνω ἀπὸ 100.000 ἄσπρα τὸ χρόνο, βλ. Δημητριάδης, Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, σ. 367 κ.έ.

3. Γιὰ τὸν Dar'üs-Sa'adet Ağası βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 76, 332. Ἐπίσης N. M. Penzer, The Harem, London 1967, σ. 129 κ.έ. Τὰ χωριά ἀναφέρεται ρητὰ ὅτι ἀποτελοῦσαν χάσι τοῦ ἀξιωματοῦχου αὐτοῦ σὲ φερμάνι τοῦ 1699(1111) (βλ. Ἱερ. τεφτ. 7, σ. 63).

4. Τὸ ἴδιο χάσι ἄλλοτε ὀνομάζεται Longos, δηλαδὴ τῆς Σιθωνίας (π.χ. Ἱερ. τεφτ. 181, σ. 38, τοῦ 1219) καὶ ἄλλοτε τοῦ Λαγκαδᾶ (Ἱερ. τεφτ. 188, σ. 15, τοῦ 1223/1808). Ἡ Σιθωνία ὀνομαζόταν Λόγγος, ἐπειδὴ ἦταν ὀλόκληρη σκεπασμένη μὲ δάση (βλ. W. M. Leake, Travels in Northern Greece, τ. 3, London 1835, σ. 118).

Ἡ ἐγγραφή τῶν χωριῶν ποῦ σημειώνονται ἐδῶ εἶναι ἀπὸ τὸ Ἱερ. τεφτ. 181, σ. 38α, τοῦ 1219/1804, ὅπου καταγράφηκε πόσα κιλὰ παξιμάδι ἐπρεπε νὰ παραδώσει κάθε χωριό γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ. Ἄλλες καταγραφές τῶν χωριῶν αὐτῶν βλ. στὸ Ἱερ. τεφτ. 177, σ. 121 (τοῦ 1801), ἀρ. 181, σ. 38 (τοῦ 1803), ἀρ. 188, σ. 15 (τοῦ 1808).

σουλτανικού παλατιού. Έτσι τὸ Ἅγιο Ὅρος ἦταν χάσι τοῦ Bostancı-Başı, ὁ ὁποῖος ἀνάμεσα στὰ ἄλλα του καθήκοντα ἦταν καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, καθὼς καὶ ἀρχιδῆμιος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους¹. Ἡ Σιθωνία, ὅπως ἀναφέραμε, ἦταν χάσι τοῦ Darü's-Sa'adet Ağası, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν μαύρων εὐνοῦχων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ χαρέμι, καὶ τέλος ἡ Κασσάνδρα ἀποτελοῦσε χάσι τοῦ Babü's-Sa'adet Ağası (ἢ Καρι Ağası)², τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν λευκῶν εὐνοῦχων, ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ selamlık, τὸν ἀνδρῶνιτη δηλαδή, τὸν ἴδιο τὸ σουλτάνο. Ἀπὸ τὰ τρία χάσια τὸ τελευταῖο, ὅπως θὰ δοῦμε, εἶχε μετατραπεῖ σὲ βακούφι.

Σὲ ἄλλες ἐγγραφές, τοῦ 1801 (1217)³ καὶ τοῦ 1808 (1223)⁴, ἀναγράφονται στὸ ἴδιο χάσι καὶ τὰ χωριά Nikit (Νικήτη) καὶ Partenon (Παρθενών).

7. Τὰ χωριά τῆς χερσ. Κασσάνδρας

Ὁλόκληρη ἡ χερσόνησος τῆς Κασσάνδρας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰ. ἀποτελοῦσε βακούφι τοῦ Gazanfer Ağā. Ὁ Gazanfer Ağā ὑπῆρξε Babü's-Sa'adet Ağası τοῦ παλατιοῦ γιὰ πολλὰ χρόνια· μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ μετέφερε τὶς ἀναφορὲς τοῦ μεγάλου βεζίρη καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματοῦχων τοῦ κράτους στὸ σουλτάνο καὶ διαβίβαζε τὶς διαταγὲς τοῦ τελευταίου σὲ αὐτούς. Ὑπῆρξε κάτω ἀπὸ τοὺς σουλτάνους Σελίμ Β' (1566-1574), Μουράτ Γ' (1574-1595) καὶ Μεχμέτ Γ' (1595-1603)⁵. Ἐπαῖξε σπουδαῖο ρόλο στὶς πολιτικὲς ζυμώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ συντελέσσε πολλὴν κατάληψη τοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Γ'. Ἐκτελέστηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1603 σὲ μιὰ ἐξέγερση τῶν γεντισάρων⁶. Ὁ Gazanfer Ağā εἶχε ἰδρύσει πολλὰ φιλανθρωπικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἱδρύματα καὶ εἶχε ἀφιερῶσει γιὰ τὴ συντήρησή τους μεγάλα βακούφια⁷. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὸ βακούφι τῆς Κασσάνδρας ἦταν προορισμένα γιὰ τὰ δῶρα ποὺ στέλνονταν κάθε χρόνο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στοὺς ἄπορους κατοίκους τῆς Μέκας καὶ τῆς Μεδίνας, γιὰ τὶς ἀποδοχὲς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀκολουθίας, γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ βακουφίου καὶ γιὰ

1. Γιὰ τὸν Bostancı-Başı βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 84. Ἐπίσης I. H. Uzunçarşılı, Bostancı-başı, Encyclopaedia of Islam, τ. 1, σ. 1278-1279. Γιὰ τὶς σχέσεις Bostancı-Başı καὶ Ἁγίου Ὁρους βλ. I. Π. Μαμάλακη, Τὸ Ἅγιον Ὅρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 239 κ.έ. Ἐπίσης Γ. Ἀλεξάνδρου-Λαυριώτου (Λαζαρίδου), Τὸ Ἅγιον Ὅρος μετὰ τὴν ὀθωμανικὴν κατάκτησιν, Ἀθήνα 1963, σ. 36 κ.έ.

2. Γιὰ τὸν Babü's-Sa'adet Ağası βλ. Gibb-Bowen, τ. 1, σ. 78.

3. Ἱερ. τεφτ. 177, σ. 121.

4. Ἱερ. τεφτ. 188, σ. 75.

5. Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmanî, İstanbul 1311 (1895), τ. 3, σ. 619.

6. I. H. Danışmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, τ. 3, σ. 216.

7. Süreyya, ὁ.π., σ. 619.

τροφή και επίδοματα σε άπορους¹. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς ιδρύθηκε το βακούφι· όπωςδήποτε αυτό υπήρχε στις αρχές του 1591 (Rebiü'l-Ahir 999)².

Τα χωριά που ανήκαν στο βακούφι σημειώνονται εδώ σύμφωνα με τα τεφτέρια του βακουφίου του Gazanfer Ağā, πολλά από τα οποία σώζονται στο 'Ιστορικό 'Αρχείο Μακεδονίας. Παρακάτω, πλάι στο όνομα του κάθε χωριού σημειώνεται ο αριθμός των σπιτιών που είχε το 1851 και 1854, καθώς και τα στρέμματα καλλιεργήσιμης γης που υπήρχαν σε κάθε χωριό το 1863³.

Τὰ χωριά τοῦ βακουφίου Gazanfer Ağā

<i>a/a</i>	<i>παλαιά όνομασία</i>	<i>νέα όνομασία</i>	<i>ἀρ. σπιτιῶν</i>	<i>στρέμματα</i>
1	Valta	Κασσάνδρα	34	9734
2	Aya Paraskevi	'Αγ. Παρασκευή	91	2987,5
3	Kalandire ⁴	Καλάνδρα	(211)	4160,5 ⁴
4	Furka ⁶	Φούρκα	(349)	3740,5
5	Palyur	Παλιούρι	83	3304
6	Kapsohor ⁷	Καψόχωρα	(141)	2420
7	Atita	'Αθυτος	125	4160
8	Pazaraki	Παζαράκι	311	893,5
9	Polyhron	Πολύχρονο	(349)	1876
10	Hanyot	Χανιώτη	83	751,5
11	Çarpan	Νέα Σκιώνη	(211)	2079,5
12	Kasandrino	Κασσανδρινό	(141)	995
13	Pınaka ⁸	Πινακά		

¹Αρκετές από τις γαίες του βακουφίου ανήκαν σε μονές του 'Αγίου 'Ορους. 'Ετσι η μονή Μεγίστης Λαύρας είχε μετόχι στην 'Αθυτο, ή μονή Ξηροποτάμου στο Πολύχρονο και ή μονή Βατοπεδίου στην Καλάνδρα.

1. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, 'Ιστορικά 'Αρχεία Μακεδονίας, τ. Α', σ. 91-92.

2. Β' Κώδικας Μεταφραστικού Γραφείου Χαλκιδικής, σ. 135-136, όπου μετάφραση έγγραφου, με το οποίο ο Gazanfer Ağā παραχωρεί στη Μονή 'Αγίου Παύλου του 'Αγίου 'Ορους έγκαταλειμμένη έκταση της Κασσάνδρας, πάνω στην οποία ιδρύθηκε το μετόχι Πύργου.

3. Βακ. τεφτ. ἀρ. 670γ.

4. Τα σπίτια της Καλάνδρας και του Çarpan σημειώνονται μαζί.

5. Περιλαμβάνεται και το μετόχι της Μονής Βατοπεδίου.

6. Τα σπίτια της Φούρκας και του Πολύχρονου καταγράφονται μαζί.

7. Τα σπίτια της Καψόχωρας και του Κασσανδρινού καταγράφονται μαζί.

8. Το χωριό Πινακά ήταν άκατοίκητο.

Γ'. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ

Ἐκ τῆς ἐρευνας τῶν ἱεροδικαστικῶν τεφετριῶν τῆς Θεσσαλονίκης μποροῦμε νὰ δοῦμε μὲ ποιοὺς τρόπους γινόταν ἡ φορολογία στὴν περιοχὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ὡς τὰ μέσα περὶ τοῦ 19ου.

Ὅταν ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση ἀποφάσισε νὰ ἐπιβάλλει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐκτακτοὺς φόρους, ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τακτικά κάθε χρόνο, καὶ κάποτε κάποτε δυὸ φορές τὸ χρόνο, ἔστελνε στὸν ἱεροδικαστὴ (kadı) τοῦ τόπου ἕνα ἔγγραφο, ὅπου καθοριζόταν τὸ ποσὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρωθεῖ ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς τῆς περιοχῆς, ἢ ὁ ἀριθμὸς ἢ ἡ ποσότης τοῦ εἶδους ποὺ ἔπρεπε νὰ συγκεντρωθεῖ. Στὸ γράφειο τοῦ καδὴ συγκεντρώνονταν ἔπειτα οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ραγιάδων, ποὺ γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἦταν οἱ κοτζαμπάσηδες (kocabaşı) καὶ γιὰ τοὺς μουσουλμάνους οἱ πρόκριτοι ('ayan)¹. Αὐτοὶ προέβαιναν στὸν καταμερισμὸ τοῦ φόρου καὶ ἀποφάσισαν γιὰ τὸ ποσὸ ποὺ ἀναλογοῦσε σὲ κάθε χωριό, σύμφωνα μὲ τὴ δυναμικότητά του. Οἱ κατανομὲς αὐτὲς καταγράφονταν στὸ τεφτέρι τοῦ ἱεροδικείου, πράγμα ποὺ σήμαινε τὴν ἐπισημοποίησή τους. Ἀντίγραφο τοῦ κατάλογου, μὲ τὰ ποσὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει τὸ κάθε χωριό, δινόταν στὸν Τοῦρκο ὑπάλληλο ποὺ ἀναλάμβανε τὴν εἴσπραξη τοῦ φόρου².

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ πιὸ πάνω, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἀρχῆς τοῦ 18ου ὑπῆρχαν ἀκόμη φόροι ποὺ καταβάλλονταν σὲ εἶδος. Ἀργότερα ὁμως τὸ τουρκικὸ δημόσιο ζητοῦσε ὄλο καὶ πιὸ συχνὰ τὴν καταβολὴ καὶ τῶν φόρων αὐτῶν σὲ χρῆμα. Ἔτσι τὰ χωριά ἔπαψαν νὰ προσφέρουν πιά ὑπηρεσίες καὶ βρέθηκαν ξανά στὴν κατηγορία τῶν φορολογούμενων χωριῶν, ἔστω κι ἂν ἀκόμη στὰ τεφτέρια ἀναγράφονταν στίς διαφορὲς ὁμάδες στίς ὁποῖες ἀνήκαν³.

Ὅρισμένοι μόνο φόροι, ὅπως τὸ 'avarız καὶ τὸ bedel-i nuzul ἀναγράφονταν σὲ ἕνα. Τὸ ἕνα, ποὺ ἀρχικὰ ἀντιστοιχοῦσε σὲ μιὰ οἰκογένεια τὸ καθένα, ἀποτελοῦσε πρῶτα τὴ φορολογικὴ μονάδα στὴν ὀθωμανικὴ αὐτο-

1. Γιὰ τοὺς 'ayan βλ. B. Lewis, *The emergence of Modern Turkey*, London 1968, σ. 447, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Περιγραφή τῆς διανομῆς τῶν φόρων ἀνάμεσα στοὺς κατοικοὺς ἑνὸς χωριοῦ βλ. στοῦ G. F. Abbott, *The tale of a tour in Macedonia*, London 1903, σ. 232 κ.ε.

2. Παρόμοια ἀνάθεση γιὰ τὴν εἴσπραξη τοῦ φόρου «ἀξίας ζωοτροφίῶν» (zehire baha) ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Καστοριάς καὶ τῆς Πτολεμαΐδας εἶχε πάρει τὸ 1661 ὁ γνωστὸς Τοῦρκος ταξιδιώτης Ἑβραϊστὴς Τσελεμπή. Ἀντίγραφο μὲ τὴν κατανομὴ τῶν φόρων κατὰ χωριὸ πῆρε ὁ ἴδιος στὴν Καστοριά καὶ στὴν Πτολεμαΐδα (Kaylar) (βλ. Δημητριάδης, *Ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία*, σ. 175 καὶ 177).

3. Βλ. σχετικὰ Gibb-Bowen, τ. 2, σ. 3 κ.ε.

κρατορία· όχι μόνο οί δυο φόροι πού αναφέρθηκαν, αλλά και πολλοί άλλοι· όπως ο κεφαλικός φόρος (cizye) και ο ispence, καθαρά δηλαδή προσωπικοί φόροι, καθορίζονταν με βάση τὸ hâne. Λιγότερο πλήρωναν οί χῆρες (bive) και οί ἄγαμοι (mücerred), πού καταγράφονταν χωριστά.

Τὴν ἐποχὴ ὅμως πού ἐξετάζουμε, δηλαδή κατὰ τὸν 17ο-18ο αἰ., ἡ σημασία τοῦ hâne ὡς φορολογικῆς μονάδας εἶχε πάψει νὰ ἔχει σημασία. Χρησιμοποιόταν ἀκόμη, ὅπως εἶδαμε, στοὺς φόρους *ʿavariz* και *bedel-i nuzul*, εἶναι φανερό ὅμως ὅτι δὲν ἀντιστοιχοῦσε σὲ πραγματικὸ ἀριθμὸ οἰκογενειῶν· ἔτσι βλέπουμε χωριά νὰ πληρώνουν μόνο γιὰ μισὸ hâne, γιὰ ἓνα, ἐνάμισι ἢ δύο· σπάνια χωριὸ πληρώνει περισσότερα. Συναντοῦμε ἀκόμη και κλάσματα hâne κατὰ τὴ διανομὴ τών φόρων. Μερικὲς φορές πάλι τὸν ὄρο hâne ἀντικαθιστᾷ ἡ λέξις *hisse* (μερίδιο, τμήμα), πράγμα πού δείχνει καθαρά ὅτι ὁ ὄρος hâne ἦταν συμβατικὸς και δὲν ἀντιστοιχοῦσε σὲ συγκεκριμένο ἀριθμὸ οἰκογενειῶν. Ἐπειτα, σὲ καμιὰ καταγραφή κατοίκων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δὲν σημειώνονται οἱ ὄροι *bive* και *mücerred*, πού ὑπῆρχαν στὶς καταγραφές τοῦ 15ου-16ου αἰ., ἀπόδειξη ὅτι τὸ hâne δὲν εἶχε τὴν προηγούμενὴ του σημασία.

Φορολογούμενη ἐπομένως μονάδα δὲν ἦταν κατὰ τὸν 17ο αἰ. και μετὰ, οὔτε τὸ ἄτομο, οὔτε ἡ οἰκογένεια, ἀλλὰ τὸ χωριό¹. Τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἀναγνωρίζει γιὰ τὶς ὑποχρεώσεις τών ὑπηκόων του πρὸς αὐτὸ τὸ χωριὸ μόνο, ὡς ἐνιαῖο σύνολο, δηλαδή ὡς φορολογούμενη μονάδα. Οἱ κάτοικοι τοῦ κάθε χωριοῦ εἶναι ἀλληλέγγυοι και συνυπεύθυνοι ἀπέναντι στὸ κράτος γιὰ τὶς ποικίλες ὑποχρεώσεις τους πρὸς αὐτό, και πρέπει τὸ χωριὸ νὰ τὶς ἐκπληρώνει πάντοτε στὸ ἀκέραιο. Ἄν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ πληρώσουν τὰ ποσὰ πού ἀναλογοῦν σὲ αὐτοὺς και ἄλλοι δὲν ἔχουν, γιὰ τὸ κράτος δὲν ἔχει καμιὰ σημασία· οἱ πλούσιοι πρέπει νὰ πληρώσουν και τὸ μερίδιο τών φτωχῶν, ὥσπου νὰ συγκεντρωθεῖ τὸ ποσὸ πού ἀπαιτεῖ τὸ κράτος. Σὲ περίπτωσι πού αὐτὸ δὲν γινόταν, ἡ τιμωρία ἦταν κοινὴ και γιὰ ὄσους πλήρωναν τὸ μερίδιό τους και γιὰ ὄσους δὲν εἶχαν νὰ τὸ πληρώσουν. Τὸ ἴδιο συνέβαινε και ὅταν ἓνας ἀριθμὸς κατοίκων, μὴ μπορώντας νὰ ἀντιμετωπίσει τοὺς φόρους, ἐγκατέλειπε ἓνα χωριὸ και κατέφυγε σὲ ἄλλους τόπους, σὲ χωριά δηλαδή πού φορολογοῦνταν λιγότερο ἢ στὶς πόλεις.

1. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει διατυπώσει και ὁ Ν. Ι. Πανταζόπουλος, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, Ἀθῆναι 1958, σ. 18: «...Ἡ φορολογικὴ μονάς, κατὰ τὸ ἰσχύον ἐπὶ Τουρκοκρατίας διανεμητικὸν σύστημα ἦτο ἡ κοινότης, οἱ φόροι ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ κατὰ περιφέρειας Τούρκου διοικητοῦ κατὰ κοινότητα». Πρβλ. και Κ. Βεργόπουλου, Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα στὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1975, σ. 61. Ἐπίσης Ἐλένης Ε. Κούκου, Οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Ἀθῆναι 1980, σ. 11-14, ὅπου και βιβλιογραφία.

τὸ μερίδιό τους βάρυνε τότε τοὺς κατοίκους ποὺ ἀπέμεναν στὸ χωριό. Ὅταν ἓνα χωριό ἔμενε κενὸ ἀπὸ κατοίκους, οἱ φόροι ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει βάρυναν τὰ γειτονικά χωριά.

Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἐπαχθεῖς αὐτοὺς καὶ συνεχεῖς φόρους οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν κατέφευγαν σὲ δάνεια. Δανειστές ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς πλούσιοι Ἑβραῖοι ἢ Τούρκοι τῶν μεγάλων πόλεων¹. Μεγάλα ποσὰ ἐπίσης δανείζονταν τὰ χωριά ἀπὸ τὰ βακούφια, ὅπως ἀναγράφεται στὰ βιβλία ἰσολογισμῶν τῶν βακουφίων Θεσσαλονίκης². Ὑπῆρχαν ἀκόμη βακούφια, κληροδοτήματα δηλαδή γιὰ κάποιο θρησκευτικὸ ἢ ἀγαθοεργὸ μουσουλμανικὸ ἴδρυμα, καθαρὰ χρηματικά, ποὺ σκοπὸς τους ἦταν ἀκριβῶς ἡ δανειοδότηση τῶν χωριῶν ἀπὸ τοὺς τόκους τῶν κληροδοτημάτων αὐτῶν συντηροῦνταν τὰ ἴδρύματα. Τὸ ἐπιτόκιο στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν ἀρκετὰ ὑψηλό, καὶ ἔφτανε ὡς τὸ 66% τὸ χρόνο.

Μὴ μπορώντας νὰ πληρώσουν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τοὺς βαρεῖς φόρους κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς ὑπέρογκους αὐτοὺς τόκους, ἐγκατέλειπαν συνήθως τὰ χωριά τους ἢ ἀναγκάζονταν νὰ τὰ ἐκχωρήσουν στοὺς δανειστές τους ἢ σὲ ὅποιον πλήρωνε περισσότερα³. Τὸ κράτος ἀκόμη μπορούσε νὰ πάρει τὴ γῆ ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους τους καὶ νὰ τὴν ἐκχωρήσει σὲ ὅποιον πλήρωνε τὸ ἀνάλογο ποσὸ γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας, ποὺ ἀντιστοιχοῦσε συνήθως στοὺς φόρους ἑνὸς ἔτους.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πολλὰ χωριά μεταβλήθηκαν κατὰ τὸν 18ο-19ο αἰ. σὲ μεγάλα τσιφλίκια: εἴτε δηλαδή οἱ κάτοικοι ἑνὸς χωριοῦ ἔφευγαν, εἴτε πουλοῦσαν τὰ χωράφια τους ὅλοι μαζί, εἴτε τὸ κράτος τὰ ἐκχωροῦσε συνολικὰ σὲ ἕναν ἢ περισσότερους πλούσιους γαιοκτῆμονες⁴.

Ἡ ἀντιμετώπιση ἐπομένως τῶν ραγιάδων ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος κατὰ σύνολα, εἴτε χωρὰ ἦταν αὐτά, εἴτε ὀμάδες χωριῶν, εἴτε τέλος ὀλόκληρες διοικητικὲς περιοχές, δηλαδή ναχιγιέδες καὶ καζάδες (βλ. χάρτη 3, σ. 440-441), ἀσφαλῶς βοήθησε νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ κοινοτικὴ αὐτοδιοίκηση

1. Γιὰ τὴν τοκογλυφία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. βλ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, τ. Β', σ. 381-382.

2. Στὸ Ἱερ. τεφτ. 3, ὅπου καταγράφονται οἱ ἰσολογισμοὶ τῶν βακουφίων τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ τὰ χρόνια 1696-1698, ὅλα σχεδὸν τὰ μεγάλα βακούφια φαίνονται νὰ ἔχουν δανεῖσει μεγάλα ποσὰ σὲ πλῆθος χωριῶν. Τὸ θέμα αὐτὸ χρειάζεται ἰδιαίτερη μελέτη.

3. Βλ. φερμάνι τοῦ 1728(1141), ποὺ διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση αὐτὴ καὶ ἀπαγορεύει, χωρὶς φυσικὰ ἀποτέλεσμα, τὴν ἐκμετάλλευση τῶν χωρικῶν στοῦ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β', Ἀρχεῖον Βεροῖας-Ναούσης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 139. Βλ. ἐπίσης ἀπαγορευτικὸ φερμάνι τοῦ 1795, ὁ.π., σ. 237-239.

4. Ὀλόκληρη ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ τῆς μετατροπῆς ἑνὸς χωριοῦ σὲ τσιφλίκι περιγράφεται σὲ ἓνα φερμάνι τοῦ 1723(1135) (βλ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ὁ.π., σ. 133 κ.έ.).

κατά την εποχή της τουρκοκρατίας¹: οι κάτοικοι κάθε χωριού και κάθε περιοχής προτιμούσαν βέβαια να πληρώνουν τους φόρους όλοι μαζί και να αποφεύγουν έτσι να έρχονται σε άμεση επαφή με τους διάφορους φοροεισπράκτορες, πράγμα που μόνον εξευτελισμούς και καταπιέσεις μπορούσε να τους προκαλέσει. Ή κοινή όμως φορολογική ύποχρωση των ραγιάδων σε μία εποχή που οι φόροι γίνονταν όλο και περισσότεροι και όλο και πιο δυσβάσταχτοι, είχε τελικά το αντίθετο αποτέλεσμα: αντί να προστατέψει τους χωρικούς, ή τουλάχιστο μιὰ μερίδα τους, τους πιο πλούσιους, οδήγησε ολόκληρη την κοινότητα σε εξαθλίωση, σε μαρασμό και τελικά σε διάλυση και εξαφάνιση.

Ή εξέλιξη αυτή δὲν ἦταν ἴδια σὲ ὅλες τις περιοχὲς τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας· στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. τὰ χωριά που εἶχαν μεταβληθεῖ σὲ τσιφλίκια, εἶχαν δηλαδὴ χάσει τὴν αὐτοτελεία τους καὶ εἶχαν πέσει στὰ χέρια μεγάλων γαιοκτημόνων, ἐνῶ οἱ ἐλεύθεροι καλλιεργητὲς τους εἶχαν γίνεи μισακάρηδες ἢ μισθωτοὶ ἐργάτες στὰ ἴδια τους τὰ χωράφια, ἦταν πολὺ περισσότερα στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὴν πόλη, στὴν περιοχή τῆς Καλαμαριάς². Ἀντίθετα, τὰ χωριά τῶν Γιουρούκων εἶχαν ἐπιζήσει τὰ περισσότερα, παρόλο που ἀρκετὰ κι ἀπὸ αὐτὰ εξαφανίστηκαν ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τους εἶχε μειωθεῖ. Σὲ κάπως καλύτερη κατάσταση βρίσκονταν τὰ χριστιανικὰ χωριά στὴν ἀνατολικὴ Χαλκιδική, στὴ Σιθωνία καὶ στὴν Κασσάνδρα, παρόλο που καὶ αὐτὰ δὲν εἶχαν τὴν περασμένη τους ἀκμή.

Οἱ λόγοι τῆς διαφορᾶς αὐτῆς νομίζω πὼς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὶς ἰδιαιτέρες συνθηκὲς τῆς κάθε περιοχῆς. Στὴν πεδιάδα δυτικά ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, που τὴ διασχίζουν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιού, ἀπλωνόταν, ὅπως εἶδαμε, τὸ βακούφι τοῦ Γαζή Ἐβρενὸς Μπέη. Τόσο τὰ χωριά τοῦ βακουφίου, ὅσο καὶ τὰ χωριά που πληρώναν τοὺς διάφορους φόρους χωρὶς νὰ προστατεύονται ἀπὸ ἰδιαίτερα προνόμια, δὲν μπόρεσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ὡς τὸ τέλος καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰ. ἢ κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 19ου ἀναγκάστηκαν νὰ γίνουν τσιφλίκια.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ εἶναι φανερὴ σὲ μιὰ νέα καταγραφή τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σπιτιῶν που εἶχε κάθε χωριὸ τοῦ κατὰ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1861-1862 (1278)³, ὅταν πιά μὲ τίς μεταρρυθμίσεις τοῦ Τανζιμάτ οἱ φορολογικὲς δια-

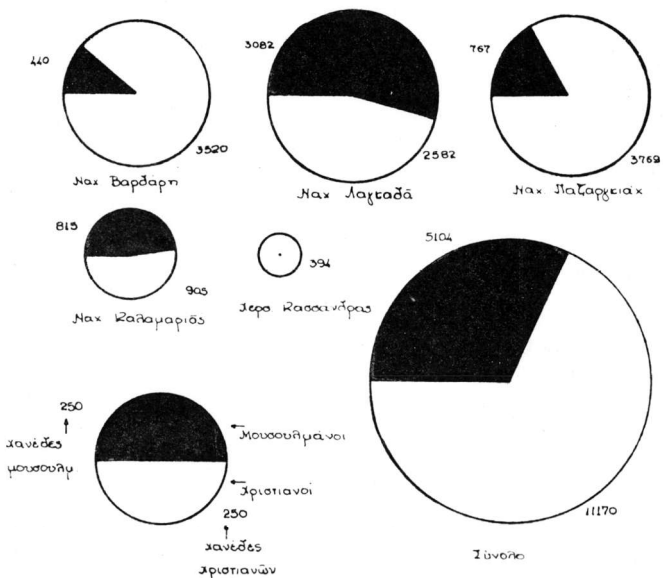
1. Γιὰ τὴν κοινοτικὴ ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν τουρκοκρατία βλ. Ἀ. Π. Βακαλόπουλο, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1976, σ. 325-364. Πανατζόπουλο, Ἑλλήνων συσσωματώσεις, *passim*.

2. Σχετικὰ μὲ τὴ μορφή τῶν τσιφλικιῶν στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία βλ. Β. Ρ. γόπουλο, Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα, σ. 64-97, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Ἱερ. τεφτ. 270, σ. 11-14.

κρίσεις τῶν χωριῶν εἶχαν καταργηθεῖ. Τὸ ὠθωμανικὸ κράτος προσπάθησε τότε νὰ ὀργανώσει τὴ διοίκησή του σὲ νέες, συγχρονισμένες βάσεις. Ἐτσι μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι ἡ καταγραφή αὐτὴ παρουσιάζει πραγματικὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., καὶ νὰ δοῦμε ποιά χωριά εἶχαν γίνεи τσιφλίκια καὶ ποιά εἶχαν μείνει στὰ χέρια τῶν κατοίκων τους· βλέπουμε ἐπίσης σὲ ποιά χωριά ὁ πληθυσμὸς ἦταν μουσουλμανικὸς, χριστιανικὸς ἢ μικτὸς καὶ σὲ ποιά ἀναλογία¹.

Ἰσχύουσα τῶν ναχιγιέδων τοῦ κατὰ Θεσσαλονίκη
κατὰ τὸ 1861 (1862 σὲ ἡμερ. αἰετομνηνείῳ)

Ἰεῖμα 1

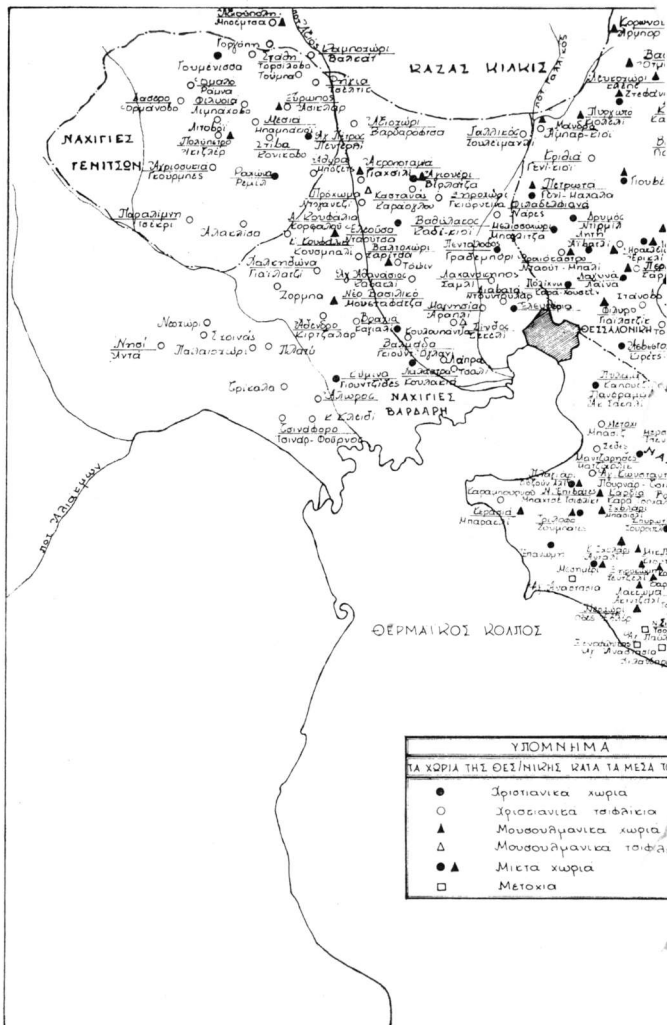
1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεταφράση τῆς καταγραφῆς σημειώνεται ἐδῶ καὶ ἡ κατηγορία στὴν ὁποία ἀνήκε τὸ κάθε χωριὸ κατὰ τὸν 17ο-18ο αἰ., ἐφόσον φυσικὰ ἀναφέρεται στὶς σχετικὲς καταγραφές.

Ναγχιές Βαριάη
μονοσυλμανικά χωριά και τσιφλίκια

α/α	παλαιά όνομασία	σημερινή όνομασία	χωριό συνοικισμός ή τσιφλίκι	αριθμός σπατιών	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αϊ.
1	Pınar	Πουρνάρι	συνοικισμός	80	
2	Menteşeli	'Ελλη	χωριό	22	βακ. Γαζή 'Εβρενός
3	Yahsilu	'Ακροποταμιά	»	2	παραγωγοί νίτρου
4	Davudca	'Ελεούσα	»	27	βακ. Γαζή 'Εβρενός
5	Musiataca	Νέο Βασιλικό	»	20	» »
6	Karaoğlu	Καστανές	τσιφλίκι	19	παραγωγοί νίτρου
<i>Χριστιανικά χωριά και τσιφλίκια τοῦ ἴδιου ναγχιέ</i>					
1	Akbunar	'Ασπρόβρυση	τσιφλίκι	5	
2	Yeni-Köy		χωριό	76	
3	Hartan-Köy	'Ελευθέρια	»	35	καρβουνιάρηδες
4	Gurdabor	Πεντάλοφος	»	79	βακ. Γαζή 'Εβρενός
5	Memare		τσιφλίκι	19	
6	Narış	Φιλαδέλφειανά	χωριό	12	βακ. Γαζή 'Εβρενός
7	Gördine	Ξηροχώρι	τσιφλίκι	28	hanekes
8	Bınarca	Καφαβίας	χωριό	50	όλογάρηδες
9	Sarıca	Σάρτσα	τσιφλίκι	19	παραγωγοί νίτρου
10	Kazıköy	Βαθυλακκος	χωριό	78	hanekes
11	Durmuşlı	Κοίλωμα, Κιλκίς	τσιφλίκι	25	»
12	Kavaklı (Avno)	'Αγιος 'Αθανάσιος	»	8	καρβουνιάρηδες
13	Yaylaci	Χαλκιδών	»	31	βακ. Γαζή 'Εβρενός
14	Kuşballu	Κουφάλια	»	88	παραγωγοί νίτρου
15	Hazirli	Μεγ. Βρύση, Κιλκίς	»	15	βακ. Γαζή 'Εβρενός

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	χωριό συνωικισμός ή ταφλίκι	άρθιμύς σπιτιών	κατηγορία κατά τών 17-18ο αί.
16	Bozeç	Ἄθυρας, Γεντισῶν	ταφλίκι	34	hanekes
17	Ağaç Ayak		»	9	καρβουνιάρηδες
18	Süleymanlı		»	17	hanekes
19	Pedrelü	Ἄγιος Πέτρος	»	67	»
20	Remil	Ραζιόνα, Γεντισῶν	χωριό	31	βακ. Γαζή Ἐβρενός
21	Suya Bakıcı	Λιβαδέιτσα, Γεντισῶν	»	35	»
22	Alakisa	Ἄγιοι Ἀπόστολοι	ταφλίκι	68	παραιτωγοί νίτρου
23	Yeni-Köy		»	5	
24	Zorba	Μικρὸ Μοναστήρι	»	47	
25	İlhanlı		»	28	βακ. Γαζή Ἐβρενός
26	Plati (Μικρὸ καὶ Μεγάλο)		»	59	»
27	Nihor	Νεοχώρι, Γιδῶ	»	43	»
28	Palyohor	Παλιτοχώρια	»	64	ζάσι Λόγγου
29	Körfe	Κορυφή	»	56	βακ. Γαζή Ἐβρενός
30	Furnos	Φούρνος	»	9	»
31	Klıdı	Κλειδί	»	37	»
32	Çınar Furnos	Τσινάφορο	»	27	»
33	Trikala	Τρικάλια	»	8	»
34	Kalyan	Ἄλωρος	»	28	»
35	Karye	Καρυά	»	15	»
36	Kayalu	Βραχιά	»	80	»
37	Cekre	Παραλίμνη, Γεντισῶν	»	4	βακ. Γαζή Ἐβρενός
38	Şitan Bucagi		»	2	
39	Kiremit	Κεραμίδι, Κατερίνης	χωριό	18	παραιτωγοί νίτρου
40	Leftohor	Λεπτοκαρυά	»	27	hanekes
41	Çulhalar	Παρθένιο	ταφλίκι	31	βακ. Γαζή Ἐβρενός

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή ταφλόκι	άριθμός σταπιτών	κατηγορία κατά των 17-18ο αι.
42	Kircalar	* Αδεντρο	ταφλόκι	68	βακ. Γαζή 'Εβρενός
43	Sarıca	Βαλτοχόρι	»	39	»
44	Yundöğlanı	* Αντιολικό	χωριό	112	»
45	Yuncilar	Κύμινα (τύ)	»	109	βακ. Γαζή 'Εβρ. και άλλοι αγρόφοι
46	Köleke	Χαλάστρα	»	286	βακ. Γαζή 'Εβρενός καρβουνιάρηδες
47	Kavaklu	* Άγιος * Αθανάσιος	ταφλόκι		βακ. Γαζή 'Εβρενός
48	Kulupanca		»	29	
49	Çali	Κρήνη	»	27	
50	Lapra	Λάπρα	»	16	βακ. Γαζή 'Εβρενός
51	Mahmud		»	15	
52	Üç Hanlar	Τρία Χάνια	»	5	
53	Araplu	Νέα Μαγγησία	»	8	
54	Dudular	Διαβερά	»	34	καρβουνιάρηδες
55	Şamlı	Λαζανόκηπος	»	4	
56	Vardarofça	* Αξιοχόρι	»	29	παραγωγοί βίντου
57	Ahmadlı	Παλαϊόκαστρο	»	10	hanekes
58	Doğancı	Πρόχοιμα	»	7	
59	Külübeler	Καλύβια	»	3	hanekes
60	İzvor	Πηγή, Παιονίας	»	7	»
61	Gorgopik	Γοργώπη	»	62	»
62	Torsilovo	Στάθης	»	34	»
63	Çatferi	Ζάτφορο	»	24	
64	Ramma	* Ομαλό	»	16	hanekes
65	Libahovo	Φιλυριά	»	25	
66	Gümence	Γουμένιτσα	χωριό	256	
67	Çernareka	Κάρπη, Παιονίας	»	47	

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΙΝΗΣΗΣ ΡΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ Τ	
●	Ισπανικά χωρία
○	Ισλαμικά ταφάκια
▲	Μουσουλμανικά χωρία
△	Μουσουλμανικά ταφάκια
◐	Μίσα χωρία
◑	Μετοχία

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωρήθ ονομασία	χωριό συνοικισμός ή ταφάλεϊ	ἀριθμός στατιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
68	Pravitca	Πράβι	χωριό	72	
69	Krayona	Δασερό	»	117	
70	Ormanovo	Δασερό	ταφάλεϊ	4	hanekes
71	Beğna	*Άγιος Σπυρίδων	»	23	
72	Litovo	Λιτοβόι	»	15	παραγωγοί νίτρου
73	Doğanci	Πρόχωμα	»	36	»
74	Gurbes	*Άγιοσυνκιά	»	51	»
75	Konikovo	Στίβα	»	12	»
76	Çeltik	Ρύζια	»	21	»
77	Tumba	Τούμπα, Ρυζίων	»	64	καρβουνιάρηδες-hanekes
78	Valkat	Καμπόχωρο	»	17	βακ. Γαζή *Εβρ.-hanekes
<i>Μετά χωριά και ταφάλεϊα τοῦ ἴδιου ναχιγιέ</i>					
<i>μυσ. χειστ.</i>					
1	Davud-Bali	*Οραϊόκαστρο	ταφάλεϊ	1	βακ. Γαζή *Εβρ.-ἀλλογοτρόφο.
2	Ambar-Köy	Μάντρες	χωριό	21	27
3	Topci	Γέφυρα	χωριό-ταφάλεϊ	5	23
4	Kurfallu	Κουφάλια	χωριό	6	105
5	Tekyeli	Σινδός	ταφάλεϊ	3	22
6	Virlanca	*Άγιονέρι	χωριό	49	50
7	Yahyalu	*Άκροπόταμος	χωριό-ταφάλεϊ	11	9
8	Boençta	*Άξιούπολη	»	61	74
9	Tanrı Virmişli	Ξερόρρεμα	»	3	6
10	Ikizler		»	5	8
11	Aşklar	Εύρωπος	»	97	17
12	Baba-Köy	Μεστά	ταφάλεϊ	8	30

α/α	Παλαιά ονομασία	Σημερινή ονομασία	χωριό συνοικισμός ή ταφτζίκι	άριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αί.
<i>Ναγιές Λαγκαδά</i>					
<i>μουνσουλμανικά χωριά και ταφτζίκια</i>					
1	Çarıyar	Χρυσούγη	συνοικισμός	73	
2	Nebi	Δαφνούνα	συνοικ.-ταφτζίκι	24	
3	Karaçalı	Κοδωνιά	συνοικισμός	11	
4	Çalı	Νυμφόπετρα	»	45	
5	Asprovalta	*Ασπροβάλτα	χωριό	14	καρβουνιάρηδες
6	Deliceli		συνοικισμός	30	
7	Kavak	Λευκοίδα	»	23	
8	Nuda	Ξηροπόταμος	»	31	
9	Güvesça	Φυλαδέλφιο	»	27	
10	Lanca	Λίμνη	χωριό	10	καρβουνιάρηδες
11	Mavrovo	Μαυρούδα	συνοικισμός	19	
12	Yaykın	*Ασκός	»	153	
13	Girmiş	Κρύα Νερά	χωριό	99	
14	Bolaylı	Δρυμιά	συνοικισμός	56	καρβουνιάρηδες
15	Cernovo		χωριό	14	
16	Kara Omarlı	Λοφίσκος	συνοικισμός	147	
17	Bolashı	*Εξάλοφος	»	98	
18	Ötmanlı	Βαθειά	»	135	
19	Koçkar	Γαλιγή	χωριό	8	hanekeş
20	Uhlamur	Φλαμούρι	»	325	»
21	Saltıklı	Καλό Κάστρο	συνοικισμός	53	
22	Ayvahk	Κυδιονιά	»	153	

α/α	παλαιά όνομασία	σημειωτή όνομασία	χωριό συνοικισμός ή ταφάνια	άριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αί.
23	Lahana	Λαχανιάς	χωριό	75	hanekeş
24	Hacı Bayramlı	Θεοδόσια	συνοικισμός	98	
25	Çernal	*Άρετή	»	251	
26	Arbori	Κορνονούδα, Κιλκίς	»	54	hanekeş
27	Lupriça	Σκρά, Κιλκίς	συνοικισμός	153	
28	Istefania	Στεφάνια	χωριό	63	παραργοί νίτρου
29	Karaca-Köy	Καρτρά	συνοικισμός	105	»
30	Klepe	Λευκοχώρι	»	97	»
31	Köleli	Πυργωτό	»	24	
32	Ibrahim και Nadirli	*Ανύδρο, Γεντισών	»	18	
33	Sarıçalı και Omurlu	»	»	12	
34	Içiler	»	»	14	
35	Berham Deresi			79	
36	Islatna	Ζλάτινα	»	8	παραργοί νίτρου
37	Yaylacık	Φύληρος	χωριό	59	hanekeş
<i>Χριστιανικά χωριά και ταφάνια του παχγιέ Λαγκαδά</i>					
1	Hortias	Χορτιάτης	χωριό	129	βακ. Ishak Paşa
2	Kireç-Köy	*Ασβεστοχώρι	»	408	hanekeş
3	Ayvasıl	*Άγιος Βασίλειος	ταφάνι	35	καρβουνιάρηδες
4	Tunba	Τούμπα	»	5	» -hanekeş
5	Luna	»	»	12	»
6	Istanova	(έχει καταστραφεί)	»	1	»
7	Bosnak	»	»	2	»
8	Gölbashi	*Ακρολιμνιά	»	4	καρβουνιάρηδες
9	Bambakes	Βαμβακιά	»	3	»

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συννοισιμώς ή τσιφλίκι	ἀριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
10	Vrasna	Βρασνά	τσιφλίκι	81	
11	Zarova	Νικόπολη	χωριό	98	καρβουνιάρηδες
12	Yamk-Köy	Βελισσάριος	τσιφλίκι	12	
13	Berova	Βερτίσκος	χωριό	67	καρβουνιάρηδες-hanekeş
14	Hoyrot	Χωροῦδα	»	14	»
15	Ayna Hanlı		συννοικισμώς	4	
16	Sermedlü	Φανάρι, Κιλκίς	τσιφλίκι	7	
17	Güneyna	(ἔχει καταστραφεί)	»	24	
18	Yeni-Köy	Κρητιά (ἢ Βελισσάριος)	»	7	
19	Dirmil	Δρυμός	χωριό	199	»
20	Bağlica	Μελισσοχώρι	»	211	»
21	Ayvatu	Λιητή	»	167	καρβουνιάρηδες
22	Layna	Λαγυνά, τὰ	»	57	»
23	Lenbet	Νέα Εὐκαρπία	τσιφλίκι	4	»
24	Kara Hüseyin	Πολίχνη	»	7	»
					βακ. Γαζή Έβρεν.-καρβουνιάρ.

Μικτά χωριά καὶ τσιφλίκια τοῦ ναχιγιέ Λαγκαδά

μονα. χῆματ.

1	Kavalari	Καβαλάρι	χωριό	8	42	βακ. Γαζή Έβρενός
2	Langaza	Λαγκαδός	χωριό-τσιφλίκι	32	108	χάσι Λόγγου
3	Erikli	Ήράκλεια	τσιφλίκι	2	24	hanekeş
4	Saraçlı	Περβολάκι	χωριό-τσιφλίκι	4	10	»
5	Balaftca	Κολχικό	»	3	66	καρβουνιάρηδες
6	Saray	Σχολάρι	συννοικ.-τσιφλίκι	16	5	
7	Klisali	Προφήτης	χωριό	1	55	χάσι Λόγγου

α/α	παλαιά ὄνομασία	σημερινή ὄνομασία	χωριό συννοικισμός ἢ ταφλίκι	ἀριθμὸς σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
8	Beşik (Μεγάλο- Μικρό)	Βόλβη	χωριό	56	
9	Istefanya	Στεφάνια	»	49	
10	Maslar	Ἄρεθούσα	»	2	79
11	Gölce ἢ Gölcük	Μικροκόμη	συννοικισμός	34	46
12	Suha	Σοχός	χωριό	71	1
13	Yeni-Mahale	Πετροτά	συννοικισμός	85	177
14	Visoka	Ἵσσα	»	14	4
15	Negovan ἢ Ligovan	Ἐυλόπολη	χωριό	57	96
16	Merava ἢ Mirava	Βερτίσκος	»	25	149
17	Sulovo	Σκεπαστό	χωριό-ταφλίκι	17	17
18	Cukallu	Περιστέρι	»	26	14
19	Güvezna	Ἄσπιρος	»	20	2
20	Kulkallu	»	χωριό	11	84
			»	40	3
			<i>Ναχγιές Παζαργιάχ</i>		
			<i>μονοσουλμανικά χωριά καὶ ταφλίκια</i>		
				<i>σπίτια</i>	
1	Öğrek	Περιστεράνας	συννοικισμός	45	
2	Alanlı	Πλατεία	»	43	
3	İsa Obası	Γερατιά	»	13	
4	Kapanlı	»	»	3	
5	Ak Toprak	Ἄσπρὸχρωμα	»	24	
6	Tanrı Virmişli	Ξηρόρρεμα	»	11	
7	Alçılı	Μεσοπόταμο	»	14	
8	Hacılı	Ξηροκρήνη ;	»	33	
9	Eğri Bucağ	N. Ἀπολλωνία	»	109	καρβουνιάρηδες

α/α	παλαιά ονομασία	σημερινή ονομασία	χωριό συνολικός ή τσιφλίικη	άρθρος σπειών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
10	Hamaçkîh		συνολικός	18	
11	Sofilar	*Άγιοιλοχόρι	»	20	
12	Dere	Πλατανοχόρι	»	18	
13	Kargı-Köy	Καλαμιότο	»	33	
14	Giren	Μεσόκοιμο	»	27	ἀλλοτάδες
15	Kızılı	Παρθένιο	»	42	
16	Kulakçılı	Χαρανή	»	10	
17	Kırballı	Κορφαλού	»	5	
<i>Χριστιανικά χωριά και τσιφλίικια</i>					
1	Resitnik	*Άγιος Πρόδρομος	χωριό	58	καρβουνιάρηδες
2	Kayacık	Παλαϊόκαστρο	»	27	χάσι Λόγγου
3	Polyros	Πολύγυρος	»	300	»
4	Kiremit	Κεραμίδι	»	30	hanekeş
5	Toplik	Γεροπλάτανος	»	23	χάσι Λόγγου
6	Subatnik	Ριζία, τὰ	»	47	»
7	Palıhor	Παλαϊοχόρι	»	31	»
8	Tumba	Δουμπιτά	»	29	καρβουνιάρηδες
9	Adam	*Αδάμ	»	80	»
10	Virenos	Νικουριδιών	τσιφλίικη	17	»
11	Vrasia (Μεγάλα)	Βρασιά	χωριό	195	»
12	Lokovo	Ταξιάρχης	»	70	»
13	Métogi Vatopit	Βατοπέδι	μετόχι	4	
14	Rumilya	*Ορμιόλια	χωριό	156	χάσι Λόγγου
15	Partinona	Παρθενών	»	54	
16	Aya Nikola	*Άγιος Νικόλαος	»	92	χάσι Λόγγου-καρβουνιάρηδες

α/α	παλαιά ονομασία	σημειωτή ονομασία	χωριό συννοικισμός ή τσιφλίκι	αριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
17	Μετόχι Bigardik	Πυργαδίκια	μετόχι	2	
18	Metangic	Μεταγκίτσι	χωριό	39	καρβουνιάρηδες
19	Komat	Γομάτι	»	63	Μαντεμοχώρι
20	Palihar	Παλάιοχώρι	»	90	
21	Mudya	Μόδι	»	40	Μαντεμοχώρι
22	Istavros	Σταυρός	»	17	
23	Istavromik		»	6	
24	Edremil	*Αρδομέρι	»	49	καρβουνιάρηδες
25	Pestriya	Περιστεριά	»	63	»
26	Livadiç	Λιβάδι	»	157	βακ. Ίσχάκ Πασά
27	Nikit	Νικίτη	»	108	
28	Sikya	Συκιά	»	240	χάσι Λόγγου
29	Μετόχι Zograf	Ζωγράφου	μετόχι	1	
30	» Aya Pavli	*Άγιος Παύλος	»	1	
31	» Simopetra		»	1	
32	Galaça	Γαλάτιστα	χωριό	240	βακ. Ίσχάκ Πασά
33	Vavdos	Βάβδος	»	177	»
34	Revenik	Μεγάλη Παναγιά	»	141	Μαντεμοχώρι
35	Erse	*Περισσός	χωριό	224	»
36	Izvor	*Ίσβορος	»	93	»
37	Kazganci	Στάγεια	συννοικισμός	31	»
38	Arnabud-Köy		χωριό	30	»
39	Bakir-Köy		»	70	»
40	Lârigova	*Αρνάια	»	178	»
41	Istane	Στανά	»		»
		(ή Στανός)	»	80	»
42	Varvara	Βαρβάρα	»	83	»

α/α	παλαιά όνομασία	σημερινή όνομασία	χωριό συννοικισμός ή τσιφλίκι	αριθμός σπατιών*	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αί.
<i>Μικτά χωριά και τσιφλίγια του ναγιγιέ Πιαζαργιάχ</i>					
<i>μυστ. χωριό.</i>					
1	Pazargáh	Άπολλωνία	χωριό	19	καρβουνιάρηδες-hanekeş
2	Kokala	Κοκαλοῦ	συννοικισμός	17	»
3	Ölezik	Μελισσουργός	χωριό	24	»
4	Lanca	Λίμνη	τσιφλίκι	30	»
5	Ravna	Πετροκέρμασα	χωριό	1	καρβουνιάρηδες
6	Sana	Σανά	»	89	βιακ. Ίεγχάκ Πιασά
7	Zaghver	Ζαγκλιβέρι	»	57	καρβουνιάρηδες
8	Gumemiş	Στίβος	»	14	»
9	Langokı	»	»	47	»
10	Doğancı	*Άγιος Αντώνιος	χωριό-τσιφλίκι	15	»
			»	7	»
			»	9	»
			»	35	-hanekeş
			»	9	»
<i>Ναγιγιές Καλαμαριάς</i>					
<i>μυσοσυλμανιά χωριά και τσιφλίγια</i>					
<i>σπάτια</i>					
1	Kara Çovallı	Καρδιά	χωριό	25	
2	Bahşlıh	Σχολάρι	»	21	
3	Adalı	Κάτω Σχολάρι	»	51	hanekeş
4	Atmacalı	Λάκκομα	συννοικισμός	29	
5	Senceli	Ξηροκόμη	»	8	
6	Çingâne	Νέα Γωνιά	»	18	
7	Çobanlı	(έχει καταστραφεί)	»	3	
8	Dobrolu	*Ελαιόχφρια	»	11	
9	Davudlu	Μονόλοφο	»	25	
10	Kara Tepe	N. Τένεδος	»	10	
11	Pazarlı	Δίκωφο	»	15	
12	Soflıar	N. Τριγύλια	»	5	
13	Baraklı	N. Κερσιτά	»	30	
14	Bozalan	Μικράλωνα	»	40	

α/α	παιδιά όνομασία	σημερινή όνομασία	χωριό συνοικισμός ή τσιφλίκι	άρθρο σπιτιών	κατηγορία κατά τόν 17-18ο αί.
15	Portiarya	Πορταριά	τσιφλίκι	σπίτια 1	καρβουνιάρηδες
16	Emirmeli	Πριναρία	»	6	
17	Gargara	Καρκάρα	συνοικισμός	86	
18	Ak-Binar	Μικρή Βάρδος	»	21	
19	Tekyeli	Πετράλωνα	»	91	
20	Seneli	Ροδόκηπος	»	21	
21	Celli	Μονοπήγαδο	»	12	
22	Çepişli	Κλαδερό	»	5	
23	Avanlı	Πρινοχώρι	»	51	
24	Varıclar	»	»	7	
25	Koğuşuzli	Χαραυγή	»	4	
26	Kütüklü	Μικρό Πλαγιάρι	»	14	
27	Gedikli	Κάτω Περιστέρα	»	12	
28	Kasaplı	(έχει καταστραφεί)	»	9	
29	Aksaklı	Πανόραμα	»	42	βασ. Ίσχάκ Πασά
30	Esenli	Μερσινούδα	»	39	
31	Purnazlı	Πουρναροχώρι	»	23	
<i>Χριστιανικά χωριά και τσιφλίκια</i>					
1	Sedes	Σέδες	τσιφλίκι	27	
2	Başsız Metohi	Μαντζάρηδες	μετόχι	4	
3	Macarlık	*Αγ. Κωνσταντίνος	τσιφλίκι	12	καρβουνιάρηδες
4	Pınar	»	»	2	hanekes
5	Canır;	»	»	1	
6	Bağçeliü	N. Έπιβάτες	»	3	
7	Açı-Balı	»	»	12	
8	Apanomi	*Επανομή	χωριό	183	χάσι Λόγγου
9	Kara Burun Sağır και Kebir	Καρά Μπουρνού Μικρό-Μεγάλο	τσιφλίκια	21	»

α/α	παλαιά όνομασία	σημερινή όνομασία	χωριό συνοικισμός ή τσιφλίκι	ἀριθμός σπιτιών	κατηγορία κατά τὸν 17-18ο αἰ.
10	Μετόχι Karaman	Νέα Πλάγια	μετόχι	2	
11	» Αγ. Pavli	» Αγ. Παύλος	»	5	
12	Mera (βοσκότοπος)		τσιφλίκι	1	
13	Μετόχι Çali	Ξενοφώντος	μετόχι	1	
14	» Bulgar	Χιλιανδρίου	»	3	
15	» Zograf	Ζωγράφου	»	3	
16	» Kasiamonit	Κασταμονίτου	»	3	
17	» Yeni Şat		»	2	
18	» Vatopit	Βατοπέδι	»		
19	» Miryofita	Μυριόφυτο	»	31	
20	» Krina	Κρήνη	τσιφλίκι	30	
21	Kalarinos	Γαλαρινός	»	42	άλατάνδες
22	Μετόχι Anastasi	» Αγ. Αναστασία	»	1	
23	Vasilika	Βασιλικά	χωριό	151	άλατάνδες
24	Manasir-i Cedid	Νέο Μοναστήρι	μετόχι	1	
25	Yeni-Köy	Κριθιά	χωριό	19	άλατάνδες
<i>Μικτά χωριά καὶ τσιφλίκια μονε. χωστ.</i>					
1	Karucular	Πολαία	χωριό	1	111
2	Zumbat	Τριλόφος	»	2	102
3	Uzun 'Ali	Πλατιάρι	»	17	2
4	Mesmer	Μεσημέρι	χωριό-τσιφλίκι	14	22
5	Üç Evler	Νεοχώρι	»	5	9
6	Kılıklı	(έξαφανίστηκε)	» -συνοικ.	2	2
7	Aya Mama	» Αγ.ος Μάμας	τσιφλίκι	1	70
8	Romosyr	Βρωμοσύρτη	συνοικισμός	15	4
9	Pisona	Πτεώνα	χωριό-τσιφλίκι	8	8
10	Turhanlı	Λακκιά	συνοικισμός	10	3
11	Zagarci	Τεγαράδες	τσιφλίκι	1	10
12	Suruklı		συνοικ.-τσιφλ.	4	2

α/α	Παλαιά ὀνομασία	Σημερινή ὀνομασία	χωριό συννοικισμός ἢ ταχυπέδι	ἀριθμὸς σπιτιῶν	κατηγορία κατὰ τὸν 17-18ο αἰ.
<i>Χερσόνησος Κασσάνδρας</i>					
1	Μετόχι Simopetra	Σιμωνόπετρας	μετόχι	1	
2	» Dyonisto	Διονυσίου	»	1	
3	» Meto		»	3	
4	» Istavromikita		»	3	
5	» Simonit		»	2	
6	» Karakal	Καρακάλου	»	1	
7	Valta	Κασσάνδρα	χωριό	74	
8	Μετόχι Lavriyon	Μεγ. Λαύρας	μετόχι		
9	» Miilit		»	2	
10	Furka	Φούρκα	χωριό	34	
11	Μετόχι Bulgar		μετόχι	1	
12	Hasandrino	Κασσανδρινό	χωριό	12	
13	Μετόχι Karaman		μετόχι	2	
14	Kalandira	Καλάνδρα	χωριό	35	
15	Μετόχι Anastas		μετόχι	1	
16	Çebran	Τσαυράνι	χωριό	20	
17	Aya Paraskevi	Ἁγ. Παρασκευή	»	44	
18	Pajlir	Πάλιούρι	»	28	
19	Hanyot	Χανιώτη	»	7	
20	Karsohor	Καυόχωρα	»	37	
21	Polihron	Πολύχρονο	»	15	
22	Pazaraki	Παζάρακι	»	17	
23	Atita	Ἄθυτος	»	54	

Ἐκ τῶν κατάλογο αὐτὸν μποροῦμε νὰ δοῦμε ἐπίσης πόσα μουσουλμανικά καὶ πόσα χριστιανικά σπίτια ὑπῆρχαν σὲ κάθε ναχιγιέ τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1861-1862 (σχ. 1, σ. 453):

ναχιγιές	σπίτια	
	μουσουλμανικά	χριστιανικά
Βαρδάρη	440	3520
Λαγκαδᾶ	3082	2582
Παζαργκιάχ	767	3769
Καλαμαριᾶς	815	905
Κασσάνδρας	—	394
σύνολο	5.104	11.170

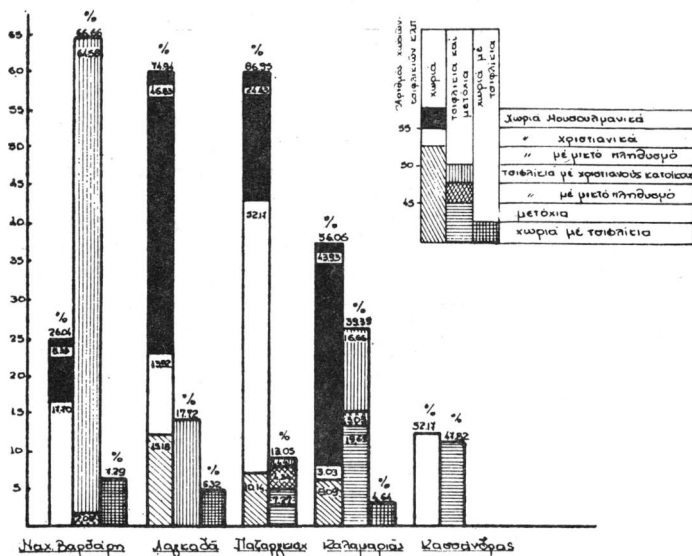
Ὅπως βλέπουμε, οἱ χριστιανοὶ ὑπερτεροῦσαν μὲ μεγάλη διαφορά στοὺς ναχιγιέδες Βαρδάρη καὶ Παζαργκιάχ, ἐλαφρὰ στὸν ναχιγιέ Καλαμαριᾶς καὶ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας. Οἱ μουσουλμάνοι ὑπερτεροῦσαν μόνο στὸν ναχιγιέ τοῦ Λαγκαδᾶ κι αὐτὸ ὄχι μὲ μεγάλη διαφορά. Στὸ σύνολό του ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς ἦταν 5104 οἰκογένειες, δηλαδὴ 25520 περίπου κάτοικοι, καὶ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς 11170 οἰκογένειες, δηλαδὴ 55860 περίπου ἄτομα. Σὲ σύνολο δηλαδὴ 81.380 κατοίκων τῶν χωριῶν τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης 68,64% ἦταν χριστιανοὶ καὶ 31,36% μουσουλμάνοι· οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν ἐπομένως περισσότερον ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ.

Μποροῦμε ἐπίσης νὰ δοῦμε σὲ τί ποσοστὸ εἶχαν μετατραπεῖ τὰ χωριά σὲ τσιφλίκια κατὰ περιοχὴ καὶ κατὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων τους:

ναχιγιές	χωριά	σύνολο κατὰ %	
		τσιφλίκια	χωριά μὲ τσιφλ.
Βαρδάρη	26,04	66,66	7,29
Λαγκαδᾶ	75,94	17,72	6,32
Παζαργκιάχ	86,95	13,05	
Καλαμαριᾶς	56,06	39,39	4,54
χερσ. Κασσάνδρας	52,17	47,82	
	59,43	36,51	6,06

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ 36,91% τῶν χωριῶν τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης εἶχε μετατραπῆ σὲ τσιφλίκια ἢ μετόχια κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη στὸν ναχιγιέ τοῦ Βαρδάρη, ὅπου τὸ 66,66% τῶν χωριῶν εἶχε γίνει τσιφλίκια τὴν ἐποχὴ ἐκεί-

Χωριά: τσιφλίκια καὶ μετόχια τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης
κατὰ ναχιγιέ στα μέσα τοῦ 19ου αἰώνα

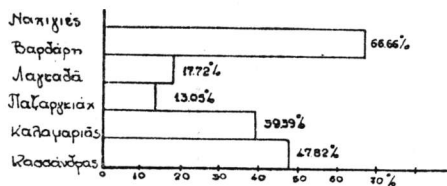
Σημεία 2.

νη. Μεγάλος ἐπίσης ἀριθμὸς χωριῶν, τὸ 39,39%, τῆς Καλαμαριάς μετατράπηκε σὲ τσιφλίκια καὶ βακούφια. Τὸ μικρότερο ποσοστὸ τσιφλικιδῶν, μόνον 13,05%, βρισκόταν στὸν ναχιγιέ Παζαργκιάχ. Στὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας τὴ θέση τῶν τσιφλικιδῶν τὴν παίρνουν τὰ μετόχια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ 47,82%. Μετόχια ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ στὶς γειτονικὲς μὲ τὸ Ἅγιο Ὄρος περιοχὲς τοῦ Παζαργκιάχ καὶ τῆς Καλαμαριάς (σχ. 2, 3, σ. 454, 455).

ναχιγιές	χωριά και συνοικισμοί					
	μουσουλ.		χριστ.		μικτά	
	ἀρ.	%	ἀρ.	%	ἀρ.	%
Βαρδάρη	8	8,33	17	17,70		
Λαγκαδά	37	46,83	11	13,92	12	15,18
Παζαργκιάχ	17	24,63	36	52,17	7	10,14
Καλαμαριάς	29	43,93	2	3,03	6	9,09
χερσ. Κασσάνδρας			12			

ναχιγιές	τσιφλίκια και μετόχια						χωριά με τσιφλίκια μικτά	σύνολο	
	χριστ.		μικτά		μετόχια				
	ἀρ.	%	ἀρ.	%	ἀρ.	%	ἀρ.	%	
Βαρδάρη	62	64,58	2	2,08			7	7,29	96
Λαγκαδά	14	17,72					5	6,32	79
Παζαρκιάχ	1	1,44	3	4,34	5	7,27			69
Καλαμαριάς	11	16,66	2	3,03	13	19,69	3	4,54	66
χερσ. Κασσάνδρας					11				23
									333

Ποσοστά των χωριών του Κράτος Θεσσαλονίκης
επί τα ναχιγιέ που είχαν μετατραπεί βλόμετρα
εξ τσιφλίκια ή μετόχια

Σχήμα 5

Ἡ ἀναλογία ὁμοῦ τῶν καθαρῶν χριστιανικῶν χωριῶν ποῦ ἔγιναν τσιφλίκια εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη:

ναχιγιές	χωριά		τσιφλ. καὶ μετόχια	
	χωριά	%	τσιφλ. καὶ μετόχια	%
Βαρδάρη	17	21,52	62	78,48
Λαγκαδά	11	44,00	14	56,00
Παζαργκιὰχ	36	85,71	6	14,29
Καλαμαριάς	2	7,70	24	92,30
χερσ. Κασσάνδρας	12	52,17	11	47,82
			μέσος ὁρος	57,78

Ἀπὸ τὰ χωριά μὲ χριστιανικὸ μόνο πληθυσμὸ τοῦ ναχιγιέ Βαρδάρη τὸ 78,48% ἔγιναν τσιφλίκια, τοῦ Λαγκαδά τὸ 56%, τοῦ Παζαργκιὰχ τὸ 14, 12%, τῆς Καλαμαριάς, ὑπολογίζοντας καὶ τὰ μετόχια, τὸ 92,30% καὶ τῆς Κασσάνδρας τὸ 47,82%. (σχ. 4, σ. 457). Κατὰ μέσο ὄρο στὸν καζὰ Θεσσαλονίκης τὸ 57,78% τῶν χριστιανικῶν χωριῶν εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τσιφλίκια ἢ μετόχια.

Ἄν ὑπολογιστοῦν ὡς ἓνα σύνολο οἱ ναχιγιέδες τοῦ Παζαργκιὰχ καὶ τῆς Καλαμαριάς μαζί μὲ τὴ χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας, ποῦ ἀποτελοῦν τὴ χερσόνησο τῆς Χαλκιδικῆς, τότε τὰ χριστιανικὰ χωριά εἶναι 50 καὶ τὰ τσιφλίκια καὶ μετόχια 41. Ἐπομένως μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι καὶ τὸ 45% περίπου τῶν χωριῶν τῆς Χαλκιδικῆς εἶχε μεταβληθεῖ σὲ τσιφλίκια καὶ μετόχια. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ βέβαια δὲν ἀντιστοιχοῦν στὴν ἔκταση γῆς ποῦ καταλάμβαναν τὰ τσιφλίκια καὶ τὰ μετόχια ἢ τὰ χωριά ποῦ παρέμεναν ἐλεύθερα. Γιὰ νὰ βρεθοῦν οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἰδιαίτερη ἐρευνα στὰ βιβλία τοῦ τουρκικοῦ κτηματολογίου. Ὅποσδήποτε ὁμοῦ τὰ στοιχεῖα ποῦ ἔχουν ὡς τώρα συγκεντρωθεῖ δείχνουν τὴν ἔκταση ποῦ εἶχε πάρει ἡ ἐξάπλωση τῶν τσιφλικιῶν κατὰ τὸν 18ο-19ο αἰ. στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία¹.

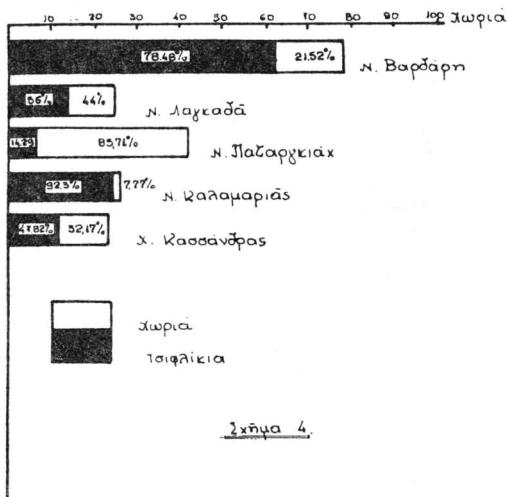
Ἡ μεταβολὴ ἐπίσης χωριῶν σὲ τσιφλίκια κατὰ κατηγορίες χωριῶν παρουσιάζει τοὺς ἑξῆς ἀριθμοὺς (σχ. 5, σ. 458):

κατηγορία χωριῶν	τσιφλίκια				σύνολο τσιφλ. μετόχια	τσιφλίκια	
	χριστ.	μουσ.	μικτὰ	μετόχια		χωριά	%
καρβουνιάρηδες	13	—	3	2	18	60	30
βκ. Ἰσχάκ Πασά	—	—	1	—	1	6	16,66
φύλακες λιβαδιῶν	1	—	—	—	1	9	11,10
hanekeş	16	—	6	—	22	49	44,89
ἀλατάδες	1	—	4	—	5	9	55,55
χάσι Λόγγου	1	1	1	—	3	14	21,42

1. Ἡ ἀναλογία ἐπομένως τῶν χωριῶν ποῦ μετατράπηκαν σὲ τσιφλίκια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐρευνα τῶν τουρκικῶν ἀρχεῖων, εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ ποῦ ἀναφέρει ὁ Κ. Βεργόπουλος, Τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα, σ. 97.

Ἐκ τῆς σύγκρισης τῶν στοιχείων αὐτῶν βλέπουμε ὅτι περισσότερο ἀπὸ τὰ μισὰ χωριά τῶν ἀλατάδων καὶ σχεδὸν τὰ μισὰ χωριά ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πληρώναν τοὺς φόρους κατὰ ἥμπε εἶχαν γίνεи τσιφλίκια. Τὸ μικρότερο ποσοστὸ μετατροπῆς σὲ τσιφλίκια παρουσιάζουν τὰ χωριά τῶν φυλάκων λιβαδιῶν ποὺ ἔτρεφαν ἄλογα καὶ καμήλες, τοῦ βακουφίου Ἰσῆακ Πασᾶ καὶ αὐτὰ ποὺ

Χωριά καὶ τσιφλίκια με Ἰρσιτιανούς κατοίκους

ἀνήκαν στὸ χάσι τοῦ Λόγγου¹. Σὲ ἀριθμὸ ἐπίσης χωριῶν ποὺ ἔγιναν τσιφλίκια ὑπερτερεῖ καὶ πάλι ἡ κατηγορία τῶν φορολογούμενων κατὰ ἥμπε, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ὁμάδα τῶν χωριῶν τῶν καρβουνιάρηδων.

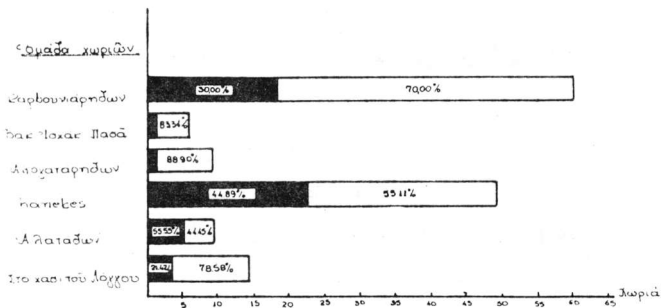
Ὅπως εἶδαμε, ἡ μεταβολὴ τῶν χωριῶν σὲ τσιφλίκια ὀφείλεται κυρίως στὴν ἐξαθλίωση τῶν χωρικῶν ἐξαιτίας τῶν δυσβάστακτων φόρων, διαπίστωση ποὺ ἔχει γίνεи καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητές². Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἄρχισε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. καὶ συνεχίστηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου. Ἡ κατάρ-

1. Ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει πιὸ πάνω, ἡ μετατροπὴ τῶν χωριῶν τοῦ βακουφίου τοῦ Γαζῆ Ἐβρενὸς Μπέη σὲ τσιφλίκια ἐρευνᾶται σὲ ἰδιαιτέρη μελέτη μας.

2. Βλ. π.χ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 2, σ. 32 κ.ἑ.

γηση των τιμαρίων το 1831¹ όχι μόνο δὲν πρέπει νὰ ἐμπόδισε τὴν τάση αὐτῆ, ἀλλὰ καὶ τὴ βοήθησε, ἀφήνοντας ἐλεύθερο τὸ κράτος νὰ διαθέσει τὰ χωριά τῶν τιμαρίων, ὅπως ἤθελε. Τὸ πρόβλημα τῆς τύχης τῶν τιμαριωτικῶν χωριῶν χρειάζεται ἰδιαίτερη μελέτη².

Μετατροπὴ χωριῶν σὲ τσιφλικία κατὰ ὄμαδα χωριῶν

Σχῆμα 5.

Ὅπως δὲ καὶ ἡ κατάργηση κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ πρόσφεραν ὡς τότε τὰ χωριά τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας στὸ ὀθωμανικὸ κράτος μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ὀρισμένους ἑκτακτοὺς φόρους καὶ ἡ πλήρης ἐνταξί τους στὸ σύστημα τῆς καταβολῆς χρηματικῆς φορολογίας, μαζὶ μὲ τὴν ὑποχρέωση τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν γιὰ κοινὴ καὶ ἐνιαία ἐξόφληση τῶν φόρων καὶ τῶν χρεῶν τους, ὀδήγησε τελικὰ στὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῶν χωριῶν καὶ τὴ μεταβολὴ πολλῶν ἀπὸ αὐτὰ σὲ τσιφλικία· παράλληλα οἱ κάτοικοί τους εἴτε τὰ ἐγκατέλειψαν σκορπισμένοι σὲ ἄλλα μέρη καὶ κυρίως στὶς μεγάλες πόλεις, εἴτε μετατράπηκαν σὲ ἐργάτες τῶν κτημάτων ποὺ τοὺς ἀνήκαν προηγουμένως, καὶ μοιράζονταν τὴν παραγωγὴ μὲ τοὺς νέους γαιοκτήμονες. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν μεγάλων τσιφλικιῶν ἐνίσχυσε τὴ συσσώρευση μεγάλου κεφαλαίου καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς μονο-

1. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, σ. 384.

2. Βλ. καὶ Lewis, ὁ.π., σ. 448 κ.ε.

καλλιέργειας. Ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου πρὸς τίς χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κυρίως σιτηρῶν καὶ βαμβακιοῦ καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας σὲ ἡμιαποικιακὴ χώρα ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν βαλκανικῶν πολέμων καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἱστορικὸ ἹΑρχεῖο Μακεδονίας

ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

SUMMARY

Vasilis Dimitriadis, Tax Categories of Villages in the Thessaloniki District during the Ottoman Rule.

The purpose of this article is to investigate the villages in the area (kaza) of Thessaloniki under the financial and administrative system of the Ottoman state. This research is based mainly on the Turkish documents kept in the Historical Archives of Macedonia, Thessaloniki.

During the 15th-16th centuries the "kaza" of Thessaloniki had been organized according to the Ottoman financial system of that time. A large number of villages became "timars" under Bayezid I. We do not possess adequate information to locate these villages, but we can use two "tahrir defterleri", containing the names of villages belonging to timars. Of these defters kept in the National Library at Sofia, Bulgaria, the first was written before December 1445 and the second at the end of the 15th century. Several entries are dated from the time of Bayezid I and Mehmed I.

Another large number of villages was inhabited by Turks, known as Yürüks (nomads) or Evlad-i Fatihan (children of the conquerors). Some of them had settled in villages abandoned by their Christian populations when the Turks were conquering Macedonia at the end of the 14th century; others had been later forced to emigrate there by Murad I and Bayezid I. These Yürüks were organized as auxiliary corps, serving in military campaigns. They were exempted from certain taxes and were given small areas to cultivate (chifliks). A catalogue of these villages has been published by M. T. Gökbilgin; several lists of the same villages appear in the books of the "kadis" of Thessaloniki (sidjils).

A large area west of Thessaloniki and between the great rivers Aliakmon (Kara-su) and Axios (Vardar), containing a considerable number of villages, belonged to the «wakf», i.e. the pious endowment of Gazi Evrenos Bey. He had founded the town of Yenidje Vardar about 1372 and thence he and his followers fought incessantly for the conquest of Macedonia and Southern Greece. Bayezid I and his successor were obliged to let Gazi Evrenos keep the area he had occupied; they did not distribute it to the sipahis as timars and Gazi Evrenos made it a vast wakf. The villagers, both Moslems and Christi-

ans, paid their taxes to the wakf. The number of the Christian inhabitants was very limited at the end of the 15th century, but it must have increased during the next two centuries.

During the 17th-18th centuries or even earlier the villagers were obliged to render certain services to the state or to give several taxes to it in kind. Early in the 18th century the Ottomans started demanding payment in cash, but services were still asked for on certain occasions. The villages were divided into categories, according to those services, although they belonged to the Gazi Evrenos wakf or to a timar as well. Thus there were the villages of the Kōmürkeşan, who gave charcoal to the state, of the hanekeşan, who gave saltpetre and paid the taxes «avariz» and «bedel-i nuzul», of the tuzciyan, who worked at the salt-works, of the korucıyan, who took care of the state-owned pasture-lands and raised camels, horses and mares for the army; other categories were villages which belonged to the wakf of Ishak Paşa, or to the wakf of Gazanfer Ağa. This last one was Chief of the White Eunuchs in the Palace (Babü's Sa'adet Ağası) at the end of the 16th century; he had turned all the villages in the peninsula of Cassandra into a wakf. Another category consisted of the villages belonging to the «hass» of Langaza or Longoz (Sithonia), whose revenues were for the Chief of the Black Eunuchs of the Imperial Harem (Darü's-sa'adet Ağası or Kızlar Ağası). The third peninsula of Chalkidiki, Mount Athos, was a hass of the Chief-Gardener (Bostancı-başı), who was also the chief of the palace-guards and chief executioner. Among the villages of the Kōmürkeşan there were those of Sidrekapisi or Μαντεμοχώρια, whose inhabitants worked in the state-owned silver mines in Eastern Chalkidiki. Finally there were three villages, which cleaned and dyed the woolen clothes made in Thessaloniki for the janissaries.

Representatives of each village gathered together and decided how much of the total amount of a tax each village would pay, according to its population. All the inhabitants of a village were responsible for the payment of their dues to the state. We can say that in the 18th century the levied unit was not the family (hane) anymore as it was earlier, but the village. The onerous taxation obliged the villagers to borrow large sums of money from Turkish or Jewish money-dealers at high rates of interest. Later, the villagers, being unable to pay both the taxes and their debts, either abandoned their villages or sold them to their creditors. Thus a large number of previously free-owned villages became estates of great land-owners. We can follow this procedure in several documents. The situation created is clearer in a register of 1861, in which we can see that more than half of the Christian villages had become chiftliks. A great number of them belonged to the Gazi Evrenos wakf, while many villa-

ges in Chalkidiki had become possessions of the monasteries of Mount Athos (μετόχια).

These conditions encouraged the accumulation of large amounts of capital and the cultivation of one kind of crop, mainly a cereal or cotton, until the Balkan wars of 1912-1913 and the liberation of Macedonia from the Turks.